

ISSN 2616-9983

**МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ**

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
СІВЕРЩИНИ.
СЕРІЯ: ПРАВО**

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 2 (4)

Чернігів 2018

УДК 34(051)(477)

H34

DOI 10.32755/sjlaw

Рекомендовано до друку вченою радою Академії Державної пенітенціарної служби (протокол № 13 від 18 грудня 2018 р.).

Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право: науковий журнал / Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів: Академія ДПтС, 2018. № 2 (4). 136 с.

У цьому номері журналу «Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право» вміщено статті, присвячені загальним проблемам теорії та історії держави і права, філософії права; питанням конституційного та міжнародного права; проблемам цивільного, господарського, соціального та трудового права; актуальним питанням адміністративного, фінансового та інформаційного права; кримінального права, кримінології, кримінально-виконавчого права; теорії і практиці кримінально-процесуальної діяльності та криміналістики, оперативно-розшукової діяльності. Видання буде корисним для науковців, аспірантів, магістрантів та студентів закладів вищої освіти.

УДК 34(051)(477)

ГОЛОВА РЕДАКЦІЙНО-ВИДАВНИЧОЇ РАДИ:

Тогочинський О. М., д-р пед. наук, доц., ректор Академії Державної пенітенціарної служби, заслужений працівник освіти України.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР: *Денисов С. Ф.*, д-р юрид. наук, проф.

ЗАСТУПНИКИ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА: *Доній Н. Є.*, д-р філос. наук, доц.;

Пекарчук В. М., д-р іст. наук, доц.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Борисов В.І., д-р юрид. наук, проф., академік Національної академії правових наук України, заслужений юрист України; *Гончаренко О.Г.*, д-р екон. наук, доц.; *Глушков В.О.*, д-р юрид. наук, проф., заслужений юрист України; *Гришук В.К.*, д-р юрид. наук, проф., член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений юрист України; *Гуторова Н.О.*, д-р юрид. наук, проф., академік Національної академії правових наук України, заслужений юрист України; *Денисова Т.А.*, д-р юрид. наук, проф., заслужений юрист України; *Житний О.О.*, д-р юрид. наук, проф.; *Коваленко В.В.*, д-р юрид. наук, проф., член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений юрист України; *Колб О.Г.*, д-р юрид. наук, проф., заслужений юрист України; *Костенко О.М.*, д-р юрид. наук, проф., академік Національної академії правових наук України, заслужений юрист України; *Литвинов О.М.*, д-р юрид. наук, проф., заслужений працівник освіти України; *Ницимна С.О.*, д-р юрид. наук, проф.; *Пальченкова В.М.*, д-р юрид. наук, проф.; *Рябчинська О.П.*, д-р юрид. наук, проф.; *Сердюк П.П.*, д-р юрид. наук, проф.; *Стрельцов Є.Л.*, д-р юрид. наук, д-р теології, проф., член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений діяч науки й техніки України; *Харченко В.Б.*, д-р юрид. наук, проф.; *Шумна Л.П.*, д-р юрид. наук, доц.; *Адамска-Худзінська Малгожата*, д-р хабілітований, проф. (Республіка Польща); *Андріяшко М.В.*, д-р, проф. (Республіка Білорусь); *Кіліан Маттіас*, д-р хабілітований, проф. (Федеративна Республіка Німеччина); *Ляковська Катажина*, д-р хабілітований, проф. (Республіка Польща); *Партенадзе Омар Асланович*, д-р, проф. (Республіка Грузія); *Помикала Марта*, д-р хабілітований, проф. (Республіка Польща); *Сметанська Ірина*, д-р с.-г. наук, проф. (Федеративна Республіка Німеччина); *Ткач А.А.*, д-р хабілітований, проф. (Республіка Польща); *Ткач Т.В.*, д-р соц. наук (Республіка Польща).

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: *Пузирьов М. С.*, канд. юрид. наук.

Заснований у 2017 році. Свідоцтво про державну реєстрацію: КВ № 22779-12669В від 14.06.2017

© Академія Державної пенітенціарної служби, 2018

ISSN 2616-9983

**MINISTRY OF JUSTICE OF UKRAINE
ACADEMY OF THE STATE PENITENTIARY SERVICE**

**SCIENTIFIC HERALD
OF SIVERSHCHYNA.
SERIES: LAW**

SCIENTIFIC JOURNAL

№ 2 (4)

Chernihiv 2018

UDC 34(051)(477)

DOI 10.32755/sjlaw

Recommended for printing by Academic Council of Academy of the State Penitentiary Service (Protocol №13 on December 18, 2018).

Scientific Herald of Sivershchyna. Series: Law: a Scientific Journal / Academy of the State Penitentiary Service. Chernihiv: Academy of the SPS, 2018. № 2 (4). 136 p.

In this issue of the journal “Scientific Herald of Sivershchyna. Series: Law” the articles, dedicated to general problems of Theory and History of Law, Philosophy of Law; issues of Constitutional and International Law; the problems of Civil, Business, Social and Industrial Law; current issues of Administrative, Financial, Informational Law; Penal Law, Criminology, Criminal and Executive Law; theory and practice of Criminalistics and activities of criminal procedure; operational search activity. The publication will be useful for scientists, postgraduates, masters and the students of higher educational establishments.

UDC 34(051)(477)

PRESIDENT OF EDITORIAL AND PUBLISHING COUNCIL:

Tohochynskyi O.M., Doctor of Sciences (Pedagogy), Associate Professor, President of Academy of the State Penitentiary Service, Honored Worker of Education of Ukraine.

EDITOR-IN-CHIEF: *Denysov S.F.*, Doctor of Sciences (Law), Professor.

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF: *Donii N.Ye.*, Doctor of Sciences (Philosophy), Associate Professor; *Pekarchuk V.M.*, Doctor of Sciences (History), Associate Professor.

EDITORIAL BOARD:

Borysov V.I., Doctor of Sciences (Law), Professor, Academician of National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine; *Honcharenko O.H.*, Doctor of Sciences (Economics), Associate Professor; *Hlushkov V.O.*, Doctor of Sciences (Law), Professor, Honored Lawyer of Ukraine; *Hryshchuk V.K.*, Doctor of Sciences (Law), Professor, Corresponding Member of National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine; *Hutorova N.O.*, Doctor of Sciences (Law), Professor, Academician of National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine; *Denysova T.A.*, Doctor of Sciences (Law), Professor, Honored Lawyer of Ukraine; *Zhytnyi O.O.*, Doctor of Sciences (Law), Professor; *Kovalenko V.V.*, Doctor of Sciences (Law), Professor, Corresponding Member of National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine; *Kolb O.H.*, Doctor of Sciences (Law), Professor, Honored Lawyer of Ukraine; *Kostenko O.M.*, Doctor of Sciences (Law), Professor, Academician of National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine; *Lytvynov O.M.*, Doctor of Sciences (Law), Professor, Honored Worker of Education of Ukraine; *Nishchymna S.O.*, Doctor of Sciences (Law), Professor; *Palchenkova V.M.*, Doctor of Sciences (Law), Professor; *Riabchynska O.P.*, Doctor of Sciences (Law), Professor; *Serdiuk P.P.*, Doctor of Sciences (Law), Professor; *Strieltsov YE.L.*, Doctor of Sciences (Law), Doctor of Sciences (Theology), Professor, Corresponding Member of National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Honored Worker of Science and Engineering of Ukraine; *Kharchenko V.B.*, Doctor of Sciences (Law), Professor; *Shumna L.P.*, Doctor of Sciences (Law), Associate Professor; *Adamaska-Hudzinska Malhozhaty*, PhD Doctor Habitat, Professor (Poland); *Andryashka M.V.*, PhD Doctor, Professor (Belarus); *Kilian Mattias*, PhD Doctor Habitat, Professor (Germany); *Liaskovska Katzhyna*, PhD Doctor Habitat, Professor (Poland); *Partenadze Omar Aslanovych*, PhD Doctor, Professor (Georgia); *Pomykala Marta*, PhD Doctor Habitat, Professor (Poland); *Smetanska Iryna*, Doctor of Sciences (Economy) (Germany); *Tkach A.A.*, PhD Doctor Habitat, Professor (Poland); *Tkach T.V.*, Doctor of Sciences (Social) (Poland).

RESPONSIBLE SECRETARY OF EDITORIAL BOARD: *Puzrov M.C.*, Candidate of Sciences (Law).

ЗМІСТ**ЗАГАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ
І ПРАВА, ФІЛОСОФІЯ ПРАВА. КОНСТИТУЦІЙНЕ
ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО**

- Довгопола О. В., Іваньков І. В.** Кримінологічні дослідження впливу тюремної субкультури на засуджених до позбавлення волі..... 7
- Олійник В. С.** Республіканська форма правління: її особливості в Україні..... 15

**ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО, ГОСПОДАРСЬКОГО, СОЦІАЛЬНОГО
ТА ТРУДОВОГО ПРАВА**

- Сикал М. М., Гулевич Я. С.** Щодо питання притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності..... 27
- Шумна Л. П., Сікун А. М., Коренькова Т. Ю.** Аналіз проблемних питань праці засуджених..... 37
- Denysenko K. V.** Pension provision for persons dismissed from military service: problem questions and prospects for improvement..... 53

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО, ФІНАНСОВОГО
ТА ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА**

- Зливець С. В.** Теоретичні підходи до визначення поняття і ознак адміністративної діяльності органів та установ виконання покарань 63
- Шамрук Н. Б.** Особливості участі громадських організацій у запобіганні та протидії домашньому насильству в сучасних умовах..... 75

**КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ,
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО**

- Прохоренко О. Є., Боднар І. В.** Класифікація причин та умов вчинення злочинів, пов'язаних з публічною наругою над державними символами . 87
- Denysov S. F., Puzyrevskiy M. V. L. Ye.** Vladymyrov's doctrine as a basis for development of criminal law theory on the territory of Ukraine 95

**ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ ТА КРИМІНАЛІСТИКИ.
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ**

- Гарига-Грихно М. М., Виговський В. Л., Тагієв С. Р.** Значення методики реконструкції обличчя за черепом для кримінально-процесуальної науки 105
- Глушков В. О., Єсипенко О. Г.** Щодо проблем удосконалення оперативно-розшукового законодавства України..... 113

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

- Денисов С. Ф.** Від суми упереджень до досвіду шукаць..... 127

CONTENT

GENERAL PROBLEMS OF THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW, PHILOSOPHY OF LAW. CONSTITUTIONAL AND INTERNATIONAL LAW	
<i>Dovhopola O. V., Ivankov I. V.</i> Criminological investigations of the influence of prison subculture on upbringing convicts sentenced to imprisonment.....	7
<i>Oliylyk V. S.</i> Republic form of governing: its peculiarities in Ukraine.....	15
PROBLEMS OF CIVIL, ECONOMIC, SOCIAL AND LABOUR LAW	
<i>Sykal M. M., Hulevych Ya. S.</i> On the issue of making judges disciplinary responsible.....	27
<i>Shumna L. P., Sikun A. M., Korenkova T. Yu.</i> Analysis of problem issues of convicts' labor.....	37
<i>Denysenko K. V.</i> Pension provision for persons dismissed from military service: problem questions and prospects for improvement.....	53
TOPICAL QUESTIONS OF ADMINISTRATIVE, FINANCIAL AND INFORMATION LAW	
<i>Zlyvko S. V.</i> Theoretical approaches to defining notion and signs of penal bodies and institutions administrative activity.....	63
<i>Shamruk N. B.</i> Peculiarities of public organizations participating in preventing and counteracting domestic violence in modern conditions.....	75
CRIMINAL LAW, CRIMINOLOGY, CRIMINAL AND EXECUTIVE LAW	
<i>Prokhorenko O. Ye., Bodnar I. V.</i> Classification of reasons and conditions of committing crimes connected with public outrage upon state symbols.....	87
<i>Denysov S. F., Puzyrevskiy M. V.</i> L. Ye. Vladymyrov's doctrine as a basis for development of criminal law theory on the territory of Ukraine.....	95
THEORY AND PRACTICE OF CRIMINAL PROCEDURE ACTIVITY AND CRIMINALISTICS. OPERATIONAL SEARCH ACTIVITY	
<i>Haryha-Hrykhno M. M., Vyhovskiy V. L., Tahiiiev S. R.</i> Methodics meaning of face reconstruction by skull for criminal-procedural science.....	105
<i>Hlushkov V. O., Yesypenko O. H.</i> According to problems improvement of operational search law of Ukraine.....	113
SCIENTIFIC LIFE	
<i>Denysov S. F.</i> From amount of warnings to experience of interrogations.....	127

ЗАГАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА, ФІЛОСОФІЯ ПРАВА. КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 343.82

Довгопола О. В.,

аспірант Академії Державної
пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна;

Іваньков І. В.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного,
цивільного та господарського права і процесу,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

КРИМІНОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ТЮРЕМНОЇ СУБКУЛЬТУРИ НА ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Стаття присвячена вивченню засобів виправлення та ресоціалізації засуджених, а саме соціально-виховній роботі, моральному вихованню засуджених та впливу тюремної субкультури на виховання засуджених. Соціально-виховна робота передбачає спільні зусилля адміністрації та релігійних організацій, спрямованих на формування у засуджених позитивної діяльності, прищеплення їм загальнолюдських гуманістичних цінностей.

Виховна робота за своїм змістом багатогранна, непроста і трудомістка. Адже від грамотного впливу, виховного втручання так чи інакше залежить поведінка засудженого в період відбування покарання і його майбутнє після звільнення з місць позбавлення волі, а значить у тій чи іншій мірі благополуччя суспільства. Виховний процес у місцях позбавлення волі є частиною більш широкого процесу виправлення засуджених, основна мета якого – формування шанобливого ставлення до людини, суспільства, праці, норм, правил і традицій людського співжиття, підвищення їх освітнього і культурного рівня.

На сьогодні суспільство переживає моральну кризу, спричинену передусім втраченою християнських цінностей в особистому і суспільному житті людини. З часом втрачається православна етика та основи християнського світогляду. У змісті виховання спостерігається світоглядний хаос, що негативно позначається на духовному здоров'ї засуджених, у багатьох з них втрачається сенс життя, впевненість у майбутньому.

Ключові слова: виправлення, ресоціалізація, субкультура, позбавлення волі, соціально-виховна робота, засуджені, виправна колонія.

Постановка проблеми. У сучасних умовах зберігається зростання злочинності, це потребує необхідності вдосконалювати індивідуалізацію покарання, надавати як психологічну, так і педагогічну допомогу кожному засудженому у виправній установі з метою підвищення ефективності виправлення та ресоціалізації засудженого. Колишні засуджені мають особливе значення для суспільства і держава всебічно зацікавлена в тому, чи зможуть вони стати повноцінними громадянами після відбуття ним покарання у вигляді позбавлення волі, а за необхідності надати їм як психологічну, так і соціальну допомогу.

Метою статті є дослідження кримінологічного впливу тюремної субкультури на виховання засуджених до позбавлення волі.

Стан дослідження. Методологічна основа дослідження базується на методах теоретичного аналізу літератури та статистичного методу. Вивченню соціально-виховної роботи в системі основних засобів виправлення та ресоціалізації засуджених присвятили свої роботи такі вчені, як: Г.Й. Шнайдер, О.В. Беца, О.І. Богатирьова, Ю.В. Баранов, Т.П. Бутенко, Н.І. Вишневська, М.І. Гуцал, М.Я. Гуцуляк, А.В. Губенко, О.М. Джужа, В.О. Меркулова, М.С. Рибак, Г.О. Радов, А.Х. Степанюк, В.П. Севостянов, Б.М. Телефанко, В.М. Трубников, С.Я. Фаренюк, С.Х. Шамсунов, І.Б. Ускачова, І.С. Яковець та ін.

Виклад основного матеріалу. Виховному впливу на засуджених до позбавлення волі присвячена ціла глава Кримінально-виконавчого кодексу України. Глава 19 характеризує виховний вплив на засуджених до позбавлення волі як виховну роботу, яка згідно зі статтею 123 направлена «для досягнення мети виправлення і ресоціалізації засуджених» [1]. Проте слід розуміти, що ці дії на засуджених не обмежуються тільки цими поняттями, тобто і не регламентуються тільки нормами цієї глави. Ми повинні розуміти, що як виховання засуджених виступає також режим у виправних установах спільно із засобами його забезпечення (наприклад, застосування до засуджених заходів заохочення і стягнення), умови відбування покарання у виправних установах та ін.

Юридична література ознайомлює нас з основними напрямками виховної роботи: моральне, правове, трудове, естетичне, фізичне, санітарно-гігієнічне виховання засуджених, а також інші його ви-

ди, що сприяють становленню їх на життєву позицію, яка відповідає правовим нормам і вимогам суспільно корисної діяльності.

Для більш ефективного застосування перелічених вище напрямів у вихованні засуджених необхідно враховувати безліч особливостей, властивих цьому контингенту осіб, у тому числі таке поширене для місць позбавлення волі явище, як тюремна субкультура, яка посідає певне місце в системі людських цінностей.

Спочатку визначимося, що означає термін «тюремна субкультура». Вона може розглядатися як вираження індивідуальності ув'язнених, їх бажання самостійно організувати свої соціальні взаємодії навіть за умови жорстокого контролю і обмежень. Поряд з примушуванням та підпорядкуванням офіційним нормам спостерігається в тюрмі і добровільне підпорядкування іншим, неофіційним нормам. Загалом це сукупність духовних і моральних цінностей, що регламентують і впорядковують неофіційне життя засуджених у місцях позбавлення волі. Соціальна шкода її полягає в тому, що вона потворно соціалізує особистість, стимулює правопорушення [7, с. 88]. Тюремна субкультура є ні чим іншим, як результатом діяльності людей, примусово підпорядкованих дисциплінуючою владою. Теоретичною базою вивчення кримінальної субкультури стали наукові дослідження, викладені у працях В. М. Анісімова, Ю. М. Антоняна, М. Н. Гернета, А. І. Гурова, О. М. Джузи, М. П. Журавльова, А. І. Зубкова, І. І. Карпеця, С. І. Кузьміна, С. Я. Лейкіної, В. І. Монахова, А. Д. Мордвінова, М. А. Корсакевича, В. В. Корчинського, В. Ф. Пирожкова, А. В. Потоцького, Н. А. Стручкова. Але слід розмежовувати поняття «кримінальна субкультура» і «тюремна субкультура». Різні форми кримінальної субкультури повністю не ізольовані одна від одної: тюремна субкультура, кримінальна субкультура в суспільстві; субкультура кримінального світу [6, с. 34].

Кримінальна субкультура – це «сукупність цінностей, звичаїв, традицій, норм і правил поведінки злочинців як соціальної групи» [6, с. 60], «узгодженість волі і свідомості із псевдозаконами кримінального середовища» [3, с. 41], «спосіб життєдіяльності осіб, які об'єдналися в кримінальні групи і дотримуються певних законів та традицій» [3, с. 50], сукупність цінностей, які регламентують «життя і кримінальну діяльність кримінальних угруповань» [10,

с. 27], або поняття «субкультури злочинного світу», яке «є тим середовищем, в якому злочинець відчуває себе «своїм» [6, с. 62].

Який же взаємозв'язок між кримінальною (тюремною) субкультурою і виховною діяльністю? З упевненістю можна стверджувати – прямий. Більше того, співвідношення цих понять на практиці дає право стверджувати, що існує безліч проблем, що виникають під час зіткнення цих понять у реальності. Відбувається так званий «конфлікт інтересів» [2, с. 56]. Так, членство в активі є компроментуючою обставиною новачка, який проходить процедуру «прописки», що є невід'ємним атрибутом тюремної субкультури, і впливає на визначення його становища в кримінальному співтоваристві не кращим чином, у той час як з боку працівників виправної установи членство в активі буде вітатися.

Становище засудженого в кримінальному співтоваристві доводиться враховувати й адміністрації виправної установи. Так, непередбачуваними виявляться наслідки, якщо в камеру, де сидять «скривджені», посадити «блатного» [5, с. 134]. Тому інколи сам засуджений обирає камеру, в якій буде знаходитись (за винятком випадків, коли адміністрація має на меті зламати ту чи іншу особу). У процесі виховання засудженого важливу роль відіграє моральне виховання, якому сприяє участь у художній самодіяльності, випуск стінгазет, читання релігійної літератури. Німецький кримінолог Г.Й. Шнайдер вважає, що завдання виховного впливу під час дозвілля повинні зводитися до створення благополучної соціальної атмосфери і викликати тягу до осмисленого проведення дозвілля після виходу на свободу. Тим самим вільний час у місцях позбавлення волі не повинно використовуватися засудженими для підготовки, планування чи обговорення нових злочинів. Час дозвілля має слугувати підвищенню культурного рівня засуджених. Також відомо, що успішна культурна орієнтація ув'язнених здатна зменшити тягу до рецидивного злочину. Однак замість того, щоб вести нормальний спосіб життя і йти на шлях виправлення, засуджений цілеспрямовано веде себе протиправно, що призводить до поміщення його в ДІЗО, це викликає повагу і шану з боку членів кримінального співтовариства та піднімає його престиж [14, с. 301].

Важливим фактором виховного впливу і викорінення тюремної субкультури є релігійне виховання засуджених. Традиційні

засоби виправлення сприймаються засудженими негативно, оскільки мають примусовий характер, релігія ж, на відміну від них, є буфером між засудженими та адміністрацією, релігійні ідеї властиві засудженим, позитивно на них впливають. Зазначається, що духовно-моральна робота церкви істотно доповнює, якщо не замінює собою всю виховну структуру установ, оскільки священнослужителі та їхні помічники приділяють цьому питанню більше часу, ніж адміністрація.

На думку Неживець О. М. [11, с. 5], ресоціалізація і повернення злочинців до правомірного способу життя неможливі без духовно-морального переродження їх особистості, що здійснюється завдяки впливу релігії в цілому і релігійних організацій зокрема. Релігія, як зазначає О. М. Неживець, допомагає людині переосмислити його життєвий шлях і стати законослухняними. У колоніях віруючі ув'язнені частіше, ніж невіруючі, миряться зі строком покарання, намагаються вести більш мирне життя з ув'язненими й адміністрацією, які їх оточують, сумлінно працюють, не порушуючи як правил розпорядку колонії, так і внутрішніх тюремних правил. Саме в умовах позбавлення волі людина звертається до релігії.

Сутність права засуджених на свободу віросповідання полягає в можливості відкрито визнавати і дотримуватися своєї релігії, жити відповідно до своїх релігійних переконань. Право на поширення релігійних переконань може бути реалізовано через багатотиражні газети для засуджених, відомчі та інші видання, а також шляхом організації індивідуальної та масової роботи в рамках недільних шкіл, біблійних курсів, під час здійснення обрядів хрещення, вінчання, покаяння, соборування, причастя. Релігійні переконання можуть поширюватися і під час демонстрації фільмів на релігійні теми, проведення радіобесіди, культових свят та т. ін.

Повноцінне здійснення індивідуального підходу до виправлення і перевиховання засуджених засновано на знанні не тільки їхніх індивідуальних особливостей, але і соціально-психологічних закономірностей тюремного середовища.

Висновки. Таким чином, на сьогодні тюремна субкультура з її специфічним набором ціннісних орієнтацій, норм поведінки, мережею стійких неформальних взаємозв'язків правопорушників

є однією з серйозних перешкод, що стоять на шляху виправлення в умовах пенітенціарних установ. Вона зумовлює для засуджених певний порядок як у психологічних, так і в фізіологічних стосунках. Отже, одних це змушує скептично ставитися до засобів виховного впливу, інших – відкрито протидіяти зусиллям персоналу, третіх – миритися зі своєю долею і повністю піддаватися впливу. Досягнення максимального результату виховного впливу можливе за умови мінімізації негативу тюремної субкультури, зацікавленість адміністрації колонії є важливою передумовою цього. Вирішення проблеми боротьби з тюремною субкультурою залежить від того, наскільки чітко орієнтується співробітник у цьому питанні. Так, у зв'язку з непрофесіоналізмом або з недостатнім стимулюванням праці співробітники виконують свої обов'язки «абияк», що є, як правило, передумовою зворотного процесу: засуджені негативно впливають на співробітників пенітенціарної установи, нав'язуючи їм уже свої правила, внаслідок чого співробітники переймають жаргонні слова і звички, що, природно, є аморальним. Підвищення морального і культурно-освітнього рівня співробітників є необхідною умовою організації виховного процесу. У рамках цього питання не можна забувати і про психологічну підготовку співробітників, яка передбачає формування професійно значущих якостей, навичок спілкування як у колективі, так і з засудженими, вироблення психологічної стійкості в стресових ситуаціях.

Список використаних джерел

1. Кримінально-виконавчий кодекс України: станом на 16 січ. 2013 р. Харків: Право, 2013. 88 с.
2. Автухов К. А. Механізм оптимального виконання покарання у вигляді позбавлення волі: наук.-прак. посіб. Харків: Права людини, 2013. 246 с.
3. Александров Ю. К. Очерки по криминальной субкультуре. Москва: Права человека, 2001. 148 с.
4. Багреева Е. Г. Социокультурные основы ресоциализации преступников: дис. ... д-ра юрид. наук. Москва, 2001. 369 с.
5. Богатирьев І. Г. Теорія і практика виправлення та ресоціалізації засуджених, які відбувають покарання у виправних колоніях середнього рівня безпеки: навч. посіб. Київ: Дакор, 2014. 176 с.

6. Виговський Д. Л. Кримінальна субкультура в механізмі злочинності неповнолітніх: автореф. дис. ... канд. юрид. наук.: спец. 12.00.08. Київ, 2006. 207 с.
7. Голіна В. В., Головкін Б. М. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: навчальний посібник. Харків: Право, 2014. 513 с.
8. Дрьомін В. М. Злочинність як соціальна практика: інституціональна теорія криміналізації суспільства. Одеса: Юридична література, 2009. 616 с.
9. Зеленко І. П. Правова культура працівників органів внутрішніх справ (загальнотеоретичний аспект): дис. ... канд. юрид. наук.: спец. 12.01.01. Харків, 2006. 176 с.
10. Науменко О. М. Становление и развитие административной субкультуры в Украине: автореф. дис. ... канд. филос. наук.: спец. 09.00.03. Одеса, 2006. 199 с.
11. Неживець О. М. Ресоціалізація засуджених та осіб, звільнених з місць позбавлення волі. Київ: Кондор, 2009. 222 с.
12. Опанасенков О. І. Релігійне виховання засуджених як складова виховного впливу. Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. пр. Харків, 2014. С. 218–224.
13. Шакур В. І. Суспільство і злочинність. Київ: Атіка, 2003. 784 с.
14. Ганс Йоахим Шнайдер. Криминология. Москва: Прогресс Универс, 1994. 550 с.

References

1. Ukraine (2013), *Criminal Executive Code: Law of Ukraine*, Verkhovna Rada of Ukraine, Kharkiv. P. 88.
2. Avtukhov, K. A., (2013), *The mechanism of optimal execution of punishment in the form of deprivation of liberty: scientific and practical manual*. Kharkiv: Human Rights. P. 246.
3. Aleksandrov, Yu. K. (2001). *Essays on the criminal subculture*. Moscow. Human Rights. P. 148.
4. Bagreyeva, Ye. G. (2001), *Socio-cultural basis of criminals' re-socialization: Doctor of Sciences (Law) Thesis*. Moscow. P. 369.
5. Bohatyrov, I. H. (2014), *Theory and practice of correction and re-socialization of convicts serving their sentence in correctional colonies of medium security: studyng manual*. Kyiv. P. 176.
6. Vyhovskiy, D. L. (2006), *Criminal subculture in the mechanism of juvenile delinquency: Abstract of Ph.D. in Law dissertation*. 12.00.08. Kyiv. P. 206.
7. Holina, V. V. and Holovkin B. M. (2014), *Criminology: General and Special Parts: a tutorial*. Kharkiv. P. 513.

8. Dromin, V. M. (2009), *Criminality as a social practice: the institutional theory of the criminalization of society*. Odessa. P. 616.

9. Zelenko, I. P. (2006), *Legal culture of the employees of internal affairs bodies (general theoretical aspect)*: Doctor of Sciences (Law) Thesis. 12.01.01. Kharkiv. P. 176.

10. Naumenko, O. M. (2006), *Formation and development of administrative subculture in Ukraine*: Abstract of Ph.D. in Philosophy dissertation. 09.00.03. Odessa. P. 199.

11. Nezhyvets, O. M. (2009), *Resocialization of convicts and persons released from places of imprisonment*. Kyiv. P. 222.

12. Opanasenkov, O. I. (2014), "Convicts' religious upbringing as a component of educational influence". *The issue of combating crime*. Kharkiv, pp. 218–224.

13. Shakun, V. I. (2003), *Society and criminality*. Kyiv. P. 784.

14. Schneider, H. J. (1994), *Criminology*. Moscow. P. 550.

Dovhopola O. V., Ivankov I. V.

CRIMINOLOGICAL INVESTIGATIONS OF THE INFLUENCE OF PRISON SUBCULTURE ON UPBRINGING CONVICTS SENTENCED TO IMPRISONMENT

The article is dedicated to studying means of convicts' correction and re-socialization, namely, to social and educational work, to convicts' moral upbringing and the influence of prison subculture on convict's upbringing. The social and educational work provides for common efforts of the administration and religious organizations aimed at the formation of prisoners' positive activities, the instigation of universal human values to them.

Educational work is multifaceted, difficult and time-consuming in its content. After all, convict's behavior in the period of serving sentence and his future life after releasing from the places of deprivation of liberty, and, accordingly, the well-being of society depends on the competent influence and educational intervention in one way or another. The educational process in places of deprivation of liberty is a part of a wider process of convicts' correction, the main purpose of which is to form a respectful attitude towards a man, society, labor, norms, rules and traditions of human coexistence, increasing of their educational and cultural level.

Today, society is experiencing a moral crisis, caused primarily by the loss of Christian values in man's personal and social life. Over time, Orthodox ethics and the foundations of Christian world outlook are lost. In the content of education there is a world-view chaos, which negatively affects convicts' spiritual health, many of them lose the sense of life, confidence in their future.

Key words: *correction, re-socialization, subculture, deprivation of liberty, social and educational work, convicts, correctional colony.*

УДК 342.241

Олійник В. С.,

кандидат юридичних наук, старший викладач
кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

РЕСПУБЛІКАНСЬКА ФОРМА ПРАВЛІННЯ: ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено аналізу республіканської форми правління. Головною ознакою республіки, яка відрізняє її від монархії, є те, що в ній найвищі органи публічної державної влади обираються народом на певний строк.

Визначено юридичні ознаки республіки. Головним критерієм щодо виокремлення взагалі сучасних форм правління та різновидів республіканської форми правління є відносини парламенту, глави держави та уряду. Республіканська форма правління поділяється на президентську, парламентську і змішану (парламентсько-президентська, президентсько-парламентська).

Розкрито особливості форми правління в Україні, визначено її недоліки та шляхи їх подолання.

Ключові слова: республіка, монархія, президентська республіка, змішана республіка, парламентська республіка, президент, уряд, парламент.

Постановка проблеми. На сьогодні Україна знаходиться у стані політичної, економічної і соціальної кризи. Однією з основних причин політичної кризи є недовіра населення до органів державної влади. Як один із шляхів виходу з цієї ситуації деякі науковці та експерти називають зміну форми правління в Україні. У цій статті ми розглянули республіканську форму правління, проаналізували особливості існуючої нині на Україні змішаної республіки та її недоліки а також запропонували шляхи їх подолання, що, сподіваємося, допоможе знайти вихід з того стану, який існує на цей момент у нашій державі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У контексті досліджуваної проблеми окремі її аспекти аналізувалися у працях таких учених, як: О. Зазнаєв, С. Бостан, О. Зайчук, М. Кельман, В. Котюк, С. Серьогіна, М. Орзіх, О. Скакун, В. Протасова, О. Харченко тощо; авторитетних американських політологів: Х.Дж. Лінца, М.С. Шугарта, Дж. Кері, Дж. Сарторі, Е. Хейвуда; фахівців з конституційного права зарубіжних країн: В. Сорокіна, А. Георгіци, В. Ріяки, В. Шаповала, М. Баглая, В.Чиркіна та ін.

Формулювання мети. З'ясувати основні критерії визначення республіканської форми правління, основні види республік та їх ознаки; розкрити особливості та недоліки існуючої на цей час в Україні форми правління; запропонувати висновки та рекомендації.

Виклад основного матеріалу. Республіка є домінантною формою державного правління у світі. Із понад 200 існуючих нині держав близько 160 перейшли до демократичної республіканської форми правління. Головною ознакою республіки, яка відрізняє її від монархії, є те, що в ній найвищі органи публічної державної влади обираються народом на певний строк. Вони підзвітні й підконтрольні народові, виконують свої повноваження на підставі конституції та інших законів і у разі протиправної діяльності несуть різні види юридичної, політичної, а також моральної відповідальності [7, с. 25].

Виділяють такі юридичні ознаки республіки: а) обмеження влади вищих органів державної влади строком, закріпленим у конституційних законах; б) виборність і періодична змінюваність складу вищого органу законодавчої влади та глави держави (президента); в) відповідальність глави держави; г) верховенство актів, які видаються вищим представницьким законодавчим органом країни [13, с. 88].

Протасова В. Є. визначає два підходи до класифікації республіканської форми державного правління. У межах першого об'єкт дослідження становлять розвинені державно-правові системи, яким властиві ознаки сучасних демократичних правових держав. Прихильники цього підходу виокремлюють певний набір базових юридичних ознак і на їх підставі доходять висновку про різновид форми державного правління конкретної республіки. Кількісний набір їх нечисленний, обмежена і кількість форм: президентські, парламентські й змішані (парламентсько-президентські та президентсько-парламентські) республіки. Відмінності ж в організації державної влади певної країни прихильниками цієї позиції сприймаються, скоріше, як виняток [10, с. 27].

Враховуючи те, що серед науковців немає єдиної точки зору щодо визначення різновидів республік, на перше місце виходить

питання встановлення сукупності класифікаційних критеріїв, на основі яких виділяються різновиди республіки.

Головним критерієм щодо виокремлення взагалі сучасних форм правління та різновидів республіканської форми правління є відносини парламенту, глави держави та уряду. Такий підхід обґрунтований не лише теоретико-історичними аргументами, а й практично-політичними (інструментальними), що дає змогу визначитися щодо ефективності державного керівництва, дієвості державного механізму, оптимального співвідношення держави з громадянським суспільством, людиною, що особливо важливо в умовах визнання людини найвищою соціальною цінністю та оцінки діяльності держави саме під таким кутом зору [8, с. 73].

Так, В. Є. Протасова під час класифікації республіканської форми державного правління вважає конститутивними такі критерії: а) поділ державної влади; б) модель компетенційної взаємодії, врівноваження й обмеження між вищими органами законодавчої, виконавчої влади і главою держави, яка, зокрема, передбачає певний ступінь впливу останнього і законодавчої влади через засоби й порядок формування й відповідальності на виконавчу владу; в) спосіб обрання глави держави (парламентський або позапарламентський). Зміст другого критерію відбиває поняття «система (механізм) стримувань і противаг», яке традиційно вважається складником теорії поділу державної влади. Оскільки ця система іноді розуміється як окремий принцип організації державно-владних інститутів, доцільно визначити її як окремий класифікаційний критерій [10, с. 26].

Петришин О. та Сergyogina С. також вважають, що головним для визначення тієї чи іншої форми правління як президентської, парламентської чи напівпрезидентської республіки є особливості відносин у системі «президент – парламент – уряд», насамперед – хто (президент чи парламент) формує уряд і перед яким із зазначених органів він відповідає [11, с. 57].

Класична доктрина конституційного права, прихильниками якої є ми, класифікує республіканську форму правління на президентську, парламентську і змішану (парламентсько-президентська, президентсько-парламентська). Вважаємо, що ця класифіка-

ція є найбільш характерним відображенням політико-правових реалій сьогодення при виділенні різних типів сучасних республік.

Варто зазначити те, що у XIX–XX ст. виникло декілька типів і видів республіки: 1) класична республіка, яка має різні види: президентська, парламентарна і президентсько-парламентарна (змішана форма правління або напівпрезидентська). Назви значною мірою умовні, особливо «президентська республіка», оскільки в чистому вигляді таких республік майже не існує, за винятком тих, де вся фактична законодавча і виконавча влада сконцентрована в руках президента; 2) соціалістичні республіки: Паризька комуна, Радянська республіка, народно-демократична республіка, народна республіка; 3) інші види республік: ісламська, кооперативні, військові республіки тощо [4, с. 160]. Одні автори наполягають на існуванні трьох типів (президентський, парламентський, напівпрезидентський), інші – п'яти типів (президентський, парламентський, президентсько-парламентський, прем'єрсько-президентський, асамблейно-незалежний) [2].

Під президентською республікою розуміється така республіка, в якій президент обирається всім населенням або колегією виборців. Він є главою держави, формує та очолює найвищу виконавчу владу, тобто уряд, і несе всю відповідальність за його діяльність [4, с. 160].

Сучасне конституційне право зарубіжних країн розрізняє такі різновиди президентської республіки: президентсько-монархічну, президентсько-партократичну, президентсько-мілітарну. Дійсно, на думку М. Орзіха, є така класифікація президентської форми правління, але ж її недолік у відсутності єдиного критерію, підстави запропонованої класифікації. Тут є елемент, що орієнтований на роль політичних партій або засіб утворення форми правління, насамперед державного режиму. У літературі всі ці форми об'єднуються у суперпрезидентську республіку.

Змішана республіка (президентсько-парламентська або парламентсько-президентська) посідає проміжне місце між президентською республікою і парламентарною. Характерними рисами змішаної республіки є такі:

- влада приблизно порівну поділена між президентом і парламентом;

- президент обирається, як правило, всенародно і виконує свої функції, а парламент – свої;
- президент і парламент спільно беруть участь у формуванні уряду (наприклад, президент пропонує кандидатури міністрів, а парламент затверджує їх);
- прем'єр-міністр виконує самостійну роль і є фактично другою після президента посадовою особою в країні;
- уряд несе відповідальність і перед президентом, і перед парламентом (президент може самостійно звільнити уряд, а парламент може виразити уряду вотум недовіри).

Прикладами змішаних республік можуть слугувати: Франція, Польща, Україна, Португалія, Фінляндія, Хорватія.

На практиці в змішаній республіці, незважаючи на значні повноваження парламенту, значну роль виконує президент (але не виняткову, як у класичній президентській республіці).

У структурно-інституціональній системі державної влади, побудованій на підставі «м'якого» («гнучкого», «часткового») її поділу, над урядовою владою домінує парламент, форми державного правління таких держав зазвичай іменують парламентськими [9, с. 52].

Парламентська форма правління передбачає наявність колегіального органу представницької влади (парламенту), колегіального органу виконавчої влади (уряду) та системи вищих судових органів. Державно-владні функції розподіляються між ними рівномірно. Уряд може успішно виконувати свої функції лише у тому випадку, коли користується довірою парламенту, несучи перед ним відповідальність. Політична відповідальність уряду перед парламентом – одна з найяскравіших ознак цієї форми правління [7, с. 26].

Конституція України 28 червня 1996 року закріпила модель змішаної республіки. Вона визначила Президента як главу держави. Це дає підстави говорити про нього як про уособлення держави й державної влади в цілому, а не якоїсь її гілки [6]. Відповідно до ст. 113 Конституції вищим органом виконавчої влади в Україні є Кабінет Міністрів.

Порядок його формування відповідає так званій позапарламентській моделі створення уряду, за якої провідна роль у цій справі належить Президентові, а не парламенту [6]. Гострі дискусії щодо

структури українського парламенту завершилися побудовою за новою Конституцією України однопалатної Верховної Ради.

Теорія конституціоналізму виходить з того, що для забезпечення розвитку громадянського суспільства, належного функціонування правової системи необхідна стабільність Конституції. Проте Конституція не може бути незмінною, якщо її приписи не дають можливості розкрити потенціал народовладдя і не можуть застосовуватися у практичному житті [5].

Істотні зміни у функціонуванні та співвідношенні гілок державної влади, які відбулися після прийняття Конституції України 1996 року, свідчать про певну еволюцію у бік парламентаризації системи державного управління.

Існуюча модель розподілення повноважень у державно-владному трикутнику «парламент – уряд – президент» в Україні відповідає засадам парламентсько-президентської республіки. Конституція України (статті 83 і 114) визначає, що коаліція депутатських фракцій вносить пропозиції щодо кандидатури Прем'єр-міністра Президенту України та кандидатур до складу уряду (крім Міністра оборони й Міністра закордонних справ). За поданням Президента Верховною Радою України призначаються Прем'єр-міністр, Міністр оборони й Міністр закордонних справ, а за поданням Прем'єр-міністра – інші члени Кабінету Міністрів України [3]. Як свідчить зарубіжний досвід побудови парламентсько-президентських республік, винятки для глав держав стосовно внесення кандидатур окремих членів уряду зазвичай не передбачаються. Частина 2 ст. 113 Конституції проголошує, що Кабінет Міністрів відповідальний перед Президентом і Верховною Радою України, підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України у межах, передбачених цією Конституцією [3].

Проаналізувавши практики конституціоналізму країн колишнього СРСР, можна дійти висновку щодо існування різних форм обрання Президента: населенням країни шляхом прямого голосування (наприклад, в Україні, Російській Федерації, Білорусі, Вірменії, Казахстані, Литві); парламентом або колегією виборців (наприклад, в Естонії); парламентом шляхом таємного голосування (наприклад, в Молдові). Президент також обирається парламентом у багатьох країнах Європи (наприклад, в Угорщині, Іта-

лії). У Німеччині Федеральний Президент обирається Федеральними зборами, які складаються наполовину з членів Бундестагу і представників ландтагів.

За даними Бостана С. К., порівняльний аналіз конституційних моделей форм правління держав ЄС свідчить, що з 28 країн, що до нього входять, 15 мають парламентську форму правління, 12 – змішану республіканську і лише одна (Кіпр) – президентську зі своєю специфікою. Серед них, як ми бачимо, домінує парламентська форма правління [1, с. 34].

Критики сучасної української парламентсько-президентської форми правління небезпідставно зауважують, що на сьогодні в Україні фактично існує дві вертикалі влади – президентська та парламентська, які нерідко дублюють функції одне одного і вдаються до протистояння. Крім того, традиційно напередодні президентських виборів у країні в рази зростає політична та соціальна напруга. Треба об'єктивно зазначити, що не такою мірою, але й перед парламентськими також. Прихильники парламентської форми правління для України вважають, що з переходом країни на цю модель правління значно зменшиться витрата фінансових, економічних та політичних ресурсів на утримання президентської вертикалі та на виборчу президентську компанію і відповідно буде усунено один з факторів чергового соціально-політичного протистояння. Пріоритетними для країни будуть лише вибори до парламенту і після них подальшу долю країни буде визначати визначена народним волевиявленням парламентська більшість, яка і буде формувати уряд. На думку О. Петришина та С. Серьогіної, така модель передбачає високий рівень політичної та правової свідомості, міцну «політичну пам'ять» суспільства, що унеможливило б відверте маніпулювання суспільною думкою з боку лідерів політичних партій. Вона передбачає роль глави держави не як керманіча, а насамперед як символу єдності нації, авторитетного гаранта неухильного дотримання всіма політичними гравцями вимог конституції. Нарешті, парламентарна республіка спирається на найголовніше – політично структурований представницький орган діє в умовах повної прозорості за чіткими, формалізованими юридичними процедурами [9, с. 58]. На перший погляд, ця система є ідеальною для держави. Але, як відомо, панацеї від усіх хво-

роб у світі не існує. І парламентська форма правління, як і всі інші, має низку недоліків. Недоліки парламентської системи, які так само як і недоліки президентської, є продовженням її переваг.

Нестійкість коаліцій у парламентських системах веде до зміни уряду, до нестійкості всієї політичної системи в цілому (характерний приклад цього дає Італія з її частими парламентськими кризами). У результаті необхідності витримування певної ідеологічної лінії в уряді може спостерігатися нестача прагматизму. Крім того, незрозуміло чи можливо на цей час і якщо так, то яким чином забезпечити перехід від діючої нині до нової форми правління. Для цього необхідне досить значне внесення змін до Конституції, що саме по собі може привести до серйозної та навіть небезпечної для держави політичної кризи.

Чи варто Україні встановити у себе таку форму правління? На думку С. К. Бостана, так, але в далекій перспективі [1, с. 34]. Сьогодні ж необхідно враховувати, що Україна є перехідною державою, якій властиві змішані (сегментарні) сутнісні і формальні ознаки. Це передбачає постановку завдань реформування тих чи інших інститутів держави, адекватних цим часовим реаліям. Запорукою ефективності означених перетворень є усвідомлення поетапності їх здійснення [1, с. 34].

Російський учений В. Сорокін стверджує, що мінімальний термін цих етапів – це тривалість життя трьох поколінь представників суспільства: старого, «проміжного» і нового, такого, що народилося в умовах нового конституційного ладу [11]. Бостан С. К. вважає, що сьогодні Україна перебуває на другому етапі, коли протягом ще «одного» покоління її форма державного правління має бути парламентсько-президентською [1, с. 34].

Висновки. Виходячи з вищевказаного можемо зробити такі висновки:

- Основними критеріями визначення республіканської форми правління є відносини парламенту, глави держави та уряду.

- Виходячи з цих критеріїв можна виділити три основні види республік – президентську, парламентську та змішану, яка в свою чергу поділяється на президентсько-парламентську та парламентсько-президентську.

- Головними ознаками президентської республіки є юридична відповідальність уряду перед президентом, парламентської – відповідальність уряду перед парламентом, змішаної – подвійна відповідальність уряду і перед президентом, і перед парламентом.

Також однією з основних ознак парламентської республіки є обрання президента парламентом або ж спеціальною парламентською колегією.

Президент у парламентській республіці виконує в основному представницькі функції і реальної влади не має.

- У відповідності з вищевказаними критеріями та ознаками Україна є парламентсько-президентською змішаною республікою.

- Існуюча на сьогодні час в Україні модель правління піддається небезпідставній критиці, в якій головним аргументом є наявність подвійної вертикалі влади – президентської та парламентської.

- Оптимальною для України була б парламентська республіканська модель правління. Але на цей час, враховуючи складну політичну та соціальну ситуацію в державі, достатньо складний механізм внесення конституційних змін, а також неготовність більшої частини правлячої еліти до різкої зміни Конституції в розділі форми правління вважаємо зміну форми правління в Україні неможливою.

Виходячи з цього пропонуємо такі пропозиції:

1. Створити довгостроковий – терміном на 5 років – проект переходу України від змішаної до парламентської республіки, який включав би в себе в тому числі також обов'язкове внесення змін до Конституції України.

2. Державні мас-медіа повинні висвітлювати хід реформи форми правління та роз'яснювати її позитивні сторони.

3. Вважаємо за доцільне провести всенародний референдум щодо зміни форми правління в державі

Список використаних джерел

1. Бостан С. К. Форма правління сучасної держави: проблеми історії, теорії, практики. Запоріжжя: Юрид. ін-т, 2005. 540 с.

2. Зазнаєв О. И. Дихотомия versus трихотомия: проблема типології систем правління в політології / науч. ред. М. Х. Фарушкин. URL: <http://www.ksu.ru/infres/poitoogy/zaznaev2.doc>. (дата звернення 16.07.2018).

3. Конституція України: станом на 1 верес. 2017 р. Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2017. 76 с.
4. Котюк В. О. Загальна теорія держави і права: навч. посіб. Київ: Атіка, 2005. 456 с.
5. Линц Х. Дж. Достоинства парламентаризма. *Пределы власти*. 1994. № 2. С. 49; № 3. С. 58.
6. Лисенков С. Л. Конституція України: матеріали до вивчення. Київ: Алерта, 1997. С. 95.
7. Мяловицька Н. А. Автономія та її роль у державному будівництві (країни Європи): монографія. Київ: Логос, 2009. 504 с.
8. Орзіх М. П. Президентська республіка – різновид республіканської форми правління. *Право України*. 2009. № 10. С. 72–77.
9. Петришин О., Серьогіна С. Змішана республіканська форма державного правління: питання теорії та практики. *Право України*. 2009. № 10. С. 57–60.
10. Протасова В. Є. Парламентсько-президентська республіка: сутність, особливості, різновиди: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2007. 222 с.
11. Сорокин В. В. Общее учение о государстве и праве переходного периода : монография. Москва: Юрлитинформ, 2010. 424 с.
12. Тацій В. Я. Методологія конституційної реформи. *Урядовий кур'єр*. 2003. № 66.
13. Цвік М. В., Ткаченко В. Д., Петришин О. В. Загальна теорія держави і права: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. Харків: Право, 2002. 432 с.
14. Semi-Presidentialism in Europe. Ed. by R.Elgie. Oxford: Oxford University Press, 1999. P. 7.

References

1. Bostan, S. K. (2005), *Form of modern state governing: problems of history, theory and practice*, Law Institute, Zaporizhzhia. P. 540.
2. Zaznaev, O. I., *Dichotomy versus trichotomy: the problem of systems typology of governing in political science*, available at: <http://www.ksu.ru/infres/poiitoiogy/zaznaev2.doc>.
3. Ukraine (2017), *The Constitution of Ukraine: Current legislation with amendments and additions*. (OFFICIAL TEXT), Laws of Ukraine, Kyiv. P. 76.
4. Kotiuk, V. O. (2005), *General State and Law Theory*, Atika, Kyiv. P. 456.
5. Lints, Kh. Dzh. (1994), "The advantages of parliamentarism", *The limits of power*, No. 2, pp. 49; No. 3, pp. 58.

6. Lysenkov, S. L. (1997), *The Constitution of Ukraine: materials for studying*, Kyiv. P. 95.
7. Mialovytska, N. A. (2009), *Autonomy and its role in state building (European countries): monograph*, Lohos, Kyiv. P. 504.
8. Orzikh, M. (2009), "Presidential republic as a kind of republican form of government", *Law of Ukraine*, No.10, pp. 72–77.
9. Petryshyn, O. and Serohina, S. (2009), "Mixed republican form of state government: issues of theory and practice", *Law of Ukraine*, No. 10, pp. 57–60.
10. Protasova, V. Ye. (2007), *Parliamentary-presidential republic: essence, peculiarities, varieties*, Ph.D. in Law Thesis, Kharkiv, Ukraine. P. 222.
11. Sorokin, V. V. (2010), *General study about state and law of transitional period*, Moscow. P. 424.
12. Tatsii, V. Ya. (2003), "Methodology of Constitutional Reform", *Governmental Courier*, No. 66.
13. Tsvik, M. V., Tkachenko, V. D. and Petrysha, O. V. (2002), *General State and Law Theory*, Pravo, Kharkiv. P. 432.
14. *Semi-Presidentialism in Europe* (1999), Elgie, R. Oxford University Press. p. 7.

Oliylyk V. S.

REPUBLIC FORM OF GOVERNING: ITS PECULIARITIES IN UKRAINE

The main feature of the public that distinguishes it from the monarchy is that its bodies of the public power are elected by people for a definite term.

Legal features of the republic are:

- a. *restriction of the state power of the highest bodies by a term defined in the constitutional laws;*
- b. *electivity and periodic change of the highest body of the legislative power and head of the state (president);*
- c. *liability of head of the state;*
- d. *supremacy of acts adopted by the highest legislative body of the country.*

As to the modern forms of governing and the variety of the republic forms of governing, the major criterion is interrelations between the parliament, head of the state and the government.

The classic doctrine of the constitutional law, that we give preference to, classifies the republic form of governing into the president, parliament and mixed (parliament and president, president and parliament) model.

The Constitution of Ukraine of 1996 approved the mixed model of the republic. The Constitution of Ukraine defines the President as head of the state. The model of distribution of powers in the state power triangle «parliament – government –

President» that exists in Ukraine corresponds to the principles of the Parliament and president republic.

Critics of the modern Ukrainian parliament and president form of governing state that nowadays there is dualism of the president and parliament power in Ukraine. Before the president elections in the country the political and social tension increases by many times. Those who support the parliament form of governing in Ukraine believe that expenses of financial, economic and political resources on maintaining the president vertical and president election company will decrease when the country changes its model of governing and accordingly one of the factors of the next social and political opposition will be liquidated. The elections to the parliament will be the first priority for the country and after them the further fate of the country will be determined by the parliamentary majority who will form the government.

But the parliament form of governing as well as all others has a number of drawbacks. They are unstable coalitions in the parliament systems, frequent changes of the governments, unstable political system as a whole, lack of pragmatism. It's not also clear if any transition to a new form of governing is possible at present time.

The following recommendations can be made:

- to work out a long-term project (for a term of 5 years) of the transition from a mixed republic to a parliament republic in Ukraine.*
- state mass media should describe the process of the governing reform and explain its positive sides.*
- it's necessary to hold the national referendum on the change of the form of governing in the state.*

Key words: *republic, monarchy, president republic, mixed republic, parliament republic, president, government, parliament.*

ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО, ГОСПОДАРСЬКОГО, СОЦІАЛЬНОГО ТА ТРУДОВОГО ПРАВА

УДК 347.99

Сикал М. М.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративного,
цивільного та господарського права і процесу,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна;

Гулевич Я. С.,

старший інспектор відділу по роботі з персоналом
державної установи «Київський слідчий ізолятор», м. Київ, Україна

ЩОДО ПИТАННЯ ПРИТЯГНЕННЯ СУДДІВ ДО ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Статтю присвячено правовим питанням притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності. Проаналізовано підстави та порядок притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності. Акцентовано увагу на дослідженні елементів юридичного складу вчиненого суддею дисциплінарного правопорушення. Сформульовано напрями вдосконалення чинного законодавства у сфері притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності.

Ключові слова: підстави дисциплінарної відповідальності суддів, порядок притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності, Вища рада правосуддя, дисциплінарне провадження.

Постановка проблеми. Правосуддя, судоустрій та статус суддів завжди посідали одне з головних місць у нашій державі, а тому не дивно, що судова система України досить тривалий час перебуває в процесі реформування. Досягнення належного функціонування судової влади неможливе без запровадження докорінних змін у сфері дисциплінарної відповідальності судів. Саме тому законодавець прийняв два найважливіших нормативно-правових акти (Закон України «Про судоустрій і статус суддів» №1402-VIII від 02 червня 2016 року та Закон України «Про Вищу раду правосуддя» № 1798-VIII від 21 грудня 2016 року), які стали відправною точкою в процесі реформування судової влади. Однією з новел чинного законодавства є створення Вищої ради правосуддя, яка прийшла на зміну Вищій раді юстиції, діяльність якої не задовольняло вимоги сьогодення. На вищезазначений новостворений орган покладе-

но низку повноважень щодо притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності, які є малодослідженими та потребують додаткової уваги з боку наукової спільноти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання юридичної відповідальності суддів, зокрема дисциплінарної, неодноразово були предметом дискусій як серед самих працівників суддівського корпусу, так і серед науковців, які тим чи іншим чином розглядали правовий статус суддів. Зокрема, варто зазначити роботи Виноградова Л. Є., Гончаренка О. В., Марочкіна І. Є., Марчука В. М., Мещерякова Н. Л., Назарова І. В., Оніщенко Н. М., Подкопаєва С. В., Плахотнюка Н. П., Радутної Н. В., Розина М. М., Самощенко І. С., Ставиского П. Р., Старилова Ю. Н., Тимошенко І. В., Фаруқшина М. Х., Фролова І. Т., Халдеева Л. С., Халфіна Р. О., Шаргородського М. Д. Натомість, слід зазначити, що низка наукових праць частково втратили свою актуальність у світлі прийняття нових вищезгаданих законів.

Формулювання мети. Метою статті є встановлення проблемних питань у сфері дисциплінарної відповідальності суддів, а також формулювання пропозицій щодо напрямів реформування інституту дисциплінарної відповідальності суддів.

Виклад основного матеріалу. Закон України «Про Вищу раду правосуддя» № 1798-VIII від 21.12.2016 р. досить детально прописує процедуру розгляду дисциплінарних скарг на діяльність суддів і одночасно закладає необхідні гарантії захисту суддів у процесі дисциплінарного провадження, які відповідають стандарту справедливого судового розгляду, відповідно до ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Особливість статусу суддів має суттєвий вплив на визначення підстав виникнення дисциплінарної відповідальності суддів. Згідно з пунктом 5.1 Європейської хартії «Про статус суддів» відповідальність суддів є наслідком винятково невиконання ними посадових обов'язків, безпосередньо (прямо) передбачених законом.

Слід зазначити, що дисциплінарна відповідальність суддів є одним із засобів забезпечення виконання їх професійних (службових) обов'язків, а, отже, суддівської дисципліни [1, с. 4]. Підставою дисциплінарної відповідальності для судді є вчинення ним дисциплінарного проступку. До елементів юридичного складу

дисциплінарного правопорушення традиційно можна віднести об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт, а також суб'єктивну сторону.

Загальним об'єктом дисциплінарного проступку виступає дисципліна – становище, за якого всі суб'єкти правовідносин влади і підпорядкування неухильно додержуються порядку і правил, встановлених законами, статутами, положеннями [2, с. 233]. Отже, об'єктом дисциплінарного проступку судді буде виступати такий стан суспільних відносин, за яким суддя буде виконувати поставлені на нього законом обов'язки.

Об'єктивна сторона дисциплінарного проступку судді буде характеризуватися діянням (дією або бездіяльністю). Наприклад, до дій слід віднести втручання судді у процес здійснення правосуддя іншими суддями. Що ж до бездіяльності, то тут слід навести один з прикладів, коли суддя не подав для оприлюднення декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в порядку, встановленому законодавством у сфері запобігання корупції.

З суб'єктивної сторони дисциплінарні правопорушення характеризуються виною у формі умислу або недбалості. Так, суддя може умисно порушити правила щодо відводу (самовідводу), або внаслідок недбалості не зазначити в судовому рішенні мотивів прийняття або відхилення аргументів сторін щодо суті спору.

Суб'єктом досліджуваного дисциплінарного проступку буде тільки суддя.

Поряд із законом України «Про Вищу раду правосуддя» № 1798-VIII від 03 жовтня 2017 року питання притягнення до відповідальності суддів врегульовано Законом України «Про судоустрій і статус суддів» № 1402-VIII від 02 червня 2016 року. Слід зазначити, що у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» № 2453VI від 7 липня 2010 року статтею 83 було передбачено лише шість підстав дисциплінарної відповідальності, проте з прийняттям Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд» № 192-VIII від 12 лютого 2015 року кількість підстав притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності була збільшена до чотирнадцяти. Якщо ж звернутись до статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» № 1402-VIII від 02 червня 2016 року, то можна констатувати збільшення підстав

притягнення судді до дисциплінарної відповідальності аж до дев'ятнадцяти. При цьому законодавець деталізував деякі підстави, які були передбачені раніше, зокрема істотне порушення норм процесуального права викладено, як:

1) умисне або внаслідок недбалості:

а) незаконна відмова в доступі до правосуддя (в тому числі незаконна відмова в розгляді по суті позовної заяви, апеляційної, касаційної скарги тощо) або інше істотне порушення норм процесуального права під час здійснення правосуддя, що унеможливило реалізацію учасниками судового процесу наданих їм процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків або призвело до порушення правил щодо юрисдикції або складу суду;

б) незазначення в судовому рішенні мотивів прийняття або відхилення аргументів сторін щодо суті спору;

в) порушення засад гласності і відкритості судового процесу;

г) порушення засад рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом, змагальності сторін та свободи в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості;

г) незабезпечення обвинуваченому права на захист, перешкоджання реалізації прав інших учасників судового процесу;

д) порушення правил щодо відводу (самовідводу) [3].

Варто зазначити, що як у старій редакції закону, так і у новій редакції закріплено, що скасування або зміна судового рішення не має наслідком дисциплінарну відповідальність судді, який брав участь у його ухваленні, крім випадків, коли скасоване або змінене рішення ухвалено внаслідок умисного порушення норм права чи неналежного ставлення до службових обов'язків.

Незважаючи на численні переваги нового Закону України «Про судоустрій і статус суддів» над Законом України «Про судоустрій і статус суддів» у попередній редакції, варто наголосити, що новий нормативно-правовий акт також не позбавлений низки прорахунків законодавця. Так, пункт 8 частини 2 статті 107 передбачає, що у випадку неодноразового подання особою очевидно безпідставних дисциплінарних скарг Вища рада правосуддя має право ухвалити рішення про залишення без розгляду протягом одного року наступних скарг цієї особи. Проте законо-

давець не зазначає конкретної мінімальної кількості таких скарг, після подання яких усі наступні скарги будуть залишені без розгляду. Виходячи зі змісту цього положення можемо припустити, що скарга може бути залишена без розгляду після двох очевидно безпідставних дисциплінарних скарг. Відсутня й деталізація того, що слід розуміти під поняттям «очевидно безпідставна дисциплінарна скарга». На нашу думку, залишати скарги конкретної особи без розгляду на один рік буде не зовсім правильно, оскільки якщо особа подала, наприклад, чотири скарги, дві з яких було визнано очевидно безпідставними, а дві мали підстави для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, то у такому разі наступна скарга цієї особи залишиться без розгляду, незважаючи на те, що дві попередні скарги були задоволені. Виходячи з вищевикладеного пропонуємо сформулювати пункт 8 частини 2 статті 107 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» таким чином: «у випадку подання особою двох або більше скарг без зазначення конкретних підстав для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності Вища рада правосуддя має право ухвалити рішення про залишення без розгляду протягом одного року наступних скарг цієї особи за умови, що жодна із скарг такої особи не була задоволена впродовж року».

Варто звернути увагу на деякі зміни, що стосуються підстав притягнення судді до дисциплінарної відповідальності. Так, зникла така підстава для звільнення судді, як порушення присяги, натомість новий Закон отримав таку підставу, як непідтвердження суддею законності джерела походження майна, що, на нашу думку, відповідає одній з основних ідей судової реформи та потребам сьогодення.

Отже, враховуючи вищевикладене, підставою дисциплінарної відповідальності для судді слід вважати вчинення ним дисциплінарного проступку, що передбачений статтею 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» № 1402-VIII від 02 червня 2016 року.

Відповідно до частини 1 статті 109 чинного Закону України «Про судоустрій і статус суддів» № 1402-VIII від 02 червня 2016 року до судді можуть бути застосовані дисциплінарні стягнення у вигляді:

- 1) попередження;
- 2) догани – з позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу судді протягом одного місяця;
- 3) суворої догани – з позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу судді протягом трьох місяців;
- 4) подання про тимчасове (від одного до шести місяців) відсторонення від здійснення правосуддя – з позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу судді та обов'язковим направленням судді до Національної школи суддів України для проходження курсу підвищення 28 кваліфікації, визначеного органом, що здійснює дисциплінарне провадження щодо суддів, та подальшим кваліфікаційним оцінюванням для підтвердження здатності судді здійснювати правосуддя у відповідному суді;
- 5) подання про переведення судді до суду нижчого рівня;
- 6) подання про звільнення судді з посади [3].

Варто зазначити, що у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» у редакції від 7 липня 2010 року було закріплено лише один вид дисциплінарного стягнення – догана. На нашу думку, є досить виваженим підхід законодавця щодо розширення переліку видів дисциплінарних стягнень, оскільки це надає можливість застосувати саме той вид дисциплінарного стягнення, яке буде відповідати як дисциплінарному проступку, так і всім обставинам його вчинення.

Дисциплінарне провадження розпочинається за скаргою щодо дисциплінарного проступку судді (дисциплінарна скарга), або за ініціативою Дисциплінарної палати чи Вищої кваліфікаційної комісії суддів України у випадках, визначених законом. Дисциплінарне провадження включає основні стадії: 1) попереднє вивчення та перевірку дисциплінарної скарги; 2) відкриття дисциплінарної справи; 3) розгляд дисциплінарної скарги та ухвалення рішення про притягнення або відмову в притягненні судді до дисциплінарної відповідальності [4].

Дисциплінарне провадження здійснюється у розумний строк. Строки здійснення дисциплінарного провадження визначаються Законом України «Про вищу раду правосуддя» та регламентом Вищої ради правосуддя. Попередня перевірка дисциплінарної скарги здійснюється членом Дисциплінарної палати, який визначений

для попередньої перевірки відповідної дисциплінарної скарги. Висновок доповідача разом із дисциплінарною скаргою та зібраними у процесі попередньої перевірки матеріалами передається на розгляд Дисциплінарної палати. На сьогодні у Вищій раді правосуддя створені та функціонують три дисциплінарні палати, які виконують функції первинного дисциплінарного органу.

Дисциплінарна палата розглядає висновок доповідача та додає до нього матеріали без виклику судді та особи, яка подала дисциплінарну скаргу, та за результатами такого розгляду ухвалює рішення про відкриття або відмову у відкритті дисциплінарної справи. Рішення про відкриття дисциплінарної справи оскарженню не підлягає. Рішення про відмову у відкритті дисциплінарної справи на вимогу члена Дисциплінарної палати, який не згодний з таким рішенням, передається на затвердження до Вищої ради правосуддя у пленарному складі.

Розгляд дисциплінарної справи відбувається у відкритому засіданні Дисциплінарної палати, в якому беруть участь суддя, скаржник, їх представники. За результатами розгляду дисциплінарної справи Дисциплінарна палата ухвалює рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді або про відмову у притягненні до дисциплінарної відповідальності судді.

Дисциплінарне стягнення до судді застосовується не пізніше трьох років із дня вчинення проступку без урахування часу тимчасової непрацездатності або перебування судді у відпустці чи здійснення відповідного дисциплінарного провадження.

Якщо проаналізувати діяльність Дисциплінарних палат Вищої ради правосуддя за 2017 рік, то можна зазначити, що в тому році було притягнуто 96 суддів до дисциплінарної відповідальності, а саме:

1) до 54 суддів застосовано дисциплінарне стягнення у вигляді подання про звільнення судді з посади, що становить (56,25 %);

2) до 17 – попередження – (17,7 %);

3) до 8 – сувора догана з позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу судді протягом трьох місяців – (8,4 %);

4) до 7 – догани з позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу судді протягом одного місяця – (8,1 %);

5) до 10 – подання про тимчасове (від одного до шести місяців) відсторонення від здійснення правосуддя – з позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу судді та обов’язковим направленням судді до Національної школи суддів України для проходження курсу підвищення кваліфікації, визначеного органом, що здійснює дисциплінарне провадження щодо суддів, та подальшим кваліфікаційним оцінюванням для підтвердження здатності судді здійснювати правосуддя у відповідному суді – (9,6 %) [5]. Для порівняння зазначимо, що дисциплінарна секція Вищої ради юстиції у 2014 році провела лише два засідання.

Висновки. Отже, можемо дійти висновку, що новий Закон України «Про судоустрій і статус суддів» має численні переваги в питаннях притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності над Законом України «Про судоустрій і статус суддів» у попередній редакції. Слід звернути увагу і на наявність дискусійних положень у новому Законі, зокрема, що стосуються підстав притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності. Статистичні дані надають можливість говорити нам про те, що Вища рада правосуддя є набагато дієвішою під час реалізації повноважень з притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності, ніж Вища рада юстиції, що діяла раніше. Пропонуємо сформулювати пункт 8 частини 2 статті 107 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» таким чином: «у випадку подання особою двох або більше скарг без зазначення конкретних підстав для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності Вища рада правосуддя має право ухвалити рішення про залишення без розгляду протягом одного року наступних скарг цієї особи за умови, що жодна із скарг такої особи не була задоволена впродовж року».

Список використаних джерел

1. Статус суддів: навчально-практичний посібник / Марочкін І. Є., Крючко Ю. І., Москвич Л. М. та ін.; за ред. проф. І. Є. Марочкіна. Харків, 2006. 754 с.

2. Коваленко К. В. Загальна та спеціальна дисциплінарна відповідальність. *Форум права*. 2008-2. URL: www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis...ex.htm_2008_2_31.pdf (дата звернення: 10.04.2018).

3. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.

4. Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21.12.2016 р. № 1798-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1798-19> (дата звернення: 10.04.2018).

5. Вища рада правосуддя. Інформація про притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності 2017 року. URL: http://www.vru.gov.ua/add_text/226 (дата звернення: 10.04.2018).

References

1. *Judges' status: educational and practical manual* (2006), Marochkin, I. Ye., Kriuchko, Yu. I., Moskvych, L. M., Nazarov, I. V. and Trahniuk, R. R. Kharkiv. P. 754.

2. Kovalenko, K. V. (2008), "General and special disciplinary responsibility", *Law forum*, available at: www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis...ex.htm_2008_2_31.pdf (accessed 10 April 2018).

3. "On the Judicial System and Judges' Status: Law of Ukraine dated 02.06.2016 № 1402-VIII", (2016), *News of Verkhovna Rada*. No. 31, Article 545.

4. Ukraine (2016), *On the High Council of Justice: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine*, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1798-19> (accessed 10 April 2018).

5. "High Council of Justice", *Information on bringing judges to disciplinary responsibility in 2017*, available at: www.vru.gov.ua/add_text/226 (accessed 10 April 2018).

Sykal M. M., Hulevych Ya. S.

ON THE ISSUE OF MAKING JUDGES DISCIPLINARY RESPONSIBLE

The article is dedicated to legal issues of making judges disciplinary responsible. The grounds and procedure of making judges disciplinary responsible are analyzed in the article. The emphasis is placed on studying the elements of legal structure of a disciplinary offense committed by a judge. It was found out that, for a disciplinary offense, committed by a judge, disciplinary measures may be imposed on him in the form of: 1) a warning; 2) a reprimand - with the deprivation of the right to receive additional payments to the salary of a judge within one month; 3) a strict reprimand - with the deprivation of the right to receive additional payments to the salary of a judge within three months; 4) a submission of a temporary (from one till six months) removing from administration of justice - with the deprivation of the right to receive additional payments to the salary of a judge and obligatory sending of a judge to the National School of Judges of Ukraine for the completion of 28 training courses, determined by the authority conducting disciplinary proceedings against judges, and further qualification assessment to confirm the judge's ability to

administer justice in an appropriate court; 5) a submission regarding the transfer of a judge to a lower court; 6) a submission on the dismissal of a judge from his office.

It has been established that disciplinary proceedings follow a complaint regarding a disciplinary offense of a judge (disciplinary complaint), or on the initiative of the Disciplinary Chamber or the High Qualification Commission of Judges of Ukraine in cases stipulated by law. Disciplinary proceedings include the main stages: 1) preliminary examination and verification of a disciplinary complaint; 2) opening of a disciplinary case; 3) consideration of a disciplinary complaint and adoption of a decision to make or a refusal to make a judge disciplinary responsible.

As a result of studying statistics data, it was concluded that the Supreme Council of Justice is much more effective while implementing powers to make judges disciplinary responsible than the High Council of Justice that worked earlier.

The directions of improvement of current legislation in the field of making judges disciplinary responsible are formulated.

Key words: *grounds of judges' disciplinary responsibility, procedure of making judges disciplinary responsible, the Supreme Council of Justice, disciplinary proceedings.*

УДК 349.3:349.2:331

Шумна Л. П.,

доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна;

Сікун А. М.,

аспірант кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна;

Коренькова Т. Ю.,

аспірант кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

АНАЛІЗ ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ ПРАЦІ ЗАСУДЖЕНИХ

У статті висвітлено роль Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, національного превентивного механізму і органів Держпраці у сфері дотримання трудових прав засуджених в установах виконання покарань. За основу дослідження взято виявлені порушення норм трудового законодавства за результатами моніторингових візитів національного превентивного механізму, Щорічні доповіді Уповноваженого з прав людини за 2015–2017 роки та опрацьовано винесені постанови органами Держпраці щодо накладених штрафів за порушення трудового законодавства на установи виконання покарань.

Визначено проблемні питання залучення засуджених до праці та шляхи їх вирішення.

Ключові слова: *праця, праця засуджених, трудові правовідносини осіб, які знаходяться в пенітенціарних установах, установи виконання покарань, право на працю, органи Держпраці, національний превентивний механізм, Уповноважений з прав людини.*

Постановка проблеми. Праця осіб, які утримуються в установах виконання покарань, є доволі актуальним питанням, оскільки реформування пенітенціарної системи України в контексті євроінтеграційних перетворень обумовлює необхідність міждисциплінарного дослідження особливостей правового регулювання трудових відносин засуджених до позбавлення волі нормами як трудового, так і кримінально-виконавчого законодавства.

Новації законодавчих ініціатив у підпорядкуванні праці засуджених меті кримінально-виконавчого законодавства та наявність специфіки деяких правовідносин в організації праці осіб, позбавлених волі, призвело до певних колізій та прогалин у пра-

ві. З метою ефективного залучення засуджених до праці необхідно вдосконалити правовий механізм реалізації конституційного права громадян на вільне розпорядження своїми здібностями до праці. Принципові зміни законодавства допомагають відійти від радянських підходів до праці в установах виконання покарань, де засуджений у першу чергу розглядався як трудовий ресурс, а праця використовувалась, не як спосіб виправлення або ресоціалізації, а як каральний метод, та вдосконалити існуючу модель реалізації прав і обов'язків засуджених у разі залучення до суспільно корисної праці в місцях позбавлення волі.

На жаль, як показує практика, порушення законодавства в установах виконання покарань саме у сфері праці осіб, які утримуються в кримінально-виконавчих установах, є досить частими. За допомогою громадських організацій та контролюючих органів, ці факти оприлюднюються в засобах масової інформації, а на установи накладаються навіть уже не тисячні, а мільйони штрафні санкції, які їм доводиться сплачувати за порушення дотримання трудових прав засуджених.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням правових аспектів праці засуджених займалися І.Г. Богатирьов, О.О. Бублік, Л.Ю. Величко, Т.А. Денисова, О.М. Джуца, Т.В. Дуюнова, В.В. Жернаков, І.Л. Жук, А.Ф. Зелінський, І.Б. Калініна, О.М. Кревсун, О.В. Лисодєд, О.М. Неживець, М.С. Пузирьов, А.Х. Степанюк, С. О. Стефанов, Ю.М. Ткачевський, С.В. Царюк, І.С. Яковець, М.М. Яцишин та інші. Сучасні фахівці як з трудового права, так і з кримінально-виконавчого права і досі в пошуках виділення та закріплення у праві саме тих властивостей і можливостей праці, що здатні принести користь в умовах виконання покарань. Отже, це дослідження правового регулювання залучення засуджених до праці зумовлене низкою проблемних питань у цій сфері, які потребують більш детального вивчення.

Мета статті полягає в тому, щоб провести аналіз результатів виявлених порушень норм трудового законодавства за результатами моніторингових візитів національного превентивного механізму, Щорічних доповідей Уповноваженого з прав людини за 2015–2017 роки, опрацювати винесені постанови органами

Держпраці щодо накладених штрафів за порушення трудового законодавства на установи виконання покарань та запропонувати шляхи покращення дотримання трудових прав засуджених.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Кодексу законів про працю працівники реалізують право на працю шляхом укладення трудового договору про роботу на підприємстві, в установі, організації або з фізичною особою (ст. 2), колективного договору (ст. 11) [1]. У ст. 118 КВК України [2] передбачено, що засуджені залучаються до оплачуваної праці, як правило, на підприємствах, у майстернях колоній, а також на державних або інших форм власності підприємствах за строковим трудовим договором, що укладається між засудженим і виправною колонією (слідчим ізолятором), за умови забезпечення їх належної охорони та ізоляції.

Але доволі часто виникає низка порушень, таких як: строковий трудовий договір не укладається взагалі або містить мінімум інформації про права й обов'язки працівників з числа засуджених. Правові наслідки виявлених випадків на укладання із засудженими строкових трудових договорів такі: ці працівники не набувають страхового стажу, що відповідно приводить до відмови в призначенні страхової пенсії; за відсутності страхового стажу після звільнення з УВП допомога по безробіттю буде виплачуватися в мінімальному розмірі, який значно нижчий, ніж розмір залежно від середнього заробітку та наявності страхового стажу (6 місяців).

Правові наслідки звуження інформації про права й обов'язки працівників із числа засуджених у строкових трудових договорах пов'язана перш за все з використанням замість поняття «працівник» поняття «засуджений», не зазначення посади за виконаною роботою взагалі, що суперечить порядку укладання трудових договорів за ст. 21 КЗпП. Поширеною є практика оформлення строкових трудових договорів з засудженими на 0,25 або 0,5 ставки, хоча по факту вони працюють на повний робочий день.

Виявлені порушення норм трудового законодавства в установах виконання покарань офіційно оприлюднено в Щорічних доповідях Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Посилання на випадки порушень прав і свобод людини і

громадянина, щодо яких Уповноважений уживав необхідних заходів за результатами перевірок, що здійснювалися протягом звітних років, висновки та рекомендації, спрямовані на поліпшення стану забезпечення прав і свобод людини і громадянина, виявлені під час проведення моніторингових візитів національного превентивного механізму. Варто зауважити, що 25 травня 2012 року в новій структурі Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини було утворено спеціалізований структурний підрозділ – Департамент з питань реалізації національного превентивного механізму, що значно посилив контроль за додержанням законодавства в установах виконання покарань. Зокрема, в межах проведеного дослідження звернено особливу увагу на результати моніторингових візитів, зокрема, щодо дотримання трудових прав працівниками з числа засуджених осіб та узагальнення цих даних у Щорічних доповідях Уповноваженого з прав людини за останні 3 роки.

Так, аналізуючи доповіді Уповноваженого за 2015–2017 р.р., слід зазначити, що недотримання трудових прав працівників з числа засуджених осіб наявні майже в усіх установах, які перевірялися представниками національного превентивного механізму, та переважно завжди вказуються однотипні проблемні питання, такі як: оплата праці, гігієна праці, забезпечення спецодягом, спецвзуттям та засобами індивідуального захисту, особам, задіяним на роботах зі шкідливими умовами праці, не виплачуються надбавки за роботу з шкідливими умовами праці та не дотримуються трудового законодавства щодо встановлення таким працівникам скороченого робочого дня. Відсутня практика оплати лікарняних засудженим з числа працюючих у випадку їх тимчасової втрати працездатності, не надається щорічна оплачувана відпустка або компенсація за невикористану відпустку. Зафіксовані випадки приховування фактів виробничого травматизму засуджених з числа працюючих, не виплачуються страхові виплати у зв'язку з нещасним випадком на виробництві. Перелік перерахованих порушень не є вичерпним.

Стосовно питань виробничого травматизму, то на деяких фактах, висвітлених в Щорічних доповідях Уповноваженого, зупинимося детальніше. Так, у Кіровоградській виправній колонії

(№ 6) засуджений К. повідомив моніторам, що 15.03.2016 на території промислової зони установи під час залучення до виробничого процесу він отримав травму ноги та внаслідок несвоечасного надання медичної допомоги йому було ампутовано ступню. При цьому адміністрацією установи цей випадок був задокументований як побутова травма. У відповідь на подання Уповноваженого за цим випадком Генеральною прокуратурою України було підтверджено факт отримання К. травми ноги під час виконання робіт в установі. Аналогічна ситуація мала місце під час оформлення факту травмування засудженого Ф., який також травмувався на виробництві зазначеної установи [3, с. 265].

Такі факти ще раз підтверджують, що закритість системи дозволяє тиснути на осіб, які утримуються в установах виконання покарань, та маніпулювати, або взагалі не розголошувати деякі порушення законодавства.

Подібна ситуація тиску на засудженого для приховування виробничого травматизму зазначається і в Щорічній доповіді 2015 року, де вказано, що у Стрижавській виправній колонії (№ 81) до моніторів звернувся засуджений Д. та повідомив, що попередньо він відбував покарання у Вінницькій установі виконання покарань (№ 1), у майстерні якої у січні 2015 року під час виконання завдання щодо виготовлення сувенірної продукції у нього відбулася травматична ампутація 3–5 пальців лівої кисті. Під тиском адміністрації установи Д. був вимушений написати пояснення про те, що зазначена травма ним отримана внаслідок особистої необережності та за інших обставин, не пов'язаних із виготовленням вказаної продукції. У подальшому без отримання навіть належної медичної допомоги його було направлено для подальшого відбування покарання до Стрижавської виправної колонії (№ 81). При цьому будь-якої інформації або документів щодо реагування за фактом порушення правил техніки безпеки, що призвело до заподіяння шкоди здоров'ю засудженого Д., учасникам моніторингового візиту надано не було [4, с. 294].

Один із засуджених у Бучанській виправній колонії під час виконання розвантажувальних робіт у березні 2018 року на підставі укладеного між виправною колонією та суб'єктом господарювання договору в промисловій зоні на ділянці з деревооброб-

ки отримав перелом ноги внаслідок порушення вимог законодавства про охорону праці та незабезпечення належних умов праці.

Водночас про вказаний випадок ані керівництвом суб'єкта господарювання, ані керівництвом виправної колонії уповноважені контролюючі органи повідомлені не були. Як наслідок, спеціальне розслідування не проведено, причини нещасного випадку не з'ясовані та винні особи не встановлені [5].

Варто звернути увагу на Постанову Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 р. № 1232 «Деякі питання розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві», де в п. 4 ч. 3 зазначено, що дія цього Порядку не поширюється на осіб, що утримуються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторів. Хоча у відповідності із змінами до КВК у питанні укладання строкових трудових договорів із засудженими, останні підпадають під п. 2 ч. 2 вищевказаної постанови, де зазначено, що дія цього Порядку поширюється на працівників, у тому числі іноземців та осіб без громадянства, які відповідно до законодавства уклали з роботодавцем трудовий договір (контракт) або фактично допущені до роботи роботодавцем [6].

Тому пропонуємо дію вищеназваної постанови поширити і на осіб, які утримуються в установах відбування покарань та слідчих ізоляторах. Оскільки ситуація із виробничим травматизмом складна, бо, як показує практика, без втручання одного із контролюючих органів, довести засудженому, що отримана травма під час виконання своїх посадових обов'язків, майже неможливо. А в разі загибелі засудженого з причини трудового каліцтва або професійного захворювання члени сім'ї не зможуть отримати страхові виплати за померлого годувальника.

Майже в кожній установі виявлено факти порушення оплати праці засуджених. Зокрема, під час моніторингового візиту у 2015 році було встановлено, що в рамках співпраці підприємства Маріупольського виправного центру (№ 138) з ТОВ «МІК» з надання послуг з пошиття текстильних виробів засуджені Г. та Н. відпрацювали на пошитті білизни повну місячну норму часу (184 години). При цьому нарахована їм заробітна плата у чотири рази менше від встановленого на той час законодавством мінімуму. Аналогічна ситуація мала місце під час оплати праці засудженим

М. та У., які відпрацювали на пошитті рукавиць повну місячну норму часу (160 годин), а нарахована їм заробітна плата в одинадцять разів менше від мінімального розміру заробітної плати [4, с. 292–293].

Візит до Приазовської виправної колонії (№ 107) у 2015 році також підтверджує системний характер порушень прав засуджених на гідну оплату праці. Так, затвердженим кошторисом установи на оплату праці засуджених, залишених для виконання робіт з господарського обслуговування, було передбачено недостатньо коштів, що не дозволяло нараховувати їм мінімально встановлену заробітну плату на місяць кожному. Фактично зазначеним засудженим нараховувалось від 0,25 до 0,8 ставки від мінімальної заробітної плати. Слід зазначити, що деякі засуджені, враховуючи безперервність технологічного циклу із забезпечення життєдіяльності установи (їдальня, санітарна частина, лазня тощо), фактично працювали не менше 8 годин на добу (враховуючи вихідні та святкові дні) та мали отримувати на місяць не менше мінімальної заробітної плати [4, с. 293].

В Оріхівській виправній колонії (№ 88) у 2016 році виявлено випадки, коли засуджені за місяць роботи на виробництві після всіх відрахувань отримували від 01 грн 11 коп. до 01 грн 67 коп. Згідно з калькуляцією на швейну продукцію, що виготовляється в установі, собівартість утеплених жилетів становила 116 грн 15 коп., а закладена основна заробітна плата працівників – лише 3 грн 48 коп. (або 2,9 % від виробничої собівартості), собівартість утеплених штанів – 149 грн 32 коп., а заробітна плата – 5 грн 65 коп. (або 3,7 %). Також в установі виявлено факти, коли засуджені перебували на робочих місцях у вихідні дні та нічний час. При цьому їх праця не обліковувалася та відповідно їм не була нарахована заробітна плата за цей період.

Згідно з інформацією Міністерства юстиції України, яка надійшла у відповідь на подання Уповноваженого з прав людини, розцінки на продукцію, що виробляється в установі, розраховуються відповідно до затверджених норм часу на виготовлення цього виду продукції, а норма часу встановлена на рівні середніх показників по області цієї галузі виробництва. Разом з тим згідно з частиною першою статті 120 КВК України норми праці та роз-

цінки повинні встановлюватися нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України.

За інформацією в'язнів Кіровоградської виправної колонії (№ 6), які працюють в бригаді з виготовлення ящиків (8 осіб), вони працюють щоденно з 7.00 до 23.00 та виготовляють за місяць близько 1,5–2 тис. ящиків кожен. Водночас згідно з нарядом виконаних робіт за вересень 2016 року зазначена бригада працювала лише 6 днів (не більше трьох годин на день) та виготовила 820 ящиків [3, с. 266].

Засуджені Бердичівського ВЦ (№ 108) у 2017 році повідомляли, що не отримують призначеного їм заробітку в повному обсязі. Сума готівкових коштів, яка видається засудженим, як правило, у два та більше разів менша від суми, зазначеної в офіційних документах та відповідних заявах. При цьому повний розрахунок здійснюється лише у разі проведення перевірок в установі контролюючими органами. В'язні повідомляли також про випадки, коли їм давали на підпис відомості щодо нарахування заробітної плати без зазначення суми заробітку [7, с. 231].

Незважаючи на наявні порушення права ув'язнених на гідну оплату праці, в окремих установах мали місце факти заборгованості перед засудженими, в тому числі звільненими від відбування покарання. У Долинському виправному центрі (№ 118) за даними бухгалтерського обліку станом на 31.05.2016 рахувалася кредиторська заборгованість по заробітній платні перед засудженими на загальну суму 101 154 грн 79 коп., з якої: поточна заборгованість становила 21 945 грн 20 коп., а заборгованість перед звільненими засудженими за 2012–2014 роки – 79 209 грн 59 коп. [3, с. 267].

Навіть під час проведення моніторингу у 2017 році в установі наявна заборгованість по виплаті заробітної плати засудженим, що на день візиту становила 73 577,92 грн, у тому числі засудженим, які звільнені з установи протягом 2012–2014 років, – 20 932,92 грн та поточна заборгованість – 52 645 грн [7, с. 231].

Також наявний факт порушення техніки безпеки, а саме відсутні спецодяг і спецвзуття та засоби індивідуального захисту, або є, але в недостатній кількості. Підтвердженням є факт, виявлений в Стрижавській виправній колонії (№81), у 2015 році

практично на всіх виробничих ділянках установи, які пов'язані з процесом деревообробки та виготовлення деревного вугілля, засуджені працювали у шкідливих умовах праці, ними майже не використовувалися засоби захисту органів дихання (респіратори, пов'язки), а кількість цих засобів на підприємстві була недостатньою [4, с. 294]. В'язні Казанківської ВК (№ 93) у 2017 році поскаржилися, що купують засоби захисту за власний рахунок [7, с. 233].

До сьогодні залишилися факти оплати праці із засудженим цигарками, що робить працю засуджених майже безкоштовною. Зокрема, у Білоцерківській виправній колонії (№ 35) на дільниці з пошиття мішків здійснювався подвійний облік виготовленої засудженими продукції. Так, офіційно за зміну на одного засудженого «закривалося» для нарахування заробітної плати по одній тисячі мішків. Продукція, яка виготовлялася понад цієї норми, офіційно не обліковувалася та становила приблизно від 100 до 3 тис. мішків на одного в'язня за зміну. За пошив необлікованої продукції засуджені отримували цигарки – *від однієї цигарки за 100 мішків до 42 цигарок за 3 тис. мішків*. Таким чином, виготовлення «лівої» продукції здійснювалося засудженими фактично безкоштовно [3, с. 266].

Працевлаштовані на виробництві особи іноді виконують індивідуальні замовлення працівників установи, за які або взагалі не отримують заробітної плати або отримують її у вигляді цигарок та чаю. Про це моніторів у 2017 році інформували в Бердичівському ВЦ (№ 108) [7, с. 231].

Не винятком стала і перевірка, яка була проведена в Чернігівському слідчому ізоляторі 12.12.2018 року. Так, за результатами моніторингового візиту було встановлено:

1) засуджені працівники виконують свої трудові функції і у вихідні та святкові дні, працюють більше 4 годин на день, хоча за трудовим договором оформлені на 0,5 ставки та мають працювати не більше 4 годин на день при 5-денному робочому тижні;

2) виявлені випадки невідповідності обійманої посади за трудовим договором та фактично обійманій посаді, зокрема: значиться посада підсобного робочого, а фактично цей працівник з числа засуджених працює на важких роботах – пекарем, про що

відповідно розписується в журналах реєстрації інструктажів за посаду пекаря;

3) факт роботи працівниками з числа засуджених більше 4 годин на день, роботу у вихідні та святкові дні не заперечує адміністрація СІЗО, при цьому в таблиці обліку робочого часу обліковувалися фіктивні дані, відповідно не надавалася компенсація за роботу у вихідні та святкові дні, оплата праці таких працівників здійснювалася з порушенням трудового законодавства без врахування підвищеної оплати за роботу понаднормово, у вихідні та святкові дні та важкості виконаних робіт;

4) згідно зі ст. 118 КВК адміністрація зобов'язана створювати умови для праці засуджених за трудовими договорами. Тому рекомендується працівникам з числа засуджених надавати щорічні основні, а на важких роботах – додаткові відпустки згідно з трудовим законодавством України [8].

З 1 січня 2017 року набули чинності зміни, внесені, зокрема, Законом № 1774 до деяких законодавчих актів України, які посилили відповідальність посадових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій за порушення законодавства про працю.

Зокрема, розширено абзац шостий ч. 2 ст. 265 КЗпП [1], якою передбачається відповідальність за порушення трудового законодавства. Таким чином, штрафи, встановлені, зокрема, за не оформлення найманих працівників, оформлення на неповний робочий час при фактичному виконанні роботи повний робочий час, виплату зарплат, становила 96 000 гривень, а за недопущення до проведення перевірки з цих питань становила аж на 320 000 гривень.

Із зростанням з 1 січня 2019 року мінімальної заробітної плати зросли і штрафні санкції за порушення законодавства про працю.

Це означає, що фактичний допуск працівника до роботи без оформлення трудового договору (контракту), оформлення працівника на неповний робочий час у разі фактичного виконання роботи повний робочий час, установлений на підприємстві, та виплати заробітної плати (винагороди) без нарахування та сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та податків сума штрафу становитиме 125 190 грн.

Уповноважений орган, що реалізує державну політику з питань нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю, охорони праці, гігієни праці та інше, був утворений 10 вересня 2014 року. Територіальні органи Держпраці регулярно здійснюють перевірки установ виконання покарань. Одне з поширених порушень трудового законодавства – це нелегальне допущення засуджених до праці.

Як вбачається з довідки про результати комплексної перевірки додержання адміністрацією Державної установи «Черкаська виправна колонія (№ 62)» вимог кримінально-виконавчого законодавства від 27.07.2018 р. у березні 2018 року, за дорученням Черкаської місцевої прокуратури, управлінням Держпраці у Черкаській області, проведено інспекційне відвідування ДУ «Черкаська виправна колонія (№ 62)». У ході перевірки встановлено порушення вимог статті 118 КВК України, статей 21, 23, 24 КЗпП України, про що керівнику установи винесено припис на усунення виявлених недоліків. Крім того, за порушення законодавства про працю, уповноваженою особою управління Держпраці у Черкаській області винесено постанову про накладання штрафу у розмірі 21 770 550, 00 грн [9].

Також оштрафовано Державну установу «Чорноморська виправна колонія (№ 74)». Із судової справи № 815/6445/17 вбачається, що до суду звернулася Державна установа «Чорноморська виправна колонія (№ 74)» з адміністративним позовом до Головного управління Держпраці в Одеській області про скасування постанови про накладення на Державну установу «Чорноморська виправна колонія (№ 74)» штрафу у розмірі 4 608 000, 00 грн. Але вже у цьому випадку суд відмовив в задоволенні позову і виправній колонії все ж таки прийшлося виплатити штраф за недодержання законодавства у сфері праці [10].

Доволі цікавою за участі органів Держпраці та установи виконання покарань є судова справа № 815/6750/17. До суду з позовом звернулася Державна установа Південна виправна колонія (№ 51) до Головного управління Держпраці в Одеській області, третя особа, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору на стороні позивача Одеська місцева прокуратура № 2 про:

визнання протиправних дій щодо винесення постанови № 51 від 06.12.2017 р.;

скасування постанови № 51 від 06.12.2017р. про накладення штрафу у розмірі 10 464 000,00 грн.

Як вбачається з матеріалів справи, позовні вимоги обґрунтовані тим, що було проведено позапланову перевірку Державної установи «Південна виправна колонія (№ 51)» законодавства про працю, за результатами якої 27.10.2017 р. складено акт №15-01-004/0247. Зі змісту вказаного акта вбачається, що позивачем було допущено до роботи без укладання строкових договорів 110 засуджених, що є порушенням статей 21, 24 КЗпП України. 15.12.2017 р. відповідачем була прийнята постанова про накладення штрафних санкцій у розмірі 10 464 000 грн.

Суд вирішив позовну заяву Державної установи «Південна виправна колонія (№ 51)» до Головного управління Держпраці в Одеській області, третя особа, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору на стороні позивача Одеська місцева прокуратура № 2 про визнання протиправних дій щодо винесення постанови № 51 від 06.12.2017 р.; скасування постанови № 51 від 06.12.2017р. про накладення штрафу у розмірі 10 464 000,00 грн задовольнити повністю. Дії Головного управління Держпраці в Одеській області щодо прийняття постанови № 51 від 06.12.2017р. визнати протиправними. Постанову Головного управління Держпраці в Одеській області № 51 від 06.12.2017 р. про накладення штрафу у розмірі 10 464 000,00 грн скасувати.

Хоча і постанову Держпраці було скасовано, через те що не було доказано законність позапланової перевірки Державної установи «Південної виправної колонії» (№ 51), але факт того, що 110 засуджених були допущені до роботи без укладання трудового договору був наявним [11].

Тому і виникає необхідність у посиленні контролю за додержанням законодавства про працю в установах виконання покарань.

У дослідженні «В'язниця очима в'язня», проведеному у 2017 році за ініціативи громадських діячів, у ході інтерв'ю засуджених щодо факторів, які призводять до пригніченого стану, виділено: «– Робота без вихідних, хочеш, не хочеш – потрібно пра-

цювати, навіть вночі. – Можуть вночі викликати на роботу, в неділю ми постійно на роботі [12, с. 15].

Як окремих вид неналежного поведіння із в'язнями можна виділити й примус засуджених до праці, адже згідно з чинним законодавством праця є правом, а не обов'язком в'язнів: «– Лякають, працюйте і все, я прошила собі пальці, засипала на роботі. – По благоустрою не 2 години, а по 3 дні з ранку до вечора працювали (бетонні плити на алею тягали). – Буває, коли потрібно щось зробити перед приїздом великих комісій» [12, с. 17–19].

Висновки. Незважаючи на новації Кримінально-виконавчого законодавства України, в установах виконання покарань непоодинокі випадки незаконного маніпулювання працею засуджених. Вищевикладені факти доводять про зловживання з боку адміністрації кримінально-виконавчих установ щодо прав засуджених на працю та на достойний рівень її оплати. Праця засуджених використовується не як спосіб виправлення та ресоціалізації, а як засіб залякування і певною мірою катування.

У світлі останніх тенденцій у частині збільшення випадків недотримання вимог трудового законодавства та наведених прикладів виявлених порушень з питань праці в установах виконання покарань зростає необхідність у посиленні контролю за дотриманням трудових прав засуджених.

Список використаних джерел

1. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10. 12. 1971 р. № 322-VIII. *Відомості Верховної ради УРСР*. 1971. № 50. Ст. 375.
2. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. 207 с.
3. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання прав і свобод людини і громадянина в Україні. Київ: Права людини, 2017. 627 с.
4. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання прав і свобод людини і громадянина в Україні. Київ: Права людини, 2016. 538 с.
5. Київ Time: У Бучанській виправній колонії приховали факт травмування засудженого на виробництві. URL: <https://kievtime.com/kiev-region/bucha/u-buchanskij-vypravnij-koloniji-pryhovaly-fakt>

travmuвання-zasudzhenogo-na-vyrobnytstvi/ (дата звернення: 20.01.2019).

6. Деякі питання розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві: постанова Кабінету Міністрів України від 30.11.2011 р. № 1232. *Офіційний вісник України*. 2011. № 94. Ст. 64

7. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання прав і свобод людини і громадянина в Україні. Київ: Права людини, 2018. 661 с.

8. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини: В Чернігівському слідчому ізоляторі порушують права в'язнів. URL: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news/pr/v-chernigivskomu-slidchomu-izolyatori-nayavni-porushennya-prav-vyazniv/> (дата звернення 20.01.2019).

9. Довідка про результати комплексної перевірки додержання адміністрацією Державної установи «Черкаська виправна колонія (№ 62)» вимог кримінально-виконавчого законодавства від 27.07.2018 р.

10. Рішення судової справи № 815/6445/17 від 27.12.2017 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71329572> (дата звернення 15.01.2019).

11. Рішення судової справи № 815/6750/17 від 25.05.2018 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74226165> (дата звернення: 15.01.2019).

12. Белоусов Ю., Швець З. В'язниця очима в'язня: дослідження. Київ: Експертний центр з прав людини, 2017. 64 с.

References

1. Ukrainian Soviet Socialist Republic (1971), „Labor Code of Ukraine”, *Verkhovna Rada of the Ukrainian Soviet Socialist Republic*, Kyiv, № 50.

2. Ukraine (2004), „Criminal-executive code of Ukraine”, *Verkhovna Rada of Ukraine*, Kyiv, № 3–4.

3. Ukraine (2017), *Annual report of the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights on the state of observance of human and civil rights and freedoms in Ukraine*, Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights, Kyiv.

4. Ukraine (2016), *Annual report of the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights on the state of observance of human and civil rights and freedoms in Ukraine*, Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights, Kyiv.

5. Kyiv Time (2018), "In the Buchen penal colony, the fact of a traumatized prisoner was hidden in the work", available at: <https://kievtime.com/kyiv-region/bucha/u-buchanskij-vypravnij-koloniyi->

pryhovaly-fakt-travmuвання-zasadzhenogo-na-vyrobnystvi/ (accessed 20.01.2019).

6. Ukraine (2011), *Some issues of investigation and accounting of accidents, occupational diseases and accidents at work*, Cabinet of Ministers of Ukraine, Kyiv.

7. Ukraine (2018), *Annual report of the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights on the state of observance of human and civil rights and freedoms in Ukraine*, Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights, Kyiv.

8. Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights (2018), *In the Chernihiv Investigative Insulator they violate the rights of prisoners*, available at: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news/pr/v-chernigivskomu-slidchomu-izolyatori-nayavni-porushennya-prav-vyazniv/> (accessed 20.01.2019).

9. *Reference on the results of the comprehensive verification of compliance with the requirements of the criminal-executive legislation by the administration of the State institution "Cherkassk correctional colony"* (No. 62) of 07/27/2018.

10. *Judgment case number 815/6445/17* (2017), available at: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71329572>

11. *Judgment case number 815/6750/17* (2018), available at: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74226165>.

12. Byelousov, Y. and Shvets, Z. (2017), *Prisoner's eyes with prisoner*, research, Human Rights Expert Center, Kyiv.

Shumna L. P., Sikun A. M., Korenkova T. Yu.

ANALYSIS OF PROBLEM ISSUES OF CONVICTS' LABOR

The role of the Commissioner for Human Rights, the National Preventive Mechanism, the State Labor Law and a penal institution in the area of convicts' labor rights observing is highlighted in the article.

It is determined that normative and legal acts in the area of convicts' labor have some differences in issues of remuneration, norms of working time, shortened working hours, work on holidays and weekends, labor protection, safety and industrial sanitation, labor dispute resolution, free choice of work, etc. After analyzing of these aspects, it was concluded that regulatory legal framework in these matters needs to be amended or clarified in order to solve the existing problem.

Violation of labor law standards from practice of controlling and checking bodies was shown. The annual reports of the Commissioner for Human Rights for 2015-2017 years were analyzed. In addition, decisions were made by the State Labor Inspectorate regarding fines for violating labor law in penal institutions, as well as the results of monitoring visit of the National Preventive Mechanism, indicating the shortcomings detected during the inspections.

On the basis of this, it was established that the fact that the fixed-term employment contract between a convict and a criminal and executive institution is made up with mistakes or is not made up at all. It means that the length of time required to appoint a pension to a convict will not be counted the term of his staying in penal institutions that, in turn, will also negatively contribute to the correction, re-socialization and adaptation of the individuals after serving a sentence. Also, the facts of the pressure on the convicts and information manipulation in order to hide occupational injuries that arises as a result of violation of legislative norms of labor law, were also highlighted. It is interesting to highlight the analysis of the study, which cites the convicts, what they say about work in penal institutions that to a certain extent reflects the actual state of convicts' labor at the present stage, and once again indicates that there is still a coercion to work; labor is not used as a means of correction and re-socialization, but as a means of intimidation and to some degree of torture.

Key words: *labor, convicts' labor, labor relations of the persons who are in penitentiary institutions, penal institutions, right to work, State Labor Organization, National Preventive Mechanism, Commissioner for Human Rights.*

UDC 368.914:351.86

Denysenko K. V.,

PhD in Public Administration, Associate Professor of the Department of Theory and History of State and Law, Constitutional Law, Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine

PENSION PROVISION FOR PERSONS DISMISSED FROM MILITARY SERVICE: PROBLEM QUESTIONS AND PROSPECTS FOR IMPROVEMENT

The article generalizes the legal regulation of pension provision of the persons retired from military service and the persons who are equal to them. It is proved that at the present stage of state formation and Ukrainian society development, it is especially important for our state to provide rights and freedoms, to give social support, to create favorable social environment, social security of the citizens who ensure the defense of the country, protecting its sovereignty, independence and territorial integrity.

It is determined that the imperfection of current state social policy, as well as negative trends that characterize the retirement provision of the persons retired from military service in modern conditions, do not contribute to the solvency of this category of citizens. Pension system reforming is overwhelmingly characterized by social injustice, unsystematic legislative stories that leads to narrowing and limiting the amount of pension rights, the abolition of privileges, unjustified increase in the requirements for acquiring the right to appoint pensions, and so on. The aforementioned did not pass the number of pensioners from the number of servicemen.

The necessity of clarification of the legal regulation of previously assigned pensions to the persons retired from military service recalculation and firstly, the components of monetary provision reviewing from which the recalculation of pensions is carried out, by including sums of monthly additional types of monetary support (allowances, surcharges, increments), premiums, including one-time benefits paid when discharged from military service; and secondly, approaches to determining the amount of recalculation of previously assigned pension.

Key words: *pension provision, pension system, persons retired from military service, normative and legal regulation, pensioners, pension reform, pension recalculation.*

Target setting. The current stage of development of state formation and Ukrainian society takes place in the context of fighting with the aggressor-state in the East of Ukraine. Therefore at present, it is especially important for our state to ensure the rights and freedoms, to provide social support, to create a supportive social environment, social security of citizens, which ensure the country's defense, protecting its sovereignty, independence and territorial integrity at the cost of one's own life.

As the scientists emphasize, the guaranteed social security of the military personnel creates and ensures the prestige of military service and acquisition of the Armed Forces of Ukraine with professional, highly skilled personnel. The solution to this problem will depend on the success and the fate of military reform, the further development of the army, its combat capability and the implementation of tasks for the defense of the Homeland [1, с. 39].

In its turn, it puts forward special requirements for the level of social protection of pensioners from the number of former military personnel, the creation of appropriate conditions for the implementation of social rights and guarantees after the termination of military service, in particular, the normative-legal regulation of pension for this category of citizens. However, practice shows that the imperfection of the current state social policy, as well as the negative trends that characterize the pension of persons dismissed from military service in modern conditions, do not contribute to the solvency of this category of citizens.

Actual scientific researches and issues analysis. Theoretical, methodological and applied aspects of functioning of the domestic pension system were studied by such scientists as: Andriiv V., Buriachenko O., Vyshnovetska S., Mindova O., Mokhova Yu., Nadiienko O., Pylypenko P., Pysarenko N., Silchenko S., Syrota I., Stashhkiv B., Chichkan M., Khutorian N., Yurchenko Yu. and many others.

Conceptually significant contribution to solving actual and problematic issues concerning the improvement of the normative-legal regulation of social protection and pensions of persons dismissed from military service was conducted by Venediktov V., Klemparskyi M., Kolotik A., Kravchenko M., Melnyk K., Shumna L.

Without diminishing the importance and value of the scientific work of the aforementioned scientists, additional researches require problematic issues in the pension functioning of persons dismissed from military service through the prism of revision of existing appointment mechanisms, recount and payment of pensions for this category of citizens, in particular in the context of the reform of pension legislation.

Purpose setting. Generalization of normative-legal regulation of pensions of persons dismissed from military service, including the isolation and analysis of modern problem issues and the formulation of concrete ways to improve this area.

Statement of basic materials of the research. The last decade is characterized by significant reforms in the area of pension provision. Theoretically, the conceptual framework for reforming the specified industry was aimed at modernization and the search for the optimal ways, mechanisms and methods of functioning of an effective national pension system, in particular, the visible effectiveness of reforms should contribute to the life support of citizens, improvement of living standards, the level and quality of social protection.

However, practice shows that pension reform in the overwhelming majority is characterized by social injustice, unsystematic legislative novels, which leads to restriction and limiting the amount of pension rights, the abolition of privileges, the unjustified increase of the requirements for acquiring the right to appoint pension provision, etc. The aforementioned did not pass the pensioners from the number of military personnel.

In the opinion of the prominent domestic specialist in the field of pension provision Stashkiva B., a pension to military personnel and those equated to them is a monthly cash payment, which is appointed and paid by the territorial authority of the Pension Fund of Ukraine in connection with the existence of superannuated pensions and disability or breadwinner's loss to a precisely defined circle of persons under the conditions and in the manner prescribed by a special law, in order to the increased amount compensation of previously received retentioned money [2, c. 256].

It should be noted that historically, in the pension legal relations, the persons dismissed from military service and those equated to them were considered to be a privileged category of citizens, which was due to the presence of the last ones the legally established preferences in the form of privileges, surcharges, increases and additional guarantees in comparison with general subjects of pensions.

Conditions, norms and procedure of pension provision of Ukrainian citizens from the number of persons who were in military service, service in the internal affairs bodies, the National Police, the

Service of the Court Guard, the State Emergency Service, the State Service of Special Communications and Information Protection of Ukraine, the bodies and subdivisions of the Civil Protection, the Tax Police or the State Criminal-Executive Service of Ukraine, and some other persons are regulated by the Law of Ukraine "On Pension Provision of Persons Dismissed from Military Service and Some Other Persons". The legal grounds for the pension provision of persons dismissed from military service are the following legal facts: the availability of legally established duration of service years, disability, breadwinner's loss, and in some cases the reaching a certain age and the availability of an insurance period [3].

It should be noted that more than sixty changes and additions were made to the Law of Ukraine "On Pension Provision of Persons Dismissed from Military Service and Some Other Persons", the overwhelming majority of which are aimed at increasing the superannuated pensions, in addition some of its provisions were declared unconstitutional. The mentioned leads to a rethinking of legislative short novels and pension realities, both for military personnel and for persons dismissed from military service.

For example, for the pension reform of 2011, superannuation pensions for officers, warrant officers and midshipmen, military personnel of the overhead service and service under the contract, other persons specified in clauses "b" - "d" of Article 1-2 of the Law "On Pension Provision of Persons Dismissed from Military Service and Some Other Persons" were appointed regardless of age if they had 20 years of service or more at the date of dismissal from military service, with the exception of persons specified in part three of Article 5 of this Law (paragraph "a" Article 12) [4].

After the reform for the specified category, a gradual increase of service years from 20 to 25 years or more was expected [3]. An increase of service years for five years greatly affects the emergence of the right to a pension payment, and thus reduces the level of guarantees for pension provisions compared with earlier legislation, terminates the retirement for superannuated pensions of citizens dismissed from military service and those equated to them. Despite this, the conditions for the appointment of superannuated pensions were changed, in part of increasing the duration of service years, and

for other categories of pensioners from the number of military personnel, mentioned in Article 12 of the Law.

It is noteworthy that the overwhelming majority of post-soviet countries retains the right to enter a well-deserved rest for persons dismissed from military service in the presence of 20 years or more of service. Thus, for example, the Law of the Republic of Belarus "On Pension Provision of Military Personnel, Persons of the Commanding and Private Staff of the Internal Affairs, Bodies and Subdivision of Emergency Situations and Financial Investigations" stipulates that the military personnel has the right to pension provision for service years who took military service for contract, persons of the commanding and private staff who have service years in military service and (or) who are in service for 20 years or more [5].

Also there were significant changes for norms of determining the maximum amount of superannuated pensions for persons dismissed from military service in the direction of its reducing. According to Article 13 of the Law of Ukraine "On Pension Provision of Persons Dismissed from Military Service, and Some Other Persons", the maximum amount of pension calculated in accordance with this Article shall not exceed 70 percent of the corresponding amounts of cash provision [3]. The earlier version of the Article stipulated that the maximum amount of pension should not exceed 90 percent of the corresponding amounts of cash provision [4].

In Ukraine, the reform of pension provision for persons dismissed from military service is continuing, and the Ukrainian government considers it through the prism of the word "modernization". In 2018, the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 103 "On the Recalculation of Pensions to Persons Dismissed from Military Service, and Some Other Categories of Persons" was adopted, as well as a number of subordinate legal acts, the informative analysis of which gives grounds to assert that the modern state pension policy on persons dismissed from military service is aimed at reducing, firstly, of the number of military pensioners, and secondly, of the level of material security of this category of citizens.

In the context of our study, attention should be paid to the recalculation of previously assigned pensions to persons dismissed from military service and those equated to them. Thus, according to

part 2 of Article 63 of the Law of Ukraine "On Pension Provision of Persons Dismissed from Military Service, and Some Other Persons" in case of submission by the pensioner of additional documents that give the right to further increase the pension, the pension is transferred according to the provisions of this Law. At the same time, part 4 of the above-mentioned article states that all pensions provided by this Law are to be recalculated in connection with the increase in the monetary provision of the corresponding categories of military personnel, persons entitled to a pension under this Law, on the terms, in the order and in amounts provided by the Cabinet of Ministers of Ukraine [3].

As it's seen, in the first case the legislator indicates that the recalculation of pensions is conducted on the basis of the rules of the Law, in the second - on conditions, in the order and amounts provided by the government. The presence of these contradictions, on the one hand, misleads pensioners from among military staff, complicating enforcement practice and creating another problem of double legislation, on the other hand, leads to ambiguous interpretation and understanding of normative provisions, does not contribute to a comprehensive understanding of the issues of recalculation of previously assigned pensions. The remark needs additional legal regulation and clarification.

At the same time, in practice, the territorial bodies of the Pension Fund recalculate the previously assigned pensions in the manner and under the conditions provided by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 103 "On the Recalculation of Pensions to Persons Dismissed from Military Service, and Some Other Categories of Persons" of February 21, 2018 [6], essentially ignoring part 2 of Article 63 of the Law of Ukraine "On Pension Provision of Persons Dismissed from Military Service, and Some Other Persons".

Conveys comments on "components" that are taken into account when calculating pensions for persons dismissed from military service. Part 1 of Article 63 of the Law of Ukraine "On Pension Provision of Persons Dismissed from Military Service and Some Other Persons" provides that the recalculation of previously assigned pensions to military personnel, persons entitled to a pension under this Law and members of their families in connection with the entry into force of this Law is conducted on documents in the pension case,

as well as additional documents submitted by pensioners at the time of recalculation [3]. That is, from this normative provision it follows that the recalculation of the previously assigned pension is based on all incomes, the information about which directly is in the pension case or submitted by the pensioner at the time of recalculation.

With the entry into force of the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 103 "On the Recalculation of Pensions to Persons Dismissed from Military Service and Some Other Categories of Persons", the recalculation of pensions for persons dismissed from military service and some other persons is conducted taking into account three components of the cash provision determined on March 1, 2018, namely:

- the size of the salary by position;
- military (special) title;
- a percentage bonus for superannuated pensions for the corresponding or similar position occupied by the person on the date of dismissal from service (on the date of the trip for work to the state authorities, local authorities or their formed bodies, enterprises, institutions, organizations, higher educational institutions institutions) [6].

As we see, the components of the recalculation of previously assigned pensions do not include the amounts of monthly additional types of cash provision support (bonuses, surcharges, increases), premiums, rehabilitation benefits, one-time cash aid paid to military personnel in the event of dismissal from military service for health reasons, by their own desire, due to family circumstances or other valid reasons, etc.

It seems especially unfair to conduct a recalculation of pensions for military pensioners who worked and/or work in higher military educational institutions and military training units of higher educational establishments, without taking into account additional payments for academic titles and degrees. In particular, the existence of the outlined situation calls into question the expediency of paying a single contribution to the compulsory state social insurance on the amount of monthly additional types of cash provision.

At the same time, there is a need to revise existing approaches to determining the amount of pension reform. In accordance with paragraph 2 of the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine

No. 103, provision is made for a phased payment of the recalculated pensions, designated in accordance with the Law of Ukraine "On Pension Provision of Persons Dismissed from Military Service, and Some Other Persons" (except for pensions, appointed in accordance with the Law to persons of command and private staff of internal affairs bodies (police), starting from January 1, 2018, in the following sizes:

- from January 1, 2018 - 50 percent;
- from January 1, 2019 to December 31, 2019 - 75 percent;
- from January 1, 2020 - 100 percent of the increase in the pension, as of March 1, 2018 [6].

The presence of these normative provisions does not guarantee the proper amount of the recalculated pension and contribute to the material security of persons dismissed from military service, in particular, we consider it unfair to pay the recalculated pension in full, but in percentage to the amount of increase. In spite of the mentioned, it seems inappropriate and absurd to pay in 2019 and 2020 on the basis of the increase set for 2018, as in modern conditions there is a significant rise in prices for goods and services and inflation. In connection with the mentioned arguments, we consider it expedient to pay the full amount of pensions to the sum of increase, directly determined for the current calendar year.

Other measures of life support for persons dismissed from military service, which are provided for in the Law of Ukraine "On Pension Provision of Persons Dismissed from Military Service, and Some Other Persons", are also noteworthy, in particular regarding the indexation of pensions. The essence of this measure was regulated by Article 64 of the Law, which stipulates that pensions for military personnel, persons entitled to pensions under this Law and members of their families shall be increased in accordance with the Law of Ukraine "On the Indexation of Monetary Income" [3]. At the same time, the generalization of practical experience shows that the indexation of pensions for persons dismissed from military service is not conducted, this measure applies to unemployed pensioners who receive the pensions in the minimum amount, appointed on the general terms.

Conclusions. Thus, on the basis of the mentioned above, we can state that the reform of the normative-legal regulation of the pension provision of persons dismissed from military service has led to a deterioration in the level of material security, restriction and limiting of pension rights. In addition, there is an urgent need for clarification of the normative-legal regulation of the recalculation of previously assigned pensions, as well as the revision, firstly, of the components of the cash provision from which the pension is recalculated, by including the sums of monthly additional types of cash provision (bonuses, surcharges, increases), premiums, including one-time benefits paid when dismissed from military service; and secondly, approaches to determining the amount of recalculation of the previously assigned pension.

References

1. Kravchenko M. V., Razumtseva G. I. and Trach V. E. (2017), "Ways to improve the state regulation of the system of social protection of servicemen and their families in Ukraine", *Public Administration: Theory and Practice*, No № 1, pp. 38–49.
2. Stashkiv B. I. (2018), "The right to social security. Special part: tutorial", Desna, Chernihiv.
3. Verkhovna Rada of Ukraine (1992), "The Law of Ukraine on Pensions of Persons Discharged from the Military Service, and some other persons", in ed. dated August 31, 2018, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
4. Verkhovna Rada of Ukraine (1992), "The Law of Ukraine on Pensions of Persons Discharged from the Military Service, and some other persons", in ed. dated January 1, 2011, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
5. Verkhovna Rada of the Republic of Belarus (1992), "Law of the Republic of Belarus On the pension provision of servicemen, officers of the command and staff of the bodies of internal affairs, bodies and subdivisions of emergency situations and bodies of financial investigations", Verkhovna Rada of the Republic of Belarus, Minsk.
6. Cabinet of Ministers of Ukraine (2018), "The Resolution on the Recalculation of Pensions to Persons Discharged from Military Service and some Other Categories of Persons", Cabinet of Ministers of Ukraine, Kyiv.

Денисенко К. В.,

кандидат наук з державного управління, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСІБ, ЗВІЛЬНЕНИХ З ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

У статті здійснено узагальнення нормативно-правового регулювання пенсійного забезпечення осіб, звільнених з військової служби та прирівняних до них осіб. Виокремлено проблемні питання щодо призначення, перерахунку та виплати пенсій особам, звільненим з військової служби в контексті реформування пенсійного законодавства на сучасному етапі державотворення та вироблено конкретні шляхи вдосконалення зазначеної сфери. Обґрунтовано, що реформування пенсійного забезпечення щодо колишніх військовослужбовців приводить до звуження та обмеження пенсійних прав.

Ключові слова: пенсійне забезпечення, пенсійна система, особи, звільнені з військової служби, нормативно-правове регулювання, пенсіонери, пенсійна реформа, перерахунок пенсій.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО, ФІНАНСОВОГО ТА ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА

УДК 342.951

Зливко С. В.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри
адміністративного, цивільного та господарського права і процесу,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ І ОЗНАК АДМІНІСТРАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ТА УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

У статті проведено аналіз наукової, довідкової літератури та норм чинного законодавства щодо визначення поняття і ознак адміністративної діяльності органів та установ виконання покарань. Автор концентрує увагу на дослідженні поняття адміністративної діяльності. Встановлено, що всі види адміністративної діяльності органів та установ виконання покарань регламентовані чинним законодавством та галузевими нормами, а тому здійснюються уповноваженими суб'єктами чітко у відповідності до адміністративних процедур та проваджень. З'ясовано, що ознаки адміністративної діяльності є практично універсальними, їх можна застосувати до характеристики діяльності будь-якого з суб'єктів виконавчої влади. Але є й інші ознаки, які для різних органів будуть відмінними, оскільки відрізняється конкретний перелік виконуваних ними адміністративних функцій.

Ключові слова: органи та установи виконання покарань, правоохоронні органи, адміністративна діяльність, ознаки адміністративної діяльності управління.

Постановка проблеми. Практично кожен етап соціально-економічного і політичного розвитку нашої держави ставить перед правоохоронними органами нові завдання у сфері забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. Нові виклики і загрози змушують до науково обґрунтованої модернізації нормативно-правового регулювання адміністративної діяльності правоохоронних органів у цілому та пенітенціарної системи зокрема з метою реалізації завдань, визначених і закріплених у Концепції реформування (роз-

витку) пенітенціарної системи України [1] щодо беззаперечного дотримання прав людини та громадянина і гуманізації кримінального-виконавчого механізму.

Досліджуючи питання щодо визначення сутності адміністративної діяльності органів та установ виконання покарань, варто зазначити, що зміни, які відбувалися за останні двадцять років, зумовили не тільки позитивні тенденції, але і певні негативні, до яких належать: неефективність та несистемність реформування пенітенціарної системи; зниження рівня контролю з боку держави; загрозливий рівень корупції та інше. Однак аналіз думок експертів дає можливість констатувати, що основною причиною цих негативних факторів є: недосконалість нормативно-правової бази; значний рівень корупції в органах влади; непрозорість адміністративних процедур тощо.

Стан дослідження та формування цілей статті. Питання вдосконалення нормативної бази у сфері організації діяльності органів та установ виконання покарань є дуже актуальними. Зазначене положення стосується і визначення поняття «адміністративна діяльність», яке за своїм змістом має відповідати суті цього явища. З-поміж сучасних українських праць, що розкривають специфіку управління в органах та установах виконання покарань, можна відзначити наукові здобутки Є. Ю. Бараша, А. О. Галая, С.К. Гречанюка, В. А. Львовчкіна, В. П. Петкова, В. Ф. Пузирного, Є. Ю. Соболя та інших учених, які розглядали питання організації процесу виконання покарань. Натомість питанню адміністративної діяльності в зазначеній сфері було недостатньо приділено уваги.

Отже, **мета статті** полягає у вивченні та аналізі наукових підходів щодо поняття «адміністративна діяльність» та визначенні поняття та ознаки адміністративної діяльності органів і установ виконання покарань.

Виклад основного матеріалу. У процесі своєї діяльності органи та установи виконання покарань здійснюють значну кількість адміністративних функцій, при реалізації яких вони відповідно до своєї компетенції вступають в особливі правові відносини з громадянами (персоналом), засудженими, державними і громадськими організаціями та їх посадовими особами. Характер адмініст-

ративних функцій, що реалізуються органами та установами виконання покарань, обумовлений переліком напрямів діяльності пенітенціарної системи, встановленими статусним Законом та нормативно-правовими актами Міністерства юстиції. Адміністративні функції органів та установ виконання покарань реалізуються в рамках їх адміністративної діяльності, яка поряд з кримінально-виконавчою, оперативно-розшуковою діяльністю належить до числа найбільш важливих видів роботи.

Термін «адміністративна діяльність» складається з двох частин: «діяльність» зазвичай трактується як «спосіб існування соціальної дійсності» та «процес у взаємодії між суб'єктом і об'єктом з метою цілеспрямованого перетворення тих чи інших матеріальних чи ідеальних форм буття» [2, с. 59]; «адміністрація» (лат. *administratio* – керівництво) як система державних органів, уповноважених здійснювати управлінські функції (або їх посадові особи) [3, с. 23].

З огляду на наведене тлумачення Л. Ю. Гордієнко пропонує вважати адміністративну діяльність, здійснювану в межах визначеної посади діяльністю працівників апарату управління [4]. Кирій С. М. уточнює, що адміністративна діяльність, як різновид управлінської діяльності, покликана забезпечувати організацію та управління різноманітними процесами [2, с. 7]. Такий підхід є, загалом, слушним, але при цьому узагальненим. Більш точно визначення можливо сформулювати тільки з урахуванням специфіки суб'єкта, який здійснює функції адміністрування.

Науковці на теперішній час не виробили єдиного підходу з цього питання. Так, А. Г. Єлагінта і Н. О. Мельникова пропонують вважати адміністративну діяльність установ виконання покарань (далі – УВП) сукупністю виконавчо-розпорядчих дій, які посадовці установи здійснюють у конкретних адміністративно-правових формах та за допомогою адміністративно-правових методів, покликаних забезпечувати ефективне функціонування зазначених установ та попереджати адміністративні правопорушення [5, с. 20].

Подібне бачення поділяє вітчизняний науковець М. С. Дзюдзь. Він пропонує розглядати адміністративну діяльність ДКВС України як «сукупність виконавчо-розпорядчих дій, здійснюваних по-

садовими особами в адміністративно-правових формах та за допомогою адміністративно-правових заходів, спрямованих на те, щоб забезпечити ефективне функціонування відповідних установ та органів та попередити правопорушення» [6, с. 49].

Одне з найбільш повних визначень адміністративної діяльності органів та установ виконання покарань запропонував В. Ф. Пузирний, який звернув увагу, насамперед, на системне поєднання в її змісті управлінської, юрисдикційної, розпорядчої й наглядової діяльності, що включає:

1) комплекс послідовно здійснюваних дій та заходів, який системно реалізується уповноваженими владними суб'єктами УВП в адміністративно-правових формах та із застосуванням адміністративно-правових методів, з тим, щоб забезпечити виконання завдань та реалізацію функцій у сфері виконання покарань;

2) регулювання внутрішньосистемних та внутрішньоструктурних відносин у сфері виконання покарань;

3) інтегрування служби виконання покарань до складу системи органів влади, як суб'єкта, здатного забезпечити повноцінне здійснення державної політики у правоохоронній сфері;

4) реалізацію сукупності юрисдикційних повноважень з метою запобігання чи припинення правопорушень, притягнення до відповідальності за їх вчинення спецконтингенту, персоналу УВП, а також інших осіб, які здійснюють посягання на порядок, встановлений у сфері виконання покарань;

5) забезпечення адміністративних контрольно-наглядових заходів, спрямованих, з одного боку, на реалізацію окремих видів покарань, а з іншого – дотримання режиму законності у процесі діяльності органів та установ ДКВС України [7, с. 96].

Ми вважаємо підхід, обраний ученим, правильний, оскільки він використав для розкриття змісту адміністративної діяльності органів та установ виконання покарань функціональний критерій, акцентував увагу на роль, яку виконують установи та органи виконання покарань у системі органів державної влади, підкреслив вирішальне значення цього суб'єкта для реалізації державної політики у правоохоронній сфері.

Можна також цілком погодитися із зауваженням В. Ф. Пузирного про те, що адміністративна діяльність є комплексним яви-

щем, стрижнем процесу функціонування органів та установ виконання покарань. Відповідно, саме в адміністративній діяльності зосереджені основні характеристики, які створюють основу для того, щоб зазначені установи та органи ефективно функціонували, повною мірою досягали поставлені перед ними цілі [8, с. 85].

У загальному руслі адміністративної діяльності УВП можна виокремити її конкретні різновиди. Наприклад, за спрямуванням адміністративна діяльність може бути внутрішньо- або зовнішньо-системною. Внутрішньосистемна покликана організувати роботу всіх елементів УВП, натомість, зовнішньосистемна регулює адміністративні правовідносини, які виникають під час взаємодії УВП (конкретних посадових осіб) з іншими органами та установами держави, а також з підприємствами, з громадськістю та з окремими громадянами, з релігійними об'єднаннями тощо. Відрізняються види адміністративної діяльності УВП і за об'єктом впливу: як самостійні різновиди можемо розглядати: адміністративну діяльність щодо громадян, із забезпечення роботи з засудженими, з особовим складом тощо. Нарешті різним може бути і власне зміст адміністративної діяльності УВП: вона може бути юрисдикційною або управлінською (виконавчо-розпорядчою) [6, с. 49].

Розглянемо деякі різновиди (напрями) адміністративної діяльності органів та установ виконання покарань з тим, щоб отримати більш конкретне уявлення про їх зміст. Наприклад, одним з важливих напрямів адміністративної діяльності в УВП є юрисдикційна. Як слушно зауважує В. Ф. Пузирний, адміністративну юрисдикцію в УВП необхідно розглядати у вузькому та у широкому розумінні: перше пов'язане з притягненням осіб до адміністративної відповідальності за вчинення правопорушень, пов'язаних із функціонуванням УВП; друге, широке розуміння охоплює сукупність адміністративних процедур, у тому числі: притягнення спецконтингенту чи персоналу УВП до адміністративної чи дисциплінарної відповідальності; вирішення у судовому чи у позасудовому порядку індивідуальних спорів [9, с. 120–121].

Прикладом управлінської адміністративної діяльності в УВП є діяльність з інформаційного забезпечення, яка охоплює аналіз, планування та підготовку управлінських рішень і є, по суті, безперервним процесом обробки та практичного використання ін-

формації про стан органів та установ виконання покарань, який реалізується шляхом спеціальних інформаційних методів та засобів формування інформаційних фондів, використання яких забезпечує належне функціонування конкретних УВП та усієї системи ДКВС України загалом [10, с. 35].

Тобто діяльність з інформаційного забезпечення, як різновид управлінської адміністративної діяльності в УВП, передбачає постійне отримання всієї необхідної інформації про стан конкретних об'єктів управління. Використання отриманої інформації, у свою чергу, забезпечує ухвалення ефективних управлінських рішень завдяки тому, що безперервність надходження даних та їх своєчасна обробка дає можливість враховувати найменші зміни у стані об'єктів управління. Тому, дійсно, інформаційне забезпечення лежить в основі управлінської адміністративної діяльності в УВП, є її невід'ємним елементом.

Усі види адміністративної діяльності органів та установ виконання покарань регламентовані чинним законодавством та галузевими нормами, а тому здійснюються уповноваженими суб'єктами чітко відповідно до адміністративних процедур та проваджень.

Таким чином, адміністративну діяльність доцільно розглядати як зовнішньосистемну та внутрішньосистемну адміністративну діяльність. Наприклад, зовнішньосистемна адміністративна діяльність в УВП передбачає провадження у справах про адміністративні правопорушення. При цьому фахівці вказують на такі недоліки, як недостатня обізнаність співробітників УВП щодо порядку здійснення таких проваджень, а також на відсутність єдиних методичних вказівок стосовно окремих процедур та прогалини у правовому регулюванні [6, с. 50].

Що стосується внутрішньосистемної адміністративної діяльності, то однією з найважливіших є робота з особовим складом (добір, підготовка та подальше виховання кадрів УВП, їх всебічний правовий та соціальний захист).

Незважаючи на різноманітність напрямів (різновидів) адміністративної діяльності органів та установ виконання покарань, будь-якому з них притаманна низка загальних ознак, зумовлених її основним змістом. Адже органи та установи виконання покарань входять до структури ДКВС України, яка, у свою чергу, становить

собою приклад класичної управлінської системи, якій притаманні всі універсальні характеристики таких систем, а, отже, і універсальні ознаки, притаманні адміністративній діяльності.

Вчені, зокрема, В. М. Редкоус, до складу ознак адміністративної діяльності суб'єктів системи державної виконавчої влади відносять:

1) виконавчо-розпорядчий характер, зумовлений загальним призначенням органів виконавчої влади;

2) організаційний характер, зумовлений спрямованістю адміністративної діяльності органів виконавчої влади на реалізацію завдань та виконання відповідних функцій держави у конкретних сферах державного управління;

3) підзаконний характер, зумовлений тим, що узагальнені законодавчі положення щодо адміністративної діяльності органів виконавчої влади конкретизуються у підзаконних нормативних актах;

4) безпосередній, повсякденний та практичний характер, зумовлений роллю органів виконавчої влади у процесі державного управління;

5) тісний взаємозв'язок із реалізацією адміністративно-правових повноважень, у тому числі заходів адміністративного примусу (за необхідності);

6) використання під час здійснення адміністративної діяльності конкретних форм та методів [11, с. 105–106].

Кожна з наведених універсальних ознак, поза сумнівом, може бути використана і для характеристики адміністративної діяльності органів та установ виконання покарань. Це підтверджують позиції сучасних науковців.

Так, наприклад, А. Г. Єлагін та Н. О. Мельнікова основними та універсальними вважають загальні ознаки, притаманні адміністративній діяльності органів та установ служби виконання покарань, як складовій частині системи органів виконавчої влади:

1) виконавчо-розпорядчий характер, зумовлений тим, що у рамках адміністративної діяльності неухильно виконуються законодавчі приписи та видаються відомчі (галузеві) нормативні акти (у рамках компетенції);

2) урегульованість нормами адміністративного права;

- 3) адміністративно-правові форми здійснення;
- 4) використання адміністративно-правових засобів [5, с. 23].

Дійсно, наведені ознаки адміністративної діяльності є практично універсальними, їх можна застосувати до характеристики діяльності будь-якого з суб'єктів виконавчої влади. Але є й інші ознаки, які для різних органів будуть відмінними, оскільки відрізняється конкретний перелік виконуваних ними адміністративних функцій.

Найбільш значущими ознаками адміністративної діяльності власне УВП А. Г. Слагін та Н. О. Мельникова вважають:

- 1) правозастосовний характер;
- 2) правотворчий характер (виражений у локальній нормотворчості);
- 3) тісний взаємозв'язок з управлінням у галузі виконання кримінальних покарань [5, с. 24].

З таким підходом можна загалом погодитися, але, на нашу думку, перелік індивідуальних ознак, притаманних адміністративній діяльності органів та установ виконання покарань, потребує розширення. Більш докладно до встановлення ознак адміністративної діяльності органів та УВП підійшли В. Д. Суценко, В. І. Олефір та інші вчені, які вказують на такі основні ознаки:

- 1) підконтрольність та підпорядкованість органам державної виконавчої влади;
- 2) державно-владний характер, який означає здійснення адміністративної діяльності від імені держави, чітко у межах законодавчо встановленої компетенції та відповідних повноважень;
- 3) підзаконний характер, оскільки співробітники діють згідно із законодавчими приписами, уточненими у підзаконних галузевих нормативних актах;
- 4) організаційний характер, який відрізняє адміністративну діяльність від оперативно-розшукової та кримінально-процесуальної;
- 5) загальна профілактична спрямованість, оскільки кінцева мета – це запобігання правопорушень, у тому числі і шляхом реалізації заходів загальної та індивідуальної профілактики [12, с. 6–7].

Дзюдзь М. С., характеризуючи адміністративну діяльність УВП, акцентує увагу на тому, що це – один з основних напрямів їх

функціонування, завдяки організуючому характеру якого, власне, забезпечується виконання завдань та функцій УВП. Тому, на думку вченого, до ознак адміністративної діяльності УВП слід віднести:

1) поєднання централізованого керівництва з оперативним (безпосереднім) управлінням;

2) адміністративно-правове закріплення, яке забезпечується юридичним характером, а саме фіксацією у відповідних нормативних правових актах;

3) адміністративно-правові форми та засоби здійснення [6, с. 48].

Гречанюк С. К. фокусує увагу на одній з найважливіших особливостей адміністративної діяльності УВП. Вчений пропонує відштовхуватися від того, що система виконання кримінальних покарань – це невід’ємна частина правоохоронної та правозастосовчої складової державного управління. А оскільки ДКВС України спеціально створена з метою реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, специфічною характеристикою її адміністративної діяльності виступає «застосування її персоналом адміністративного примусу, що виражається спеціальних правообмеженнях громадян» [13, с. 2].

Усі наведені позиції науковців, попри існуючі відмінності, є цінними, оскільки не суперечать, а взаємно доповнюються, а тому сприяють більш глибокому розумінню змісту та ознак такого складного, багаторівневого та багатогранного процесу, яким є адміністративна діяльність органів та установ виконання покарань.

Висновки. Таким чином, поняття адміністративної діяльності можемо сформулювати у такий спосіб: це комплекс управлінських, юрисдикційних, розпорядчих і наглядових дій та заходів, здійснюваних уповноваженими посадовими особами органів та установ виконання покарань в адміністративно-правових формах та із застосуванням адміністративно-правових методів, призначених забезпечувати виконання завдань у сфері виконання покарань.

Основними ознаками адміністративної діяльності в органах та установах виконання покарань є її державно-владний, підзаконний, правотворчий, правозастосовний, організаційний, попереджувальний характер; взаємозв’язок з управлінням у сфері ви-

конання кримінальних покарань; застосування адміністративно-правових форм та засобів.

Список використаних джерел

1. Про схвалення Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України: розпорядження Каб. Міністрів України від 13.09.2017 р. № 654-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/654-2017> (дата звернення: 12.01.2019).

2. Кирий С. Адміністративна діяльність як структурно-функціональний компонент державного управління. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2009. Вип. 23. С. 59–67.

3. Етимологічний словник української мови: у 7 т. Т. 1. Київ: Наук. думка, 1982. 630 с.

4. Гордієнко Л. Ю. Адміністративний менеджмент. URL: http://globalteka.ru/books/doc_details/12944-----.html (дата звернення: 12.01.2019).

5. Елагин А. Г., Мельникова Н. А. Административная деятельность исправительных учреждений: монография. Вологда: ВИПЭ ФСИН, 2013. 166 с.

6. Дзюдзь М. С. Адміністративна діяльність установ державної пенітенціарної служби України. *Наше право*. 2014. № 1. С. 48–52.

7. Пузирний В. Ф. Поняття і ознаки адміністративної діяльності органів та установ Державної кримінально-виконавчої служби України. *Право і суспільство*. 2015. № 4. С. 94–99.

8. Пузирний В. Ф. Адміністративна діяльність установ та органів виконання покарань: монографія. Київ: АртЕк, 2015. 378 с.

9. Пузирний В. Ф. Принципи адміністративно-юрисдикційної діяльності в установах виконання покарань. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 11. С. 120–122.

10. Бараш Є. Ю. Інформаційне забезпечення управління Державною кримінально-виконавчою службою. *Форум права*. 2011. № 3. С. 7–40.

11. Редкоус В. М. Понятие административной деятельности органов национальной безопасности государств-участников СНГ. *Право и государство: теория и практика*. 2008. № 6 (42). С. 103–109.

12. Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ: навч. посіб. / В. Д. Сущенко та ін.; Київ: КНТ, 2008. 264 с.

13. Гречанюк С. К. Класифікація заходів адміністративного примусу в діяльності органів та установ Державної кримінально-виконавчої служби України. URL: http://www.lex-line.com.ua/?language=ru&go=full_article&id=290 (дата звернення: 13.01.2019).

References

1. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine, "On Approval of the Concept of Reform (Development) of the Penitentiary System of Ukraine", № 654-p, dated 13.09.2017, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/654-2017> (accessed: 12.01.2019).
2. Kyrii, S. (2009), "Administrative activity as a structural and functional component of public administration", *Public administration and local government*, Vol. 23, pp. 59–67.
3. *Etymological Dictionary of the Ukrainian Language* (1982), in 7 ed., Ed. 1, Scientific opinion, Kyiv, 630 p.
4. Hordiienko, L., *Administrative management*, available at: http://globalteka.ru/books/doc_details/12944---.html (accessed: 12.01.2019).
5. Elahyn, A., Melnykova, N. (2013), *Administrative activities of correctional institutions: monograph*, VILE FSES, Volohda, 166 p.
6. Dziudz, M. (2014) "Administrative activity of the institutions of the state penitentiary service of Ukraine", *Our Law*, No 1, pp. 48–52.
7. Puzyrnyi, V. (2015), "Concepts and signs of administrative activity of bodies and institutions of the State Penitentiary Service of Ukraine", *Law and Society*, No 4, pp. 94–99.
8. Puzyrnyi, V. (2015), *Administrative activity of institutions and penitentiaries*", monograph, ArtEk, Kyiv, 378 p.
9. Puzyrnyi, V. (2017), "Principles of administrative and jurisdictional activity in penitentiary institutions", *Entrepreneurship, Economy and Law*, No 11, pp. 120–122.
10. Barash, Ye. (2011), "Information management of the State Criminal Execution Service", *The Forum of Law*, No 3, pp. 37–40.
11. Redkous, V. (2008), "The concept of administrative activity of the national security bodies of the CIS member states", *Law and State: theory and practice*, No 6 (42), pp. 103–109.
12. Sushchenko, V. (2008), "Administrative activity of the bodies of internal affairs", *Tutorial*, CST, Kyiv, 264 p.
13. Hrechaniuk, S., "Classification of measures of administrative coercion in the activities of bodies and institutions of the State Penitentiary Service of Ukraine", available at: http://www.lex-line.com.ua/?language=ru&go=full_article&id=290 (accessed: 13.01.2019).

Zlyvko S. V.

THEORETICAL APPROACHES TO DEFINING NOTION AND SIGNS OF PENAL BODIES AND INSTITUTIONS ADMINISTRATIVE ACTIVITY

The article analyzes scientific, reference literature and norms of current legislation in defining notion and signs of penal bodies and institutions administrative activity. Attention is paid to determining administrative activity of law enforcement authorities. The complex of theoretical and practical aspects implemented by penal bodies and institutions during their administrative activity is researched. The author focuses on studying the concept of administrative activity. Particular attention is paid to the ratio of administrative activity and public administration and the influence of administrative reform on current state of administrative activity. It has been determined that all the types of administrative activities of penal bodies and institutions are regulated by current legislation and sectoral norms and are therefore carried out by the authorized entities in strict accordance with administrative procedures and proceedings.

With the help of formal and logical and also comparative and legal methods, signs of penal bodies and institutions administrative activity are revealed. It is clarified that the signs of administrative activity are practically universal, they can be applied to the characteristics of the activity of any of the subjects of executive power. But there are other signs that will be different for different bodies, as there is a specific list of administrative functions performed by them. Special relevance is predetermined by theoretical and practical significance of legal and organizational issues of penal bodies and institutions in the context of the Penitentiary System of Ukraine reforming.

The concept of administrative activity is formulated: it is a complex of managerial, jurisdictional, administrative and supervisory actions and measures carried out by authorized officials of penal bodies and institutions in administrative and legal forms, and using administrative and legal methods aimed at ensuring making tasks in the field of execution of sentences.

The main features of administrative activity in penal bodies and institutions are its state and power, sub-law, law-making, law enforcement, organizational, preventive character; interconnection with management in the field of criminal penalties executing; application of administrative and legal forms and means.

Key words: *penal bodies and institutions, law enforcement bodies, administrative activity, signs of administrative activity of the administration.*

УДК 351.713 (477)

Шамрук Н. Б.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного,
цивільного та господарського права і процесу,
Академія Державної пенітенціарної служби, м.Чернігів, Україна

ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ЗАПОБІГАННІ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Статтю присвячено дослідженню ролі, необхідності та доцільності залучення громадських організацій до реалізації державної політики з запобігання та протидії домашньому насильству. У дослідженні акцентовано увагу на особливостях співпраці державних інституцій з недержавними громадськими організаціями у цій сфері, проблемах та здобутках у боротьбі з виявами домашньої агресії. Підкреслено, що тільки за умови тісної співпраці можна буде чекати позитивних зрушень у реалізації чинного законодавства у сфері боротьби (запобігання та протидії) з домашнім насильством у сучасних українських родинах.

Ключові слова: домашнє насильство, громадські організації, жертва, юридична клініка, кризовий центр, роз'яснювальна робота, консультація.

Постановка проблеми. На перший погляд, залучення громадськості до вирішення проблеми протидії домашньому насильству може здаватися одним з багатьох важелів у здійсненні державної політики у боротьбі з насильством в Україні. Проте під час опрацювання різних наукових та публіцистичних джерел, присвячених названій проблематиці, можна зрозуміти важливість участі недержавних утворень у механізмі запобігання та протидії такого виду насильству.

Так, однією з причин доцільності розгляду окремої участі громадських організацій у протидії домашньому насильству є неналежна якість наданих державними установами послуг у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Можливо, причиною такому явищу є недостатня увага з боку держави до цієї проблеми, адже частіше жертви насильства звертаються саме до громадських організацій, довіряючи їм більше, ніж державним установам. Красій В.С., Федькович Г.В., Чумало М.С. з цього приводу припускають, що існування великої кількості різних громадських утворень дійсно є реальною силою у боротьбі з виявами домашнього насильства в українських родинах та допомогою державі у протидії та запобіганні [1, с.11].

Огляд останніх досліджень і публікацій. Проблематику залучення та участі громадських організацій із запобігання та протидії домашньому насильству в українських родинах досліджували в своїх роботах відомі вчені-правники, такі як: О. В. Бойко, А. О. Галай, О. Д. Коломоєць, В.С. Красій, К. Б. Левченко, О. В. Лисюк, О. І. Сулова, Г. В. Федькович, М.С. Чумало, Н. Б. Шамрук та ін.

Формулювання мети. Метою наукової статті є з'ясування необхідності та доцільності залучення громадських організацій для ефективної роботи сумісно з державними інституціями щодо запобігання та протидії виявів домашнього насильства в сучасних українських родинах.

Вклад основного матеріалу. В Україні боротьбою з насильством у сім'ї займається велика кількість громадських утворень, серед яких є громадські організації, благодійні організації, громадські правозахисні центри, юридичні клініки вищих навчальних закладів, кризові та реабілітаційні центри, створені за участю громадських організацій тощо. У своєму дослідженні ми спробуємо розкрити основні форми діяльності цих громадських інституцій.

Після опрацювання наукових джерел та інформаційних видань нами було з'ясовано, що найбільше громадських організацій досліджуваного напрямку створено з метою захисту прав жінок як потенційних жертв насильства в сім'ї.

Беззаперечним флагманом серед правозахисних організацій у цій сфері, безумовно, є Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда-Україна». У своїй роботі, присвяченій протидії насильству в сім'ї, «Ла Страда-Україна» використовує широкий спектр напрямів: інформаційна та превентивна діяльність, діяльність із вдосконалення державної політики в цій сфері, освітня діяльність, надання різних видів допомоги тощо.

Серед основних форм діяльності організації з протидії домашньому насильству можна назвати такі:

- проведення корекційних програм по роботі з кривдниками спільно з іншими громадськими організаціями, співпраця із засобами масової інформації, підготовка та проведення інформаційних кампаній, створення та розповсюдження соціальної реклами, інформування потенційних клієнтів через власний сайт, підготовка та розсилка електронних інформаційних бюлетенів;

- проведення досліджень з проблем насильства та експлуатації дітей, дотримання прав людини, вдосконалення національного законодавства з метою запобігання домашнього насильства;

- ведення просвітницької діяльності серед молоді та дітей, інших цільових груп щодо боротьби з насильством у сім'ї; проведення тематичних тренінгів, семінарів, у тому числі міжнародних, круглих столів, конференцій для фахівців з протидії насильству в українських родинях;

- підготовка, видання та розповсюдження інформаційних, навчально-методичних та наукових матеріалів, розробка наукового та методичного забезпечення діяльності із запобігання насильству в сім'ї;

- організація роботи національних «гарячих ліній» з питань запобігання насильству в сім'ї;

- проведення консультацій з правових питань (у тому числі по електронній пошті), надання безкоштовних психологічних консультацій потерпілим від насильства.

В Україні існує ще достатньо велика кількість регіональних жіночих громадських організацій, що допомагають жертвам насильства у сім'ї, серед них доцільно виділити такі:

- Західноукраїнський центр «Жіночі перспективи», який надає соціальну та правову допомогу в кризових ситуаціях, навчає фаховим навичкам постраждалих від домашнього насильства, проводить анонімне консультування, а також проводить круглі столи, тренінги, наради з представниками правоохоронних органів про застосування чинного законодавства та обмін позитивним досвідом у протидії насильству в сім'ї [1, с.11];

- міська громадська організація «Жіночий інформаційно-координаційний центр» (м. Дніро) організовує та проводить тематичні семінари-тренінги, інформаційні кампанії, круглі столи, займається видавництвом інформаційних матеріалів із запобігання домашнього насильства, проводить зустрічі з метою обміну досвідом з іноземними колегами, представниками правоохоронних органів, різними державними службами;

- правозахисний центр «Співдружність», що діє як громадська юридична приймальня та надає інформаційну й консультативну допомогу, у тому числі допомогу в оформленні звернень

до Європейського суду, захист жінок у судах та органах влади, здійснює просвітницьку роботу, здійснює навчання новим професіям, допомагає у відкритті власної справи;

- громадська організація «Асоціація жінок у бізнесі» проводить навчальні тренінги та семінари, конференції і форуми для інформаційного обміну, прес-клуби, поширює інформаційний бюлетень «Час жінки», проводить соціологічні дослідження;

- благодійна організація «Чернігівський жіночий правозахисний центр» займається збором інформації про порушення прав жінок та дітей у регіоні, надає жінкам юридичну допомогу, консультації щодо запобігання насильству до жінки в сім'ї, бере участь у реалізації просвітницьких програм, у тому числі міжнародних правозахисних заходах, створенні інформаційних, консультативних центрів, організує благодійні акції з питань протидії домашньому насильству тощо.

Окремо існують організації, які опікуються правами чоловіків як потенційних жертв домашнього насильства. Серед таких організацій можна назвати:

- Херсонський обласний громадський центр «Чоловіки проти насильства», який займається проведенням інформаційно-просвітницьких кампаній з метою привернути увагу громадськості до проблем чоловіків шляхом пропагування сімейних цінностей та запобігання насильству у сім'ї, а саме: проводить тематичні вуличні акції, бере активну участь у міжнародних акціях, надає інформаційні, психологічні та юридичні консультації, проводить тренінги, круглі столи, презентації, навчальні семінари, дискусії, організовує показ навчальних фільмів для молоді, педагогів, державних службовців, міліції, інших громадських організацій, медичних закладів щодо протидії насильству в сім'ї;

- всеукраїнська благодійна організація «Турбота про літніх в Україні», основними завданнями, якої є захист прав та інтересів людей похилого віку, в тому числі і постраждалих від насильства в родині, їх ресоціалізація, надання практичної допомоги в скрутних життєвих ситуаціях, облаштування консультативних пунктів для надання необхідної інформації тощо.

Також необхідно назвати і громадські організації, які захищають права всіх цільових груп осіб, що зазнали протиправних

посягань у родині – жінок, чоловіків, дітей, підлітків та інших членів родини. Серед таких організацій можна назвати такі:

- Українська Гельсінська спілка з прав людини [2], яка здійснює постійний моніторинг дотримання прав і основних свобод людини у сфері запобігання і протидії домашньому насильству та інформує громадськість про факти таких порушень, захищає права потерпілих від різноманітних виявів домашнього насильства в органах державної влади, здійснює постійний моніторинг підготовки проектів законів та інших правових актів щодо запобігання домашнього насильства, проводить освітні заходи та кампанії, тематичні семінари, тренінги, конференції;

- громадська організація «Коаліція по запобіганню насильства в сім'ї» свою роботу спрямовує на проведення тематичних круглих столів та семінарів, із залученням представників засобів масової інформації, правоохоронних органів, органів виконавчої влади, громадських організацій, навчальних закладів, надання безкоштовної інформаційної, психологічної, матеріальної, медичної та юридичної допомоги, в тому числі представлення інтересів громадян у судах та органах влади, організацію курсів реабілітації для жертв насильства в родинях;

- Міжнародний гуманітарний центр «Розрада» спеціалізується на наданні кваліфікованих психологічних консультацій дітям та дорослим, які потрапили у кризову ситуацію, проведенні психологічних тренінгів, соціологічних досліджень, навчальних програм для фахівців з подолання насильства в сім'ї, індивідуальних та сімейних консультацій, передачі знань та ресурсів практичним фахівцям недержавних організацій, які опікуються роботою з населенням, зокрема проблемою запобігання та подолання насильства в сім'ї. Цей Центр також організовує видання та розповсюдження популярних тематичних буклетів, пам'яток, брошур, проводить інформаційні кампанії в засобах масової інформації та ін.

Досить актуальною практикою протидії домашньому насильству володіють особливі недержавні утворення – юридичні клініки, які поєднують у собі ознаки недержавних інституцій та структурних підрозділи вищих навчальних закладів. На сьогодні існує багато юридичних клінік, які зареєстровані як громадські організації. Серед них можна назвати: юридичну клініку «Феміда»

м. Чернігів, юридичну клініку Харківської обласної молодіжної організації «ВМЕСТЕ», об'єднану асоціацію студентів-юристів Закарпаття, юридичну клініку на базі «Південноукраїнського центру молодих юристів» та ін.

Основними формами діяльності цих юридичних клінік у сфері запобігання та протидії домашньому насильству є:

- надання правових консультацій жертвам насильства, представництво їх інтересів в органах державної влади та судових інстанціях;

- проведення тематичних лекцій, семінарів, інтерактивних тренінгів (за програмою «практичне право»), наукових конференцій з метою підняття «на гора» та розкриття проблеми протидії домашньому насильству в школах, ліцєях, інститутах;

- проведення наукових досліджень та участь у розробці проєктів нормативно-правових актів, пов'язаних з питаннями запобігання та протидії насильству у родинах [3, с. 115].

Особливою формою роботи щодо запобігання насильства в сім'ях, що поширюється юридичними клініками, є проведення занять з молоддю за програмою «Практичне право», які сприяють ранньому запобіганню насильства в сім'ї, правовому вихованню української молоді щодо толерантного сімейного співіснування.

Дослідження не було б повним без аналізу ще одного виду громадських утворень, які покликані безпосередньо опікуватися жертвами домашнього насильства. Мова йде про кризові та реабілітаційні центри з протидії насильству в українських родинах, які за своїм організаційно-правовим статусом кризові та реабілітаційні центри мають певні особливості. Хоча багато науковців не пов'язують існування кризових та реабілітаційних центрів з громадськими утвореннями. Так, Коломоець О. Д., класифікуючи суб'єкти запобігання насильства в сім'ї, відносить неурядові організації та кризові центри і центри медико-соціальної реабілітації до різних груп суб'єктів згідно з їх компетенції [4, с. 11]. Бойко О. В. серед суб'єктів кризового втручання в сімейний конфлікт називає діяльність громадських організацій та центрів медико-соціальної реабілітації, взагалі не пов'язуючи їх діяльність [5, с.14]. Досліджуючи питання запобігання та протидії домашньому насильству та суб'єктів, які здійснюють таку проти-

дію, вважаємо за доцільне зауважити, що і кризові центри і реабілітаційні центри можуть бути створені не тільки державними, але і громадськими утвореннями.

На сьогодні в Україні існує низка таких центрів, які створені як громадські організації або існують при громадських організаціях і виконують такі самі функції, що й державні кризові центри. Схожої думки дотримується і Лисюк О. В. [6, с. 132–133], наголошуючи, що кризові центри та реабілітаційні центри при недержавних організаціях за своїми функціями схожі з державними установами, що здійснюють боротьбу з домашнім насильством.

Так, створення в Україні кризових та реабілітаційних центрів при громадських організаціях не є випадковим. Наприклад, зарубіжний досвід створення кризових центрів вказує на необхідність залучення недержавних організацій до співпраці з державними органами з метою створення недержавних кризових центрів, що фінансуються з бюджетів громадських організацій та фондів. Україна також на сучасному етапі не в змозі фінансувати в необхідному обсязі спеціалізовані установи для потерпілих від домашнього насильства, а тому є дуже необхідним залучення до цієї справи благодійних організацій та меценатів, а звідси необхідність у додатковому фінансуванні з недержавних джерел та відповідно і створення центрів при громадських організаціях.

За статистикою, в Україні на кінець 2016 року було зареєстровано близько 20 центрів соціально-психологічної допомоги, медико-соціальної реабілітації постраждалих від домашнього насильства, а також 6 притулків та 18 кризових центрів [7, с. 20]. Причому переважна їх частина була створена громадськими організаціями або самостійно, або за підтримки держави, і лише менша частина є державними закладами. Створення таких кризових та реабілітаційних центрів в Україні відбувається за умови їх реєстрації згідно з чинним законодавством та погодженням зі спеціально уповноваженими органами виконавчої влади, якщо центр створює громадська організація.

Форми діяльності кризових центрів та центрів медико-соціальної реабілітації жертв насильства при громадських організаціях мало чим відрізняються від кризових центрів, що створені державними органами, а основними напрямками в їх роботі є:

юридична, психологічна, медична допомога жертвам насильства; проведення просвітницької та виховної роботи з питань запобігання та протидії домашньому насильству.

Серед розповсюджених форм діяльності центрів можна назвати:

- створення та забезпечення функціонування телефонних «гарячих ліній» (напр., Центр «Ла Страда-Україна», Кіровоградська громадська організація «Аміда»);

- психодіагностика потерпілих осіб (напр., Сумський Кризовий Центр, Львівський Інформаційно-профілактичний кризовий жіночий центр);

- організація роботи притулків для членів родини – жертв насильства (напр., Центр «Ла Страда -Україна», Всеукраїнська ліга українських жінок);

- інформування представників правоохоронних органів про факти загрози насильства (напр., Центр «Ла Страда-Україна», Львівський Центр допомоги жінкам);

- надання практичної допомоги у працевлаштуванні (напр., Сумський Кризовий Центр, Львівський Інформаційно-профілактичний кризовий жіночий центр);

- проведення роз'яснювальної роботи з кривдниками, організація арт-терапії, групових бесід, показів фільмів (напр., Сумський Кризовий Центр, Чернігівський жіночий правозахисний центр);

- розширення мережі державних та недержавних служб з метою запобігання та протидії насильства в українських родинах (напр., Сумський Кризовий Центр, Хмельницький благодійний фонд «Сім'я і дитина»).

Провівши порівняльний аналіз роботи державних і громадських інституцій щодо запобігання та протидії домашньому насильству, варто підкреслити, що найбільш ефективними є ті практики, що реалізуються спільно. Так, недержавні громадські організації, що займаються боротьбою з виявами домашнього насильства, активно співпрацюють з різноманітними громадськими інституціями, державними установами та засобами масової інформації різних рівнів.

У чому ж тоді полягає необхідність такої співпраці для громадських організацій? У першу чергу – це для популяризації

своєї діяльності. Громадські організації, які займаються питаннями запобігання та протидії домашньому насильству, використовують засоби масової інформації та доступ до мережі Інтернет для розміщення основної інформації про себе та форми своєї діяльності, відповідно підвищуючи цим доступність названих відомостей для пересічного громадянина, в тому числі й для реальних чи потенційних жертв домашнього насильства.

Крім цього, засоби масової інформації мають можливість висвітлювати стан роботи щодо запобігання та протидії домашнього насильства в пресі, на радіо та телебаченні [1, с. 11], поширювати до широкої аудиторії існування проблеми насильства в родинях та шляхи її подолання. Так, наприклад, у рамках проекту ЄС «Права жінок та дітей в Україні – комунікаційний компонент» проводиться щоденний моніторинг засобів масової інформації за хештегами «домашнє насильство», «гендерна рівність», «захист дітей» тощо. Результати цього моніторингу яскраво ілюструють тісну залежність ефективності роботи ЗМІ з необхідністю співпраці з державними та громадськими організаціями. Так, кількість публікацій, які висвітлювали тему «Домашнє насильство» у 2016 році, залишилася на високому рівні у зв'язку з проведенням всеукраїнської щорічної кампанії «16 днів проти насильства», яку організували міжнародні недержавні організації та Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту.

Іншими формами роботи недержавних організацій щодо запобігання домашнього насильства є проведення різноманітних тренінгових програм з соціальної журналістики, майстер-класів з європейськими та національними медіа-експертами, соціальних розслідувань обурливих фактів домашнього насильства.

Проте в такій співпраці із засобами масової інформації можуть виникнути проблеми, що стануть перепорою для ефективної боротьби з виявами домашнього насильства та запобігання цьому явищу, зокрема:

- електронні засоби масової інформації (радіо і телебачення) та друковані видання на сьогодні малодоступні в сільській місцевості всім верствам населення (особливо малозабезпеченим);

- на більшості каналах для зростання рейтингів демонструють, головним чином, фільми, що досить часто ілюструють сце-

ни сімейного насильства та агресію, що не є ефективним у практиці протидії цьому явищу;

- недостатньою є кількість популярних видань для населення, які б у доступній формі пояснювали шляхи вирішення цієї проблеми та деактивували той інформаційний вакуум, який, на превеликий жаль, незважаючи на активну роботу всіх об'єктів (як державних, так і громадських) запобігання та протидії домашнього насильства в Україні, існує на сьогодні;

- працівники соціальних служб позбавлені наочних довідкових матеріалів а, відповідно, відчують недостатність знань з питань протидії домашньому насильству [8, с.148].

Крім співпраці із засобами масової інформації, громадські організації також тісно співпрацюють з органами державної влади, представники якої мають можливість не тільки фінансово підтримати реалізацію тієї чи іншої програми з протидії домашнього насильства, але й надати реальну допомогу.

Так, сучасним прикладом взаємодії громадських утворень з державою щодо протидії насильства у родинах є спільна робота щодо впровадження в життя чинного законодавства у сфері протидії домашньому насильству, яку здійснюють управління та відділи у справах сім'ї та молоді місцевих державних адміністрацій, що координують створення соціальних служб, а також робочих комісій із питань координації дій щодо запобігання насильства в сім'ї при місцевих органах виконавчої влади й органах місцевого самоврядування, де серед представників є і громадські організації.

Висновки. Враховуючи вищевикладене, можна стверджувати, що держава в ході реалізації політики протидії насильству в сім'ї, не може не взаємодіяти з громадським суспільством, для якого ця проблема є однією з найболючіших та мало вивчених. Вирішувати цю проблему необхідно всіма силами, із залученням різних за структурою та правовим статусом громадських утворень. А, отже, важливою складовою протидії насильству у сім'ї є взаємодія і співпраця громадських організацій з органами влади та засобами масової інформації, яка розширює можливості громадських організацій та дає змогу отримати інформативну і фінансову допомогу для боротьби з домашнім насильством.

Список використаних джерел

1. Красій В. С., Федькович Г. В., Чумало М. С. Насильство в сім'ї: захист прав потерпілих. Львів: Видавництво національного університету «Львівська політехніка», 2008. 84 с.
2. Українська Гельсінська спілка з прав людини. URL: <https://helsinki.org.ua> (дата звернення: 18.04.2018).
3. Галай А. О. Юридична клініка як організація громадянського суспільства: доведення від протилежного. *Право України*. 2007. № 11. С. 114–118.
4. Коломоєць О. Д. Адміністративно-правове регулювання відповідальності за вчинення насильства у сім'ї, невиконання захисного припису або не проходження колекційної програми: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2010. 20 с.
5. Бойко О. В. Насильство в сім'ї: соціологічний аналіз явища: автореф. дис. ... канд. соціолог. наук. Харків, 2003. 20 с.
6. Лисиук О. В. Протидія насильству в сім'ї. Одеса: Одеський юридичний інститут ХНУВС, 2007. 164 с.
7. Сучасний стан та актуальні завдання у сфері попередження гендерного насильства. Київ: Парламентське вид-во, 2016. 72 с.
8. Шамрук Н. Б. Адміністративно-правові засади взаємодії су'єктів протидії насильству в сім'ї: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2012. 224 с.

References

1. Krasii, V. S., Fedkovych, H. V., Chumalo, M. S. (2008), *Family Violence: protection of victims' rights*, Publishing House of Lviv Polytechnic National University, Lviv.
2. *Ukrainian Helsinki Human Rights Union*, available at: <https://helsinki.org.ua> (accessed 18 April 2018).
3. Halai, A. O. (2007), "Legal clinic as an organization of civil society: proof from the opposite", *Law of Ukraine*, No. 11, P. 114–118.
4. Kolomoiets, O. D. (2010), "Administrative and legal regulation of responsibility for committing family violence, failure to comply with a protective provision or not passing the collection program", Abstract of Ph.D. in Law dissertation, Zaporizhzhia, Ukraine.
5. Boiko, O. V. (2003), "Family violence: sociological analysis of the phenomenon", Abstract of Ph.D. in Sociology dissertation, Kharkiv, Ukraine.
6. Lysiuk, O. V. (2007), *Counteraction to family violence*, Odessa Law Institute KhNUVS, Odessa.
7. *Current state and actual tasks in the field of gender violence preventing* (2016), Parlamentske, Kyiv.

8. Shamruk, N. B. (2012), "Administrative and legal principles of subjects' interaction concerning family violence counteracting", Ph.D. in Law Thesis, Kyiv.

Shamruk N. B.

PECULIARITIES OF PUBLIC ORGANIZATIONS PARTICIPATING IN PREVENTING AND COUNTERACTING DOMESTIC VIOLENCE IN MODERN CONDITIONS

The article is devoted to the study of the role, necessity and expediency of public organizations involving in the implementation of the state policy on prevention and counteraction to domestic violence. The study focuses on the peculiarities of cooperation between state institutions and non-state public organizations in this area, on problems and achievements in fighting manifestations of domestic aggression. The attention is drawn to the fact that the most actual practice of domestic violence countering has special non-state formations. They are legal clinics that combine the signs of non-state institutions and structural subdivisions of higher educational institutions.

There are a number of legal clinics today that are registered as public organizations. A special form of work on domestic violence preventing, that is spread by legal clinics, is conducting classes with youth under the "Practical Law" program, which promote early prevention of domestic violence and legal education of Ukrainian youth regarding tolerant family coexistence.

Another specific type of public formations that are specifically dedicated to the victims of domestic violence are crisis and rehabilitation centers for combating violence in Ukrainian families, which, according to their organizational and legal status, have certain characteristics. Although many scholars do not connect the existence of crisis and rehabilitation centers with public formations. Thus, the creation of crisis and rehabilitation centers in Ukraine in public organizations is not accidental, as Ukraine at the present stage is not able to finance the necessary amount of specialized institutions for victims of domestic violence, and therefore it is very necessary to involve charitable organizations and patrons in this business, and here is the need for additional financing from non-state sources and, accordingly, creation of centers in public organizations.

It should be emphasized that only with the close cooperation of the aforementioned public and non-state organizations one can expect positive changes in the implementation of the current legislation in the sphere of domestic violence struggling (preventing and counteracting) in modern Ukrainian families.

Key words: *domestic violence, public organizations, victim, legal clinic, crisis center, explanatory work, consultation.*

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ, КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.323

Прохоренко О. Є.,

аспірант Академії Державної пенітенціарної служби,
м. Чернігів, Україна;

Боднар І. В.,

кандидат юридичних наук,
начальник кафедри тактико-спеціальної підготовки,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

КЛАСИФІКАЦІЯ ПРИЧИН ТА УМОВ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ПУБЛІЧНОЮ НАРУГОЮ НАД ДЕРЖАВНИМИ СИМВОЛАМИ

У статті досліджені питання пов'язані з визначенням критеріїв класифікації причин та умов вчинення злочинів, пов'язаних з публічною наругою над державними символами. Дослідивши критерії класифікації причин та умов вчинення злочинів, пов'язаних з публічною наругою над державними символами, автори дійшли до висновку, що їх доцільно класифікувати на зовнішні та внутрішні.

Внутрішньою причиною та умовою злочинної поведінки є криміногенна мотивація та ціннісні орієнтації особи, що впливають на мотивацію індивідуальної злочинної поведінки. Зовнішні причини злочинної поведінки особи виражаються в конфліктній криміногенній ситуації між особою, яка вчиняє злочин, пов'язаний з неповагою до державних символів та іншими особами, державними та недержавними інституціями, а зовнішні умови – в особливостях мікросередовища, в якому опинилась особа.

Ключові слова: державні символи, зовнішні причини злочинної поведінки, внутрішні причини злочинної поведінки, мотивація, ціннісні орієнтації, мікросередовище.

Постановка проблеми. Серед усіх видів порушень авторитету органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, які привертають до себе увагу міжнародного співтовариства, наруга над державною символікою належить до найганебніших явищ нашого часу в сфері дотримання авторитету держави та виявлення поваги до неї. Державні символи є важливим атрибутом сучасної держави, складовою її конституційного ладу. Створені нею в процесі власного державотворення

символи нації з часом, як правило, стають державними у результаті їх відповідного закріплення на законодавчо-правовому рівні та потребують їх визнання і поваги.

Останні три роки в нашій державі відбуваються події політичного та військового характеру, під час яких особи вчиняють діяння, спрямовані на відкрите спаплюження та знищення державних символів України. Це обумовлює необхідність додаткових зусиль з боку держави щодо боротьби з цим ганебним, негативним явищем. Проте ця діяльність неможлива без прогнозування та планування боротьби зі злочинністю, що повинно базуватись на вивченні причин та умов вчинення злочинів, пов'язаних з наругою над державними символами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною базою дослідження зазначеної проблеми стали праці вітчизняних та зарубіжних фахівців з кримінально-виконавчого права, кримінології, кримінального права, зокрема: Ю.М. Антоняна, О.М. Бандурки, Є.М. Бодюла, І.В. Боднара, В.В. Василевича, А.Д. Глопочкіна, О.М. Гуміна, О.І. Гурова, С.І. Дементьєва, С.Ф. Денисова, Т.А. Денисової, Р.А. Джансараєвої, О.М. Джужи, А.І. Долгової, В.М. Дрьоміна, В.А. Єлеонського, В.П. Ємельянова, А.П. Закалюка, А.Ф. Зелінського, О.Г. Колба, О.М. Костенка, В.М. Куца, С.Я. Лебедева, О.М. Литвака, О.М. Литвинова, В.В. Лунєєва, О.А. Мартиненка, М.П. Мелентьєва, В.О. Меркулової, Г.М. Мінковського, А.І. Олексієва, Г.О. Радова, О.П. Северова, В.П. Севастьянова, І.С. Сергєєва, О.О. Титаренка, В.М. Трубникова, С.Я. Фаренюка, Ю.В. Шинкарьова та ін.

Формулювання мети. Зазначена вище проблематика поки що досліджена недостатнім чином. У більшості сучасних наукових праць причини та умови вчинення злочинів, пов'язаних з публічною наругою над державними символами, висвітлені фрагментарно, хоч зазначені питання мають важливе наукове й практичне значення. Тому їх комплексне дослідження крізь призму сучасних реалій реформування правоохоронних органів держави з урахуванням досягнень вітчизняної науки кримінального права, на основі узагальнення практики призначення покарань, результатів аналізу зарубіжного досвіду та відповідних міжнародно-правових актів з питань виявлення причин та умов вчинення

злочинів, пов'язаних з публічною наругою над державними символами, вбачається необхідним і своєчасним. Проте в межах однієї статті в повному обсязі висвітлити зазначені питання неможливо. Саме тому ми зупинимось лише на питаннях, пов'язаних з класифікацією причин та умов вчинення злочинів, пов'язаних з публічною наругою над державними символами.

Виклад основного матеріалу. Питання визначення змісту поняття причин та умов злочинності складне і дискусійне. Зокрема, поряд з термінами «причини злочинності», «умови злочинності», «детермінанти злочинності» в наукових джерелах вживаються терміни «обставини» та «фактори» злочинності. Під обставинами вчені розуміють об'єднувальний термін для причин та умов. Слово «фактор» вживається у різних значеннях, а саме: це історична, рушійна сила процесу, що розглядається і визначає його характер, окремі риси; це група причин, які об'єднані якою-небудь головною ознакою; це проста підміна категорій «причина», «умова», «обставини» поняттям «фактор» [1; 2].

Разом з тим, незважаючи на наявність певних суперечливих моментів, різних думок науковців, можна зробити висновок, що причини злочинності – це сукупність соціальних явищ, процесів, які у взаємодії з обставинами, що виступають як умови, детермінують існування злочинності як соціального явища. Умови не породжують злочинність, а лише сприяють вчиненню злочинів [3, с. 100]. Це визначення характерне як для загальносоціальної злочинності, так і для групи злочинів, пов'язаних з публічною наругою над Державним Прапором України, Державним Гербом України або Державним Гімном України.

Проблемам виявлення причин та умов злочинності приділено багато уваги у працях відомих українських і зарубіжних учених, проте ґрунтовних, з урахуванням багаторівневого підходу, досліджень причин вчинення злочинів, пов'язаних з наругою над державними символами, не проводилось. Тому під час вивчення причин вчинення злочинів, які посягають на суспільні відносини, що охороняють порядок використання та повагу до державних символів, необхідно, на наш погляд, використовувати багаторівневий підхід, оскільки виділення лише одного фактора (хоч і складного) як причинного не пояснює виникнення злочинності в

різних умовах та в різних суспільних системах, а також її різноманітність, оскільки при цьому можливе дослідження різних груп, що впливають на об'єкт регулювання, що необхідно для організації заходів із запобігання злочинів цього виду [4, с. 202].

Слід зазначити, що серед сучасних учених у теорії кримінології немає однозначного підходу до визначення класифікаційних груп та їх наповнення щодо причин та умов вчинення конкретного злочину. Численні точки зору можна згрупувати у три основні підходи.

1. Як зазначають А.І. Долгова, О.М. Яковлев, С.А. Тарарухін, причиною злочину є взаємодія криміногенних факторів соціального середовища та антисуспільних властивостей особи [4].

2. У свою чергу, І.М. Даньшин, Л.М. Давиденко зазначають, що причиною вчинення конкретного злочину визнаються негативні соціальні явища і процеси, під впливом яких у особи виникають антисуспільні погляди, звички, установки, що втілюються у кримінальну мотивацію і внутрішню готовність до протиправних дій. Іншими словами, причина злочину лежить у площині соціального середовища [5].

3. Ми схилиємось до точки зору, яка сформульована А.Ф. Зелінським, А.П. Закалюком і О.М. Костенком. Вони вбачали причину злочину у самому злочинці, а точніше у дефектності інтелектуальної, вольової та емоційної структури його особистості. Вони доводять, що уроджені і набуті риси та властивості особи у складній взаємодії породжують кримінальну мотивацію і рішучість на вчинення злочину за певної життєвої ситуації [6].

Під час пояснення причин індивідуальної злочинної поведінки слід виходити з того, що будь-які об'єктивні (зовнішні) впливи середовища, а також суб'єктивні (внутрішні) риси та властивості не здатні самі по собі спричинити вчинення злочину.

Вони мають пройти через психіку особистості (світогляд, цінності, інтереси, нахили) і втілитися у мотивах та рішенні діяти протиправно. Отже, носієм причини індивідуальної злочинної поведінки виступає людина, а не зовнішні впливи та ситуації. Встановлення безпосередньої причини вчинення конкретного злочину має здійснюватися шляхом з'ясування мотивів, що ви-

ступають підставою для прийняття рішення діяти певним чином для досягнення поставленої мети [6].

Саме тому, враховуючи багаторівневий підхід до виявлення причин та умов вчинення злочинів, вітчизняні кримінологи поділяють причини та умови злочинної поведінки особи на внутрішні і зовнішні (об'єктивні та суб'єктивні) [4, с. 653]. Саме такий поділ ми вважаємо найбільш вдалий під час дослідження причин та умов злочину, пов'язаного з публічною наругою над Державним Прапором України, Державним Гербом України або Державним Гімном України.

Внутрішньою причиною злочинної поведінки є криміногенна мотивація. Перш за все, це насильницька, корислива та корисливо-насильницька мотивація злочинної поведінки з метою завоювання, підтримання авторитету та неформального статусу в певному визначеному соціальному середовищі [7, с. 9–10].

Під час дослідження внутрішніх детермінант злочинної поведінки, поряд з мотивацією злочинної поведінки, необхідно звернути увагу на ціннісні орієнтації особи, що впливають на мотивацію індивідуальної злочинної поведінки.

Зовнішні причини злочинної поведінки особи виражаються в конфліктній криміногенній ситуації між особою, яка вчиняє злочин, пов'язаний з неповагою до державних символів та іншими особами, державними та недержавними інституціями, а зовнішні умови – в особливостях мікросередовища, в якому опинилась особа.

Особа під час вчинення злочинних дій завжди діє у певній багатокомпонентній ситуації. Ситуації, що передують злочину, виходячи з їх змісту, поділяються на криміногенні (такі, що створюють об'єктивні передумови злочину), і некриміногенні (нейтральні або такі, що навіть створюють перешкоди для злочину). Особа, яка вчиняє злочин, вносить власні особистісні якості, які є результатом її формування як особистості і стають тим компонентом ситуації, який надає можливість вчинити злочин.

Криміногенна ситуація виявляється під час вчинення більшості злочинів. Частіше за все це конфліктна ситуація. Стадії конфліктної криміногенної ситуації виражаються в етапах її вирішення. Перша стадія – це виникнення самої ситуації, друга – переростання конфліктної ситуації в передкриміногенну ситуацію.

цію внаслідок поступового загострення відносин між суб'єктами, третя – переростання передкриміногенної ситуації в криміногенну, можливий наслідок якої – злочинне діяння.

Поряд із зовнішніми причинами криміногенної ситуації значну роль під час скоєння злочинів відіграють зовнішні умови злочинної поведінки, що полягають в особливостях мікросередовища, які сприяють або перешкоджають розвитку конфліктної криміногенної ситуації, а також у безпосередньому вчиненні злочинів. Фактично вони виражаються в різних недоліках діяльності структурних підрозділів державних та недержавних інституціях [8, с. 66–67].

Висновки. Таким чином, слід зазначити, що детермінанти як групової, так і індивідуальної злочинної поведінки поділяються на внутрішні та зовнішні. Внутрішні детермінанти в свою чергу поділяються на внутрішні причини злочинної поведінки засуджених, що полягають в криміногенній мотивації, та внутрішні умови, що полягають в особливостях психічного і психофізіологічного стану, в якому опинилась особа.

Аналогічні висновки можна зробити й щодо зовнішніх детермінант злочинної поведінки. Так, зовнішні причини злочинної поведінки виражаються в конфліктній криміногенній ситуації між особою, яка вчиняє злочин, пов'язаний з публічною наругою над Державним Прапором України, Державним Гербом України або Державним Гімном України та державними та недержавними інституціями, а зовнішні умови – в особливостях мікросередовища, в якому опинилась особа.

Ці зовнішні та внутрішні причини й умови злочинної поведінки повинні бути враховані під час прогнозування індивідуальної злочинної поведінки під час планування заходів щодо запобігання злочинних виявів у цій сфері.

Список використаних джерел

1. Кримінологія. Загальна частина: альбом схем / Денисов С. Ф., Денисова Т. А., Кулик С. Г. та ін. Чернігів: Десна, 2015. 658 с.
2. Колб О. Г. Установа виконання покарань як суб'єкт попередження злочинності: монографія. Луцьк: Вежа, 2006. 464 с.
3. Курс кримінології: особлива частина: підручник / Корнієнко Б. В., Романюк І. М. та ін. Київ: Юрінком-Інтер, 2001. 480 с.

4. Долгова А. И. Криминология: учебник для юридических вузов. Москва: Инфра–Норма, 1999. 779 с.
5. Данышин И. Н., Голина В. В. Курс лекций по криминологии. Харьков: Одисей, 2007. 280 с.
6. Закалюк А. П. Курс сучасної української криминології: теорія і практика: у 3 кн. Кн. 1. Київ: Ін Юре, 2007. 424 с.
7. Боднар І. В. Криминологічні засади запобігання вчинення злочинів у кримінально-виконавчих установах закритого типу: автор. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2012. 22 с.
8. Боднар І. В. Криминологічні засади запобігання вчинення злочинів у кримінально-виконавчих установах закритого типу: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2012. 244 с.

References

1. Denisov, S. F., Denisova, T. A., Kulik, S. G. (2015), *Criminology. General part: Scheme album*. Chernihiv: Desna.
2. Kolb, O. G. (2006), *Institution of execution of punishment as a subject of crime prevention: a monograph*. Lutsk: Tower.
3. Kornienko, B. V., Romanyuk, I. M. (2001), *Course of Criminology: a special part: a textbook*. Kyiv: Yurinkom-Inter.
4. Dolgova, A. I. (1999), *Criminology: a textbook for law schools*. Moscow: Infra-Norma.
5. Danshin, I. N., Golina, V. V. (2007), *Course of lectures on criminology*. Kharkov: Odyssey.
6. Zakalyuk, A. P. (2007), *The course of modern Ukrainian criminology: theory and practice: 3 books. Vol. 1*. Kyiv: Y. Yure Publishing House.
7. Bodnar, I. V. (2012), *Criminological principles of preventing the commission of crimes in the criminal executive institutions of the closed type: author's abstract. dis ... Candidate lawyer sciences*. Kharkiv.
8. Bodnar, I. V. (2012), *Criminological principles of preventing the commission of crimes in criminal-executive institutions of the closed type: dis. ... Candidate lawyer sciences*. Kharkiv.

Prokhorenko O. Ye., Bodnar I. V.

CLASSIFICATION OF REASONS AND CONDITIONS OF COMMITTING CRIMES CONNECTED WITH PUBLIC OUTRAGE UPON STATE SYMBOLS

The article deals with the issues related to the definition of the criteria of classifying the reasons and conditions of committing crimes connected with public outrage upon state symbols. Having examined the criteria of classifying the reasons and conditions of committing crimes connected with public outrage upon state

symbols, the author came to a conclusion that it is expedient to classify them as external and internal.

Taking into account the multi-level approach to revealing the reasons and conditions of committing crimes, domestic criminologists divide the reasons and conditions of person's criminal behavior into internal and external (objective and subjective). This division is the most successful while investigating the reasons and conditions of a crime connected with public outrage upon the State Flag of Ukraine, the State Coat of Arms of Ukraine or the State Anthem of Ukraine.

The internal reason of criminal behavior is crime-based motivation. First of all, it is forcible, selfish and mercenary-violent motivation of criminal behavior in order to conquer, maintain authority and informal status in a certain social environment.

While studying of internal determinants of criminal behavior, along with the motivation for criminal behavior, it is necessary to pay attention to the value orientations of a person that influence the motivation of individual criminal behavior.

External reasons of person's criminal behavior are expressed in a conflict criminogenic situation between a person who commits a crime related to contempt of state symbols and between other persons, state and non-state institutions, and external conditions are expressed in the peculiarities of the microenvironment in which a person appeared.

While committing a criminal act a person always operates in a certain multicomponent situation. Situations preceding crime, based on their content, are divided into criminogenic ones (those that create the objective preconditions of the crime) and non-criminogenic (neutral or those that even create obstacles to the crime). A person committing a crime introduces his or her personal qualities as a result of forming him or her as a person who becomes a component of a situation that makes it possible to commit a crime.

Criminogenic situation manifests itself in most crimes. Most often it is a conflict situation. Stages of conflict criminogenic situation are expressed in the stages of its solution.

Along with the external reasons of criminogenic situation, the external conditions of criminal behavior, consisting of the features of the microenvironment, which contribute or hinder the development of a conflict criminogenic situation, as well as the direct commission of crimes, play an important role in committing crimes. In fact, they are expressed in various disadvantages of the activities of structural units of state and non-state institutions.

Key words: *state symbols, external reasons of criminal behavior, internal reasons of criminal behavior, motivation, value orientations, microenvironment.*

UDC 343.2

Denysov S. F.,

Doctor of Sciences (Law), Professor, Head of the Department
Criminal, Criminal and Executive Law and Criminology,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine;

Puzyrevskiy M. V.,

Postgraduate Student of the Department of Criminal,
Criminal and Executive Law and Criminology,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine

L. YE. VLADYMYROV'S DOCTRINE AS A BASIS FOR DEVELOPMENT OF CRIMINAL LAW THEORY ON THE TERRITORY OF UKRAINE

Vladymyrov's L. Ye. scientific activity was analyzed in the article. The main factors that contributed to the emergence of his scientific priorities were identified. The scientist's fundamental papers in the formation of his scientific outlook were described.

It is proving that the multifaceted scientific potential of L. Ye. Vladymyrov played a decisive role in the development of the doctrinal provisions of the science of criminal law in the territory of Ukraine. The scientist prepared a number of fundamental scientific works, in particular, "Textbook of Criminal Law. General Part" (1889), "Criminal lawmaker as an educator of the people" (1903, 1908), "Course of criminal law. Part one. Fundamentals of the Current Criminal Law" (1908), etc.

So, the scientific and pedagogical contribution of Professor L. Ye. Vladymyrov to the establishment and development of native scientific criminal and criminological school as well as his biography are considered. A brief characteristic of his scientific papers is given. The scientific and theoretical foundation created by professor are presenting. The uniqueness of the figure of L. Ye. Vladymyrov lies not only in his fundamental knowledge, which has been reproduce in relevant scientific or scientific-journalistic works, or in combination with his scientific, public and state activities. A special place in the figure of a scientist is due to the value of his works for the formation and development of the Kharkiv and Moscow schools of criminal law.

Through the prism of the principle of history, it became possible for us to become aware of the reality of the day. It is arguing that his works have not lost their relevance on development of native theories of criminal law and criminology today, after almost a centuries since their publication.

Key words: *Vladymyrov Leonid Evstafievich, doctrine, scientific activity, criminal law.*

Target setting. Today, at the time of the development of Ukrainian statehood, when issues of a national idea, national history become particularly relevant, the appeal to the contribution of those scientists who laid the foundations for domestic legal science is especially important. It should be emphasized that it is precisely during the devel-

opment of a modern legal state that the issues of the continuity of legal provisions in science and in legislative practice is of particular importance. Therefore, the studying of the history of certain criminal and legal views, concepts, and ideas on time is not only possible, but necessary as well. Thus, the very studying of the national history of Criminal Law can serve as a basis for improving doctrinal legal thinking, national criminal legislation and practice of its application.

There is no doubt that the most important step in the justification of jurisprudence ideas is the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries, characterized by the rapid development of socially meaningful views in general, and in the field of Criminal Law in particular. In this case, it is absolutely justified to mention the functioning of the Department of Criminal Law and Criminal Justice System and Legal Proceedings which the name of Vladymyrov Leonid Yevstakhiiiovych is directly associated with at Law Faculty of Kharkiv Imperial University known at the territory of the Russian Empire and outside it.

Actual scientific researches and issues analysis. It is unjustified to state that L. Ye. Vladymyrov's scientific heritage was still not the subject of scientific research. However, according to a detailed analysis of papers devoted to the scientific contribution of the scientist, there is still no comprehensive study that would have been exhausted by L. Ye. Vladymyrov's contribution in the formation and development of the doctrine of Criminal Law at the territory of Ukraine.

Thus, a few works of the late 19th and early 20th centuries and of modern native scholars, such as: D.I. Bahalei and M.P. Chuynskyi [1], M.I. Bazhanov [2], P.S. Berzin [3], M.I. Veselovskyi [4], M.M. Kovalevskyi [5], Yu.A. Ponomarenko and O.I. Kharytonova [6], D.S. Ptashchenko and V.I. Ttiutiuhin [7], M.V. Sirotkina [8], P.L. Fris [9] were devoted to scholar's scientific achievements and his life path. It is an overview of papers devoted to the study of L. Ye. Vladymyrov's scientific heritage, proves the undeniable relevance of such research today. An important, in our opinion, is an analysis of scholar's biography with a gradual study of his progressive scientific works, which led to the formation of his scientific worldview, making a fundamental influence on the development of the domestic doctrine of Criminal Law.

Purpose setting. The article presents an attempt to analyze the views of L. E. Vladimirov, who determined the further development of the modern doctrine of criminal law at the territory of Ukraine.

The statement of basic materials of the research. One of the most prominent representatives of the national (Kharkov) classical school of Criminal Law, Honored Professor, Doctor of Criminal Law, the author of manuals on protection in criminal cases, criminal psychology, as well as one of the first domestic textbooks on the General Part of Criminal Law, Vladymyrov Leonid (Lytman) Yevstakhiiovych was born on January 30, [February 12 – *S.D.; M.P.*] 1844 in Poltava region. At the same time, well-known specialists of that time on the history of state and law M.I. Veselovskyi and M.M. Kovalevskyi, in their studies, indicate the year of the birth of the scientist as 1845 [4, p. 629; 5, p. 908]. He studied at the Kharkiv Imperial University (now it is Yaroslav Mudryi National Law University). As V.I. Tiutiuhin and D.S. Ptashchenko [7] emphasized in their article, L. Ye. Vladymyrov already his first scientific paper "... in 1866, gave *pro venia legendi* [for defense in order to obtain the right to teach – *S. D.; M. P.*] – the thesis "Theory of evidence" ... "[7, p. 95].

However, inevitably interesting in our opinion, as M.P. Chubynskyi and D.I. Bahalei noted in their research [1], is the fact that the first "... Ph.D. thesis was called: "Experiments on Criminal Law. About bad attempts". Taking into account that Leonid Vladymyrov followed a Jewish religion, the Faculty of Law decided to send a preliminary request for permission to the Minister of Education Delianov I. D. The latter, in turn, wished to not allow a citizen of Jewish origin to teach the legal, political and historical sciences, which was the main based on Christian faith. In September 1866, Leonid Vladymyrov presented his thesis *pro venia legendi* "The main features of the theory of evidence under the premise of modern science". The thesis was submitted for consideration to Professor O.I. Palumbetskyi ..." [1, p. 78].

It should be noted that the opponents in defense of L. Ye. Vladymyrov's thesis "The main features of the theory of evidence under the premise of modern science" in order to get the title of Private-Associate Professor at the Department of Criminal Law Professor O.I. Palumbetskyi and Associate Professor A.M. Stoianov were ap-

pointed. Public defense took place on December 4 [December 17 - *S.D.; M.P.*] in 1866 and was considered to be satisfactory [1, p. 86]. After graduating from university and obtaining permission to teach lectures, since February 1867 Leonid Yevstakhiiiovych worked as a private Assistant Professor and taught lectures at the Kharkiv Imperial University.

February 20, [March 5 – *S.D.; M.P.*] 1870 he defended his Master's (Ph.D.) thesis "On the Importance of Doctors-Experts in Criminal Proceedings" (opponents - Professor O.I. Paliumbetskyi and Professor D. I. Kachenovskyi) [1, p. 92].

January 31 [February 13 – *S.D.; M.P.*] 1871 L. Ye. Vladymyrov was appointed Associate Professor of the Department of Criminal Law and Criminal Justice System and Legal Proceedings [1, p. 225], where the latter taught the course "Laws on Prevention and Suppression of Crimes".

In 1873 he defended his doctoral thesis "Jury court. Conditions for court acting and the method of evidence developing" (opponents - Professor O.I. Paliumbetskyi, Professor A.M. Stoianov and Associate Professor L.M. Zahurskyi) [1, p. 95]. It was on the basis of the latter that he was awarded a scientific degree in Criminal Law, and in March 1873 he was elected an Extraordinary Professor.

Already from July 24 [August 6 – *S.D.; M.P.*] 1874 L. Ye. Vladymyrov was approved in the rank of Full Professor at the Department of Criminal Law and Criminal Justice System and Legal Proceedings of Faculty of Law of Kharkiv Imperial University. In 1892 he got the title of Honored Professor of the University, where he worked until September 20, [October 3 – *S. D.; M. P.*] 1893 [1, p. 225].

At the beginning of November, 1893 he moved to Moscow, where he became to be engaged in advocacy. At the same time, he continued research in the areas of Criminal Law, Criminal Procedure, Criminal Justice, Forensic Psychology and the General Theory of State and Law. In his papers he defended liberal-democratic ideas and principles of the judiciary and law, fully substantiated the theory of court evidence, deeply studied the nature and activities of the jury, the mechanism of the impact of criminal law on legal consciousness.

Vladymyrov L. Ye. died on September 8, 1917 in his Moscow apartment in a foreign country.

Thus, in our opinion, it is indisputable that the scholar's scientific heritage is extremely valuable for domestic material criminal and legal doctrine. Yes, L. Ye. Vladymyrov (1844 (1845) – 1917) prepared a number of fundamental scientific papers, in particular concerning:

- Criminal Law: "Textbook of Russian Criminal Law. General Part" (1889) [10], "Criminal Legislator, as the educator of the nation" (1903, 1908 years) [11], "Criminal Law Course. Part One: Basis of Current Criminal Law" (1908) [12];

- Criminal Process and Legal Proceedings: " On the Importance of Doctors-Experts in Criminal Proceedings" (1869, 1870 years) [13], "Court of Jury: the conditions for operating the court of jury and the method of developing evidence" (1873) [14], "Criminal Defense Reform" (1886) [15], "Defensive Speeches and Public Lectures" (1892) [16], "The Doctrine of Criminal Evidence: Parts: General and Special" (1882, 1883, 1910 years) [17], "Advocatus miles. A Handbook for Criminal Defense" (1911) [18];

- Forensic Psychology: "Psychic features of criminals on the latest research" (1877) [19], "The law of evil" (1892) [20], "Psychological investigation in the criminal court" (1901) [21];

- General Theory of State and Law "Aleksey Stepanovich Khomiakov and his ethical and social doctrine" (1904) [22], "The meaning of the idea of law in the social life of mankind" (1904) [23], "Legal Creativity" (1905 p.) [24], "Textbook of Jurisprudence" (1911) [25].

Among other things, in our opinion, first of all deserves one of the first domestic textbooks on Criminal Law "Textbook of Russian Criminal Law. General Part" (Kharkiv, 1889) [10]. Yes, it is in this paper, all the major institutes of this branch of law were considered from the standpoint of that time by Professor of Kharkiv Imperial University L. Ye. Vladymyrov.

Defining Criminal Law, he pointed out that he had "... an order of the state authority, duly published, defining the features of the crime and the corresponding state punishment ..." [10, p. 22].

As P.L. Fris rightly claims in his monographic study: "... in the approach of L. Ye. Vladymyrov to understanding the essence of the crime the remnants of the forensic approach to the assessment of this institution revealed (where he came to the material Criminal Law from) ..." [9, p. 73].

In addition, in our opinion, Leonid Yevstakhiiiovych owns the first domestic definition of intent and negligence as appropriate forms of guilt, which, in his opinion, is a "criminal will" [10, p. 83]. So, L. Ye. Vladymyrov considered the stages of committing a crime through the prism of "committing criminal will", while highlighting "naked intent (*nuda cogitatio*)", "preparing for a crime (*delictum praepatum*)", "attempt (*conatus delinquendi*)" and "committed crime (*consummatum*)" [10, p. 97–107].

While maintaining detailed analysis of the institution of complicity in crime, L. Ye. Vladymyrov defined it as "... the agreement of several persons to make in common the following or several unpredictable crimes ...". At the same time, he formulated and signs of complicity, which included: the existence of common intent and preliminary agreement on the commission of a crime; joining forces of accomplices; consistency in the commission of one or several (indefinite number) crimes [10, p. 108–109].

It should be emphasized that L. Ye. Vladymyrov became one of the first domestic criminologists who considered, however, somewhat limited, the problem of plurality of crimes, and although he did not directly call this institution, he stopped at the legal analysis of situations that we define today as a combination and repetition of crimes [10, p. 107].

It was developed by him and the institution of circumstances excluding criminal liability, which he defined as "legal justification" and which included the implementation of law; necessary defense, state of extreme necessity, victim's consent [10, p. 63–74].

Also, L. Ye. Vladymyrov did not miss the institute of criminal punishment. Concerning the latter, attention was paid to the fact that "... The highest purpose of criminal punishment is to develop a sense of responsibility for its actions as a particular person, a criminal, and the whole society. A person must understand from the very childhood that any of his/her actions will have certain consequences. If he/she has done a bad deed, he/she must feel some suffering. The idea of responsibility should become a sense of responsibility in order to be almost intuitive motive in people's behavior ..." [10, p. 7].

We consider it appropriate to support the scientific position of P.L. Fris, who claims that L. Ye. Vladymyrov's textbook "Textbook

of Russian Criminal Law. General Part" undoubtedly became "the first Ukrainian textbook on the General Part of Criminal Law that summed up the ways of the criminal and legal policy of the Russian Empire in the 19th century and outlined the direction of its development in the future "[9, p. 74], in particular, at the territory of Ukraine.

However, in our opinion, another scientific paper of monographic nature on criminal and legal issues deserves no less attention in scholar's outstanding scientific contribution. It is "Criminal Legislator, as the educator of the nation" (Moscow, 1903) [11]. So, in his monographic study L. Ye. Vladymyrov described that the legislator, pursuing its special goals, should not ignore that "... criminal legislation is a powerful state means of education, and therefore should bear in mind the main objectives of moral education of the whole nation in general ..." [11, p. 81]. As the scientist rightly pointed out: "... the main tasks of moral education of the nation must be concentrated in the development of a sense of responsibility, a sense of compassion and the ability of honor (respect) ..." [11, p. 1–28]. As for the purposes of the implementation of criminal justice, the latter emphasizes the fact that "... the calling of criminal justice is to intimidate, justice, correct an offender and general moral upbringing of the nation ..." [11, p. 29–80].

Also interesting is the scholar's opinion that "... it is necessary to reduce, if possible, the number of different restrictions, violation of which is a long list of crimes and misdemeanors, especially those constituting contingent crimes, that is, not all crimes, and crimes that are such only because they are forbidden under the fear of punishment ... " [11, p. 49].

In addition, L. Ye. Vladymyrov insisted in the fact that "... fight against crime can't be proclaimed the aim of justice. In fact, it would be more convenient and successful to have a fight if the criminals were physically destroyed. But the state does not fight with sick and uneducated people. The state treats sick people, educates uneducated people, re-educates poorly-educated people..." [11, p. 82].

Conclusions of the research and prospects. Today it is possible to evaluate L. Ye. Vladymyrov's scientific activity in different ways: to uphold theoretical achievements in the Doctrine of Domestic Criminal Law, to indicate the methodological shortcomings of his papers,

and so on. At the same time, none of the assessments will claim objectivity. Undeniable is that L. Ye. Vladymyrov's life path, marked by a constant search, an actualization of European ideas, tireless work ability, has not been properly investigated and evaluated. The scholar was one of the founders of the Doctrine of Classical Criminal Law in Ukraine, the most prominent representative of the national (Kharkiv) classical school of Criminal Law, author of manuals on Criminal Justice, methods of defense in Criminal Proceedings, Criminal (Judicial) Psychology, as well as one of the first domestic textbooks from the General Part of Criminal Law.

All of the foregoing suggests that, while studying the main institutes of the doctrine of crime, justice and punishment L. Ye. Vladymyrov was at the level of the advanced science of that time, and therefore, the prospect of future studies is further revealing of scholar's innovative fundamental views, their influence on the development of Ukrainian jurisprudence in general, and criminal and legal science in particular.

References

1. Bagaley, D. I., Chubinsky, M. P. (1908), *The Faculty of Law of Kharkiv University for the first hundred years of its existence (1805–1905)*. Kharkiv: Typography "Printing Business".
2. Bazhanov, M. I. (1998), *Volodymyrov Leonid Yevstakhiiovych*. Legal Encyclopedia: in 6 t. T. 1: A-G. Kyiv: Ukrainian Encyclopedia. P. 509.
3. Berzin, P. S. (2016), "Kharkiv School of Criminal Law: General Characteristics of Development in 1804–1919 and Analysis of the Activities of Criminal Law Instructors at the Imperial Kharkiv University during 1804–1834" (Part I). *Bulletin of the Criminal Law Association of Ukraine*. No. 1 (6). P. 51–112.
4. Veselovskyi, N. I. (1892), *Vladimirov Leonid Yevstafievich*. Encyclopedic Dictionary. Volume 6a: Vinoslovie-Volan. St. Petersburg: Typo-Lithography by I. A. Efron. P. 629.
5. Kovalevsky, M. M. (1912), *Vladimirov Leonid Yevstafievich*. New Encyclopedic Dictionary. Volume 10: Völlner-The discipline is power. Saint-Petersburg: Typography of the Joint-Stock Company Brokhaus-Efron. P. 908.
6. Sirotkina, M. V. (2004), *Volodymyrov Leonid Yevstakhovych*. Anthology of Ukrainian legal thought. Volume 7: Criminal Law. Criminal process Kyiv: Law Book. P. 146–148.

7. Ponomarenko, Yu. A. and Kharitonova, Ye. I. (2011), "Kharkiv School of Criminal Law". *The Law of Ukraine*. No. 9–10. P. 265–274.

8. Ptashchenko, D. S., Tiutiuhin, V. I. (2017), *Vladymyrov Leonid Evstakhiiovych*. The Great Ukrainian Law Encyclopedia: 20 volumes. Vol. 17: Criminal Law. Kharkiv: Law. P. 95–96.

9. Fris, P. L. (2005), *Essay on the History of Criminal Law of Ukraine*: Monograph. Kyiv: Atika.

10. Vladymirov, L. Ye. (1889), *Textbook of Russian criminal law. The whole part*. Kharkiv: Publishing of typographies of Kaplan and Biryukov, 1889.

11. Vladymirov, L. Ye. (1903), *The criminal lawmaker, as a teacher of the people*. Moscow: The Society of Printed Materials of A.A. Levenson.

12. Vladymirov, L. Ye. (1908), *Course of Criminal Law. Part One: the basis of the current criminal law*. Moscow: Society of I.D. Sytin.

13. Vladymirov, L. Ye. (1870), *On the significance of the expert doctors in the criminal proceedings*. Kharkiv: University typography.

14. Vladymirov, L. Ye. (1873), *The jury: the condition of the practice of the jury and the method of developing evidence*. Kharkiv: University typography.

15. Vladymirov, L. Ye. (1886), *Reform of criminal defense*. Kharkiv: Publishing of typographies of Kaplan and Biryukov.

16. Vladymirov, L. Ye. (1892), *Protective speeches and public lectures*. Moscow: The Society of Fine Arts A. A. Levenson.

17. Vladymirov, L. Ye. (1910), *Uchenie about criminal evidence*: Parts: general and special. St. Petersburg: The publication of the bookstore "Laws".

18. Vladymirov, L. Ye. (1911), *Advocatus miles. Posobiye for criminal defense*. St. Petersburg: The publication of the legal bookstore I.I. Zubkov.

19. Vladymirov, L. Ye. (1877), *Psychic features of criminals on the latest inquest*. Kharkiv: University typography.

20. Vladymirov, L. Ye. (1892), *The law of evil*. Kharkiv: Typography of Adolf Darre.

21. Vladymirov, L. Ye. (1901), *Psychological investigation in the criminal court*. Moscow: The Society of Fine Arts A.A. Levenson.

22. Vladymirov, L. Ye. (1904), *Aleksey Stepanovich Khomyakov and his ethical and social sciences*. Moscow: The Society of Printed Materials A. A. Levenson.

23. Vladymirov, L. Ye. (1904), *Significance of the idea of law in the social life of mankind*: introductory lecture. Yekaterinoslav: Typography of the Gubernskogo Zemstva.

24. Vladymirov, L. Ye. (1905), *Legal creativity: introductory lecture*. Moscow: The Society of Printed Materials A. A. Levenson.

25. Vladymirov, L. Ye. (1911), *Textbook of jurisprudence*. St. Petersburg: Publishing of the Legal Bookstore I. I. Zubkov.

Денисов С. Ф., Пузиревський М. В.

ВЧЕННЯ Л. Є. ВЛАДИМИРОВА ЯК ФУНДАМЕНТ РОЗВИТКУ ДОКТРИНИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано наукову діяльність Л.Є. Владимиrowa. Виявлено головні чинники, які сприяли зародженню його наукових пріоритетів. Схарактеризовано фундаментальні праці вченого у формуванні його наукового світогляду.

Доведено, що багатоаспектний науковий доробок Л. Є. Владимиrowa відіграв вирішальну роль на розвиток доктринальних положень кримінально-правової науки на теренах України.

У статті розглянуто біографію, докладно показано науковий і педагогічний внесок професора Л.Є. Владимиrowa у становлення й розвиток вітчизняної наукової кримінальної та кримінологічної школи. Наведено коротку характеристику його наукових праць.

Ключові слова: Владимиrow Леонід Свстахійович, вчення, наукова діяльність, кримінальне право.

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА КРИМІНАЛІСТИКИ. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК [343.982.323:611.92]:001.891

Гарига-Грихно М. М.,
провідний фахівець з організації наукової
роботи відділу забезпечення діяльності,
Чернігівський науково-дослідний експертно-криміналістичний
центр МВС України, м. Чернігів, Україна;
Виговський В. Л.,
старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна;
Тарієв С. Р.,
доктор юридичних наук, заслужений юрист України,
професор кафедри тактико-спеціальної підготовки,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

ЗНАЧЕННЯ МЕТОДИКИ РЕКОНСТРУКЦІЇ ОБЛИЧЧЯ ЗА ЧЕРЕПОМ ДЛЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ НАУКИ

У статті зазначено, що нині антропологічна реконструкція надзвичайно популярна у всьому світі. Послідовники всіх напрямків активно працюють як у співпраці з істориками і археологами, так і з криміналістами та судово-медичними експертами. Оцінюючи ефективність використання методу реконструкції особи за черепом, слід зазначити, що вона багато в чому залежить від низки обставин, що лежать за рамками експертної роботи, і пов'язана як з особливостями життя зниклих людей, так і з ефективністю роботи правоохоронних органів, що забезпечують облік та пошук зниклих осіб. Однак необхідно констатувати той факт, що сьогодні використання реконструкції дозволяє обмежити кількість об'єктів впізнання в більшості випадків одним або двома, а результати реконструкції особи за черепом використовуються не тільки на етапі відбору кандидатів, а й у ході ідентифікації особи в рамках експертизи.

Ключові слова: реконструкція особи, череп, антропология, краніология, криміналістика.

Актуальність дослідження. Коли знаходять скелетований труп людини, ідентифікувати його, як правило, вдається не завжди. Саме тому досить актуальною, але мало розробленою темою в сучасній українській криміналістиці, є ідентифікація скелетованих трупів. Досліджуване питання повною мірою ототожнюється із «Загальною декларацією прав людини», прийнятої і проголошеної в резолюції 217 А (III) Генеральної Асамблеї від 10 грудня 1948 р., де у статтях 3 і 7 зазначено: «Стаття 3. Кожна людина має право на життя, свободу і на особисту недоторканність. Стаття 7: Всі люди рівні перед законом і мають право, без будь-якої різниці, на їх рівний захист законом». Але як бути з потерпілим у тому випадку, якщо у процесі вчинення злочину його позбавили життя, а ідентифікувати його особу неможливо, а родичі не відомі. У цьому випадку і приходять на допомогу експерти-антропологи.

Наука антропология безпосередньо займається розробкою методик дослідження у вивченні вищезазначених питань. Від грец. *ανθρωπος* – людина, *λογος* – наука. Вона включає в себе сукупність наукових дисциплін, що займаються вивченням людини, його походження, розвитку, існування в природному і культурному середовищі [2, с. 15].

Аналіз наукових досліджень. Краніологія та остеологія є одними з найважливіших допоміжних розділів як анатомії, так і антропології. У середині XIX ст, коли антропология виділилася в самостійну галузь знання і являла собою «перехід від морфології і фізіології людини до расового і історичного узагальнення», краніологічні дослідження становили основний зміст нової науки. Ще в середині XVI ст. деякі анатоми пропонували супроводжувати вивчення черепа вимірами. Ця пропозиція не знайшла підтримки як через відсутність відповідного інструментарію, так і внаслідок негативного ставлення до точних вимірювань більшості морфологів і лікарів XVII–XVIII ст., які в основному задовольнялися описом індивідуальних ознак. Навіть відомий геттінгенський анатом І. Блюменбах, який працював у другій половині XVIII – першій чверті XIX ст. (автор расової класифікації і вчення про відмінності черепів у представників різних рас), вважав за краще користуватися описовими характеристиками [7, с. 5]. 3

іншого боку, прийоми вимірювання черепів, які ґрунтувалися на виборі випадкових співвідношень, не були пов'язані в будь-яку систему і тому не отримали широкого поширення.

Подальший розвиток краніометричної методики пов'язаний з діяльністю засновника Паризького антропологічного товариства П. Брока. У його дослідженнях міститься система вимірювань черепа, включаючи прийоми, введені його попередниками, але в основному розроблена самим ученим, запропонувавши майже всі краніометричні точки, які використовують нині, і точно визначивши їх для вимірювання черепа. Величезну роль у цьому аспекті відіграли і його «Антропологічні інструкції», надруковані в 1864 р. Згодом Р. Мартін і його учні знову починають підходити до антропологічного матеріалу з морфологічних позицій. Роботи вищезгаданих анатомів створили основу для теоретичного поняття, що форма і пропорції черепа дозволяють скульптурно реконструювати мускулатуру і м'які тканини, які зрештою відтворюють обличчя індивіда (Wilkinson, 2004). Подальше фундаментальне дослідження в цьому напрямку було зроблено в ХХ столітті і продовжує бути провідним у сфері реконструкції особи за вимірювальними точками (Стефан і Henneberg 2001; Stephan 2008; Cicolini 2008; Парки Етал 2013) [6, с. 9].

Викладення основного матеріалу. *Російська школа.* На основі накопичених знань краніометрії та остеології в 40-х роках ХХ ст. у Росії розвивається істотно новий напрям антропологічної науки – методика реконструкції зовнішності людини за черепом. Цей метод є прикладним методом антропології, що дозволяє за зовнішніми даними черепа, за його рельєфом і структурою реконструювати вигляд людини, якій цей череп належав.

Проведені наукові дослідження дозволили зробити висновок, що різноманіття форм черепа зумовлює можливість чіткої диференціації загальних, групових та індивідуальних ознак (генетично трансформованих у стійкі комплекси), що характеризують різні антропологічні типи людей і визначають поняття «індивідуальність». Враховувати завжди наявні індивідуальні риси черепа, виявити елементи фізіономічної подібності дозволяє метод реконструкції, запропонований М. М. Герасимовим (1940-х рр.).

З часів М. М. Герасимова методи реконструкції за черепом практично не змінилися. Спочатку антропологом обробляється сам череп – за необхідності ліквідуються його фізичні ушкодження. Потім він обводиться, детально вимірюється й описується, якщо череп раритетний, з нього знімають зліпок. Потім визначається стать і вік об'єкта реконструкції.

Знання про вік і стать необхідні для застосування відповідних значень шкали товщини, розробленої на основі вивчення товщини м'яких тканин обличчя. Згідно з цими значеннями визначається і спеціальними маячками відзначається загальний профіль обличчя. Після цього реставратор починає ліпити з жорсткого пластиліну жувальні і скроневі м'язи, які визначають абрис обличчя, тобто його форму і пропорції. Орієнтиром при цьому слугує рельєф черепа в місцях початку і прикріплення м'язів. Наступним кроком є нанесення на поверхню черепа сітки гребенів, які визначають товщину тканин на кожній ділянці обличчя відповідно до вже згаданої шкали товщини. Проміжки між гребенями заповнюються і, таким чином, формують поверхню обличчя.

Після цього треба змодельовати рот і ніс. Проблемою відновлення носа дуже багато займалася Г. В. Лебединська, учениця М. М. Герасимова. За допомогою рентгенограм їй вдалося з'ясувати, що будова носа визначається краями грушовидних отворів черепа, розташованими поруч з кістками. Рот є один великий м'яз, контур рота можна визначити за місцем прикріплення м'яза до черепа, ширину – за особливостями будови зубів і щелеп, а висоту частини губ – за висотою емалі різців [6, с. 10].

Американська школа. Технологія і методика американської школи ґрунтується на суворому дотриманні вимірювання черепа, глибини м'яких тканин, а не на мімічно анатомічну презентацію. Через бази даних м'яких тканин, створених у ХХ столітті, цю методологію реконструкції використовували для визначення раси, віку, статі та для реконструкції скелетних матеріалів.

Макгрегор (1926) був першою людиною в США, який розпочав практикувати реконструкцію особи на доісторичному кістковому матеріалі, що розміщувався в Національному історичному музеї в Нью-Йорку з 1915 р. Незабаром спектр використання методики швидко розширився з метою ідентифікації особи індивіда

в юридичному напрямі. У 1916 році перша спроба судової реконструкції в Сполучених Штатах була у справі вбивства La Rosa. Після реконструкції обличчя був упізнаний родичами загиблого [7, с. 24].

Перші серйозні реконструкції в Америці були проведені антропологом У. Кругманом у 1946 році у співпраці зі скульпторами Мс. Сіе. Його методика полягала в наступному: вибравши труп, чиє обличчя він фотографував перед процесом реконструкції, У. Кругман потім віддавав череп людини скульпторам, які, з використанням бази даних м'яких тканин, відновлювали зовнішність загиблого. У результаті скульптурна реконструкція мала різку подібність з раніше зробленою фотографією.

У цей час американська школа була повністю інтегрована в європейський комбінований метод (також відомий як метод Манчестер), в якому використовувалися анатомічні маркери м'яких тканин, які відіграють важливу роль у точності методології.

Лише в 2004 доктором департаменту антропології Університету Західного Онтаріо Ендрю Нельсоном і канадським художником Крістіаном Корбет була створена перша судова реконструкція особи на основі КТ і лазерного сканування.

Крім того, багато поліцейських департаментів, державних та приватних установ США (Федеральне бюро розслідувань, Національний центр у справах зниклих та експлуатованих дітей) використовують і роблять свій внесок у дискурс і розвиток методики реконструкції особи в судовій практиці (Кругман і ISCAN 1986; Gatliff 1984; Taylor 2001).

У сучасній Україні метод не отримав велику популярність ні в криміналістиці, ні в історичних дослідженнях. Тільки один фахівець займається розробкою цієї проблематики – С. А. Горбенко. Народився він 15 квітня 1965 р у с. Високому на Харківщині. У 1992 році проходив стажування з антропологічно-пластичної реконструкції в Лабораторії антропологічної пластичної реконструкції інституту етнографії та антропології РАН (Москва) ім. М. М. Миклухо-Маклая під керівництвом зав. лабораторії Г. В. Лебединської. У 1994 році – стажування в Геттінгені для ознайомлення з роботою Інституту і Музею Антропології при Геттінгенському Університеті ім. Георга-Аугуста.

Працюючи за методикою М. М. Герасимова і Г. В. Лебединської, з 1992 по 2014 р. С. А. Горбенком було створено 20 реконструкцій, з них 15 пластичних. Зняті зліпки-копії зроблено з унікальних черепів історичних осіб Св. Бернарда Клервоського, короля Людовика XI, Жана бастарда Орлеанського, графа Дюнуа, а також інших відомих осіб.

Висновки. Проаналізувавши вищезазначене, можна зробити висновок, що нині антропологічна реконструкція надзвичайно популярна у всьому світі. Послідовники всіх напрямків активно працюють як у співпраці з істориками і археологами, так і з криміналістами та судово-медичними експертами. Оцінюючи ефективність використання методу реконструкції особи за черепом, слід зазначити, що вона багато в чому залежить від низки обставин, що лежать за рамками експертної роботи, і пов'язана як з особливостями життя зниклих людей, так і з ефективністю роботи правоохоронних органів, що забезпечують облік та пошук зниклих. Однак необхідно констатувати той факт, що на сьогодні використання реконструкції дозволяє обмежити кількість об'єктів впізнання в більшості випадків одним або двома, а результати реконструкції особи за черепом використовуються не тільки на етапі відбору кандидатів, а й у ході ідентифікації особистості в рамках експертизи.

Список використаних джерел

1. Балуева Т. С., Веселовская Е. В. Прогнозирование элементов внешности в антропологической реконструкции. *Наука о человеке и общество: итоги, проблемы, перспективы*. Сборник статей / сост. и отв. ред. Г. А. Аксянова. Москва, 2003. С. 91–97.
2. Герасимов М. М. Восстановление лица по черепу (современный и ископаемый человек). Москва, 1955. 585 с.
3. Герасимов М. М. Основы восстановления лица по черепу. Москва, 1949. 465 с.
4. Зинин А. М. Внешность человека в криминалистике (субъективные изображения). Москва, 1995. 240 с.
5. Лебединская Г. В. Реконструкция лица по черепу (методическое руководство). Москва, 1998. 125 с.
6. Федосюткин Б. А. Медицинская криминалистика. Ростов-на-Дону, 2006. С. 337–353.

7. Комбинированный графический метод восстановления лица по черепу / Федосюткин Б. А., Коровянский О. П., Усачева Л. Л. и др. Москва, 1991. 48 с.

References

1. Balueva, T. C., Veselovskaya, E. B. (2003), "Prediction of the elements of appearance in anthropological reconstruction, the science of man and society: results, problems and prospects", Digest of articles, Moscow. pp. 91–97.
2. Gerasimov, M. M. (1955), *Facial restoration on the skull: modern and fossil man*, Moscow.
3. Gerasimov, M. M. (1949), *Basics of facial restoration on the skull*. Moscow.
4. Zinin, A. M. (1995), *The appearance of a person in forensic science: subjective images*, Moscow.
5. Lebedinskaya, G. V. (1998), *Facial reconstruction on the skull: methodological manual*, Moscow.
6. Fedosyutkin, B. A. (2006), *Medical Forensics*, Rostov-on-Don.
7. Fedosyutkin, B.A., Korovyansky, O. P. and Usacheva, L. L. (1991), *Combined graphic method of facial restoration on the skull*, VKNTs Ministry of Internal Affairs of the USSR, Moscow.

Haryha-Hrykhno M. M., Vyhovskyi V. L., Tahiiiev S. R.

METHODICS MEANING OF FACE RECONSTRUCTION BY SKULL FOR CRIMINAL-PROCEDURAL SCIENCE

Since M. Gerasimova times methods of the skull reconstruction have practically not changed as the article states. Firstly, the anthropologist handles the skull itself - if necessary, its physical damages are eliminated. Then the skull is circled, measured in detail and described, also the cast is made out of it, if the skull is rare. Then the gender and age of the reconstruction object are determined.

Significant influence on the development of this reconstruction type was created by the American school. The technology and methodology of the American school relies on the severe cranial measurements, the depth of soft tissues, rather than the mimic-anatomical presentation. Through the soft tissue database, created in the XXth century, this methodology of reconstruction was used to determine race, age, gender and for the reconstruction of skeletal materials.

The first American major reconstructions were conducted by Anthropologist W. Croghan in 1946 in collaboration with sculptors Mc. Cue. His technique was in following: by choosing a corpse whose face he photographed before the reconstruction process, U. Croghan then gave the human skull to sculptors, who, using a soft tissue database, restored the appearance of the deceased. As a result, the sculptural reconstruction had a striking resemblance to the photography.

In modern Ukraine, the method has not received much popularity either in criminology, nor in historical research. Only one specialist, involved in the

development of this problem is S.A. Gorbenko was born on April 15, 1965, in the Vysokiy village, Kharkiv region. In 1992 he was trained in anthropological and plastic reconstruction at the Laboratory of Anthropological Plastic Reconstruction of the Ethnography and Anthropology Institute of the RAS (Moscow), after Miklukho-Maclay under the direction of the head of Laboratory G. Lebedinskaya. In 1994 - had an internship in Goettingen to get acquainted with the work of the Institute and the Museum of Anthropology at the Goettingen University after Georg-August.

At present, anthropological reconstruction is extremely popular all over the world. Followers of all directions actively work in cooperation with historians and archaeologists, as well as with criminologists and forensic experts. Evaluating the effectiveness of using the reconstruction method of the person's skull, it should be noted that it largely depends on a number of circumstances beyond the scope of expert work, and is associated with both the peculiarities of missing people's life and the effectiveness of the work of law enforcement agencies that provide accounting and search for missing persons. However, it should be noted the fact that the use of reconstruction now allows to limit the number of objects that are recognized in most cases by one or two, and the results of reconstruction of the person's skull are used not only at the stage of candidates selection, but also during identification of the person within the expertise .

Key words: *reconstruction of the person, skull, anthropology, craniology, criminalistics.*

УДК 343.982

Глушков В. О.,професор кафедри тактико-спеціальної підготовки,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,

Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна;

Єсипенко О. Г.,

старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки,

Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

ЩОДО ПРОБЛЕМ УДОСКОНАЛЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

У статті проаналізовано проблеми правового регулювання оперативно-розшукової діяльності в Україні та обґрунтовано шляхи їх вирішення.

Розглянуто проблеми правового регулювання оперативно-розшукової діяльності в Україні та вмотивовано напрями подальшого реформування в цій сфері. На підставі аналізу проблем проведення кодифікації оперативно-розшукового законодавства України доведена думка висновків, що ця кодифікація має як позитивні, так і негативні сторони. Як висновки зазначено, що виявлених, на перший погляд, недоліків набагато менше, ніж позитивних аспектів, які свідчать на користь розробки та прийняття Оперативно-розшукового кодексу України. Тому варто вивести правове регулювання ведення оперативно-розшукової діяльності на якісно новий рівень. Прийняття Оперативно-розшукового кодексу України забезпечить можливість поєднати досконале правове регулювання оперативно-розшукової діяльності з одночасним гарантуванням прав та свобод людини.

Ключові слова: *оперативно-розшукова діяльність, оперативно-розшукові заходи, кримінальне провадження, негласні слідчі (розшукові) дії.*

Постановка проблеми. З прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України, який докорінно змінив структуру досудового розслідування кримінальних правопорушень, до законодавства України внесено низку змін та доповнень, які по новому визначають порядок ведення уповноваженими підрозділами оперативно-розшукової діяльності. Зокрема, змінилося розмежування між оперативно-розшуковою діяльністю та кримінальним провадженням, відповідно до Кримінального процесуального кодексу України скориговано систему оперативно-розшукових заходів, розширено предмет прокурорського нагляду в оперативно-розшуковій діяльності. Проте глибокий аналіз змісту вітчизняних та зарубіжних нормативних актів, практичного досвіду у цій сфері, літературних джерел свідчить про те, що сама концепція

правової регламентації оперативно-розшукової діяльності на Україні потребує кардинального перегляду. Загальний зріст злочинності, в тому числі в латентних формах, викликає необхідність використання з боку держави радикальних засобів виявлення та протидії цим суспільно небезпечним явищам на самих ранніх стадіях їх підготовки та вчинення. У цьому контексті постає проблема щодо необхідності існування якісних нормативних актів, щоб забезпечували її здійснення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню окремих аспектів правового регулювання оперативно-розшукової діяльності присвячено низку праць як вітчизняних, так і зарубіжних учених, серед яких: Б.І. Бараненко, Б.Т. Безлепкін, А.В. Белоусов, В.В. Гевко, В.А. Глазков, В.А. Дашко, Є.О. Дідоренко, Є.А. Доля, І.М. Доронін, С.Ю. Ільченко, Ю.П. Кобець, Є.Г. Коваленко, І.П. Козьяков, В.А. Колеснік, М.І. Курочка, Є.Д. Лук'янчиков, А.О. Ляш, В.Т. Маляренко, Д.Й. Никифорчук, В.І. Ніндипова, М.А. Погорецький, В.А. Селюков, І.В. Сервецький, Є.Д. Скулиш, В.М. Тертишник, А.Г. Цветков та інші. Проте, враховуючи зміни в законодавстві України, за яким відбувається правове регулювання оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування кримінальних правопорушень, проблеми вдосконалення оперативно-розшукового законодавства набувають нового змісту, що обумовлює **актуальність** наукового дослідження, проведеного в цій статті.

Формулювання мети. Виявлення проблем у правовому регулюванні оперативно-розшукової діяльності за законодавством України та пошук шляхів щодо їх подолання.

Виклад основного тексту. Аналіз низки нормативно-правових актів, що являють собою вітчизняне та зарубіжне законодавство у сфері оперативно-розшукової діяльності та кримінального провадження, підсумки вивчення досвіду правоохоронної діяльності на Україні свідчать про те, що в сучасний період виникає нагальна потреба у реформуванні концептуальних підходів до організації роботи оперативно-розшукових підрозділів та органів досудового розслідування й суду. Порівняльний аналіз норм Закону «Про оперативно-розшукову діяльність» з аналогічними нормативними актами зарубіжних країн, у тому числі країн пост-

радянського простору, показує, що вітчизняне оперативно-розшукове законодавство не враховує реальних потреб практики діяльності оперативних підрозділів та не повною мірою забезпечує дотримання прав людини у ході її ведення. Зокрема, Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» у чинній редакції не визначено систему оперативно-розшукових заходів, порядок організації та документування кожного з них; правові засади участі в оперативно-розшуковій діяльності осіб, з якими встановлено відносини конфіденційного співробітництва, не встановлено порядку ознайомлення громадян з відомостями, що були зібрані стосовно них у ході ведення оперативно-розшукової діяльності тощо [1, ст. 303].

Що стосується кримінального провадження, до вступу в дію нового КПК України, воно ґрунтувалося на радянській правовій доктрині, яка вимагала не тільки максимально повного та ґрунтовного вивчення розслідуваної події, належного документування протиправної діяльності, але й використання легальних способів пошуку та фіксації доказів, тобто таких, що забезпечували б можливість перевірки їх належності, допустимості та достовірності слідчим та судом на будь-якому етапі кримінальної справи. Але оскільки оперативно-розшукова діяльність та кримінальне провадження на Україні традиційно розмежовувались, відповідно, відомості, здобуті оперативними підрозділами, не могли знайти повноцінного використання у кримінальних справах, оскільки форми та методи ведення оперативно-розшукової діяльності становили державну таємницю. Попри численні зміни та доповнення, внесені до КПК України за період незалежності, в тому числі в частині введення слідчих дій, що мали негласну розшукову природу, досудове розслідування кримінальних правопорушень так і лишилось надміру громіздким та заформалізованим, відомості, здобуті негласним шляхом, у доказуванні по кримінальним справам майже не використовувались. Зловживання інститутом повернення справ на додаткове розслідування призводило до невиправданого затягнення строків кримінального провадження та застосування до осіб, про протиправну діяльність яких не зібрано достатньо доказів, невиправдано жорстких запобіжних заходів.

За останні 5–10 років необхідність реформування системи кримінальної юстиції на Україні стала очевидною і необхідною передусім для забезпечення національної безпеки держави. Рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів», затвердженим Указом Президента України № 311/2008 від 8 квітня 2008 року, були визначені основні напрями її реформування [2]. Програмні вимоги цього документа передбачали необхідність кардинальної перебудови основних засад діяльності низки державних органів, що входять до системи кримінальної юстиції, зокрема, досудового розслідування, прокуратури та суду. Крім того, у зв'язку з набуттям чинності нового Кримінального процесуального кодексу України, що прийнятий у контексті реформування системи кримінальної юстиції, виникла гостра потреба приведення чинних нормативних актів, що регламентують діяльність адвокатури, Державної-кримінально-виконавчої служби України, а також підрозділів, що ведуть оперативно-розшукову діяльність, у відповідність до його змісту.

Не зупиняючись на детальному аналізі окремих інститутів кримінального судочинства, що передбачаються за новим Кримінальним процесуальним кодексом України, хочеться звернути увагу на ті зміни в національному законодавстві, які пов'язані з набуттям ним чинності. Слід підкреслити, що прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України здійснює безпосередній вплив на організацію діяльності всіх суб'єктів, що належать до системи кримінальної юстиції. Передусім, змінилася концепція ведення досудового розслідування. Пошук та збір інформації про кримінальні правопорушення здійснюватимуться гласним та негласними способами, кримінальне провадження відповідно до ст. 214 Кримінального процесуального кодексу України розпочинатиметься з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань [3, с. 86–87]. Відповідно до цієї ж статті КПК України та наказу Генеральної прокуратури України № 69 від 17 серпня 2012 року «Про єдиний реєстр досудових розслідувань» кримінальне провадження повинно розпочинатися негайно, одразу ж після отримання відомостей про

вчинений злочин, перевірка яких повинна здійснюватися у термін не більше 24 годин [4]. Це означає, що кримінальне провадження немов би частково «поглинає» оперативно-розшукову діяльність. Викладене підтверджується аналізом норм Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» № 4652-VI від 13 квітня 2012 року [5]. За змістом його положень, якими вносяться зміни до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», її ведення здійснюватиметься з метою виявлення, запобігання та розкриття злочинів, що готуються. Якщо у ході оперативно-розшукових заходів отримується інформація про вчинений злочин, оперативний підрозділ зобов'язаний невідкладно направити зібрані матеріали до органів досудового розслідування для вирішення питання про початок кримінального провадження.

У зв'язку з тим, що згідно з внесеними змінами, оперативно-розшукова діяльність стає більш «обслуговуючою» щодо кримінального провадження, до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» внесено численні зміни, які забезпечують кореляцію його положень відповідно до КПК України. Зокрема, найбільше змінилися норми, які визначають підстави ведення оперативно-розшукової діяльності, організації та проведення оперативно-розшукових заходів, створення та використання оперативно-розшукових засобів, порядок заведення та закриття оперативно-розшукових справ. Суттєвих перетворень зазнали засади здійснення прокурорського нагляду та судового контролю за законністю ведення оперативно-розшукової діяльності.

Безперечно, низка нововведень до кримінального процесуального законодавства є поступальним кроком законодавця в напрямі приведення вітчизняного кримінального судочинства у відповідність до світових та європейських стандартів. Заслужують на підтримку та схвалення кримінальні процесуальні норми, що забезпечують максимально швидке реагування органами досудового розслідування на повідомлення про вчинений злочин, з яких джерел воно б не надходило. Система слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, передбачена в новому Кримінальному процесуальному кодексі України, є

унікальною і найбільш досконалою порівняно із законодавством як країн СНД, так і Європи, та в перспективі дасть можливість проводити досудове розслідування з найбільшою ефективністю та в максимально короткі проміжки часу. Не викликає сумнівів і виважений підхід законодавця до побудови системи кримінального судочинства, який забезпечуватиме змагальність сторін у судовому процесі, та забезпечить можливість суду вчиняти правосуддя, приймаючи рішення на підставі аналізу всіх доказів у справі, оскільки як прокурора, так і адвоката наділено широкими повноваженнями щодо представлення своєї правової позиції у кримінальному провадженні. Проте зміни, внесені до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», значно звужують поле діяльності оперативних підрозділів, які свої знання та професіоналізм у протидії злочинності могли б використати більшою мірою за умов належної правової регламентації її ведення.

Оперативно-розшукова діяльність перебуває у тісному діалектичному зв'язку з кримінальним провадженням, оскільки ці дві порівняно відокремлені види державно-владної діяльності мають перед собою єдину мету – протидію злочинності. Проте традиційно така протидія забезпечувалась різними засобами. Оперативно-розшукова діяльність за замовчуванням послуговувалась негласними засобами здобуття та фіксації інформації про підготовлювані та вчинені злочини. Кримінальне провадження мало на меті пошук та фіксацію інформації про підготовлювані, вчинювані та вчинені злочини із джерел, які могли бути перевірені слідчим, прокурором, суддею на кожному з етапів кримінального провадження. З урахуванням невідповідності рівня професійної підготовки особового складу органів досудового розслідування та працівників оперативних підрозділів, системи професійної освіти, об'єднавши ці два види державної діяльності в один, як це відбуватиметься за новим Кримінальним процесуальним кодексом України, крім низки вищеперерахованих позитивних факторів, можемо отримати значний негатив. Передусім, особливо відразу після вступу в дію нового законодавства, оперативні підрозділи можуть бути введені у стан штучної бездіяльності, оскільки втрачається їх самостійність щодо протидії вчиненим злочинам, адже вони лише чекатимуть на доручення

слідчого про проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Крім того, навіть на етапі виявлення, запобігання та протидії злочинам, що готуються, оперативні підрозділи можуть виявитися досить безпорадними щодо організації своєї діяльності. Передусім, це обумовлюється нормами, що вносять зміни до ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Викладене передусім стосується ч. 1 цієї статті, в якій виписано права оперативних підрозділів. За змістом ч.ч. 1, 2 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» організація та проведення оперативно-розшукових заходів відбуватимуться у порядку, визначеному Кримінальним процесуальним кодексом України, проте з урахуванням особливостей мети, підстав та суб'єкта їх проведення, визначених Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність». Водночас слід зазначити, що однозначно керуватися в організації оперативно-розшукових заходів нормами нового Кримінального процесуального кодексу України практично неможливо. Зазначене обґрунтовується тим, що відповідно до статей 246, 248-250, які визначають порядок організації негласних слідчих (розшукових) дій, не забезпечують однозначного тлумачення суб'єктами правозастосування змісту клопотання про проведення відповідних оперативно-розшукових заходів, підстав та порядку його розгляду судом. Також невирішеними на законодавчому рівні залишатимуться питання використання в оперативно-розшуковій діяльності несправжніх (імітаційних) та ідентифікованих (помічених) засобів, оскільки відповідно до внесених до п. 17 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» та ст. 273 нового Кримінального процесуального кодексу України змін їх створення та використання здійснюватиметься лише у кримінальному провадженні. Нарікання можуть викликати норми Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», які встановлюють засади використання відносин конфіденційного співробітництва в оперативно-розшуковому провадженні, прокурорського нагляду за законністю її ведення, гарантії соціально-правового захисту співробітників оперативно-розшукових підрозділів, та осіб, що добровільно співпрацюють з ними на негласній основі. Крім того, невирішеними лишилися питання, ініційовані в Указі Пре-

зидента України № 388/2012 „Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 травня 2012 року «Про заходи щодо посилення боротьби з тероризмом в Україні»”, щодо встановлення особливого порядку організації та проведення оперативно-розшукових заходів з метою протидії тероризму, а також визначення основних засад ведення приватної детективної діяльності в Україні [6]. Ці та інші питання, що постали з прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України та внесенням змін до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» та інших законодавчих актів, що забезпечують її ведення (ЗУ «Про забезпечення безпеки осіб, що беруть участь у кримінальному судочинстві», «Про організаційно-правові засади боротьби з організованою злочинністю» тощо), вказують на те, що назріла потреба у прийнятті нормативного акту, за яким би комплексно регулювалося ведення оперативно-розшукової діяльності уповноваженими суб'єктами. «Підлаштування» застарілого оперативно-розшукового закону під зміст нового Кримінального процесуального кодексу, який зовсім по-іншому розглядає питання пошуку та фіксації фактичних даних, які використовуватимуться у доказуванні на окремих стадіях кримінального провадження, не вирішить проблем нормативно-правового регулювання оперативно-розшукової діяльності, а навпаки, призведе до її колапсу. Тому ще раз варто підкреслити, що існує нагальна потреба у розробці нормативного акту, який би встановлював засади ведення оперативно-розшукової діяльності уповноваженими суб'єктами. Правильність викладеної думки підтверджується низкою законодавчих ініціатив, що час від часу виникають у парламенті на предмет розробки та прийняття нового Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Але новий Кримінальний процесуальний кодекс висуває нові якісні вимоги до змісту оперативно-розшукового законодавства. Передусім, у КПК України здійснюватиметься детальна правова регламентація організації та проведення негласних слідчих (розшукових) дій, що раніше традиційно розглядалися як інструментарій оперативно-розшукової діяльності, визначені підстави їх здійснення, описана правова процедура розгляду клопотань суб'єктів, уповноважених на їх проведення, використання отри-

маних матеріалів, збереження інформації, здобутої у ході їх здійснення. Викладене обумовлює необхідність приведення норм оперативно-розшукового закону у відповідність до КПК України з урахуванням особливостей ведення оперативно-розшукової діяльності. Поряд з тим, враховуючи відмінності завдань, поставлених перед оперативно-розшуковою діяльністю та кримінальним провадженням, по-різному може бути викладений зміст положень, що регламентують за сутністю однорідні дії. Враховуючи те, що негласна діяльність органів досудового розслідування досить детально врегламентована, подібні за якістю та рівнем деталізації норми повинні міститися в оперативно-розшуковому законі, щоб забезпечити кореляцію їх змісту. Отже, мова йдеться вже не про розробку нового оперативно-розшукового закону, а про розробку Оперативно-розшукового кодексу України.

Оперативно-розшуковий кодекс України, з нашої точки зору, матиме досить широкий предмет правового регулювання, у зв'язку з чим він повинен містити декілька розділів. У першому розділі доцільно передбачити норми, які встановлюють мету та завдання ведення оперативно-розшукової діяльності, предмет регулювання Кодексу, дію його норм у часі, просторі та по колу осіб, засади здійснення оперативно-розшукової роботи, визначати коло суб'єктів оперативно-розшукової діяльності, їх права та обов'язки. Окремим розділом Оперативно-розшукового кодексу повинно бути встановлено гарантії ведення оперативно-розшукової інформації, нерозповсюдження інформації приватного характеру, отриманої за результатами її проведення. Іншим розділом такого нормативного акта слід визначити засоби оперативно-розшукової діяльності, порядок здійснення інформаційного забезпечення та документування оперативно-розшукової діяльності. Предметом окремого правового регулювання, визначеним іншими розділами Кодексу, повинні виступати засади зберігання та використання оперативної інформації, види та порядок провадження оперативно-розшукових заходів та оперативно-тактичних дій, форми здійснення оперативно-розшукового провадження, засади конфіденційного співробітництва, матеріально-технічне забезпечення оперативно-розшукової діяльності, соціально-

правовий захист осіб її учасників, контроль та нагляд за здійсненням оперативно-розшукової діяльності, засади координації та взаємодії, а також міжнародного співробітництва в цій сфері.

Доцільність розробки кодифікованого нормативного акта у сфері здійснення оперативно-розшукової діяльності виступала предметом широких наукових дискусій, що відбувалися на пострадянських теренах між зарубіжними та вітчизняними правниками. Щодо недоцільності розробки такого документа висувалася така аргументація: оперативно-розшукова діяльність є за своєю суттю негласною, тому на рівні відкритого нормативного акта її недоцільно детально врегульовувати. Крім того, вказувалося, що форми та методи здобуття оперативної інформації постійно вдосконалюються, і не варто обмежувати оперативні підрозділи в її пошуку та фіксації законодавчими рамками. Проте у країнах сучасної демократії та, передусім, в Європі існують і динамічно розвиваються тенденції гуманізації та демократизації законодавства, в тому числі й того, що визначає засади діяльності поліцейських структур. Тому детальна правова регламентація проведення правообмежувальних дій цілком відповідає вимогам часу.

Аналізуючи проблему доцільності проведення кодифікації оперативно-розшукового законодавства України, можна дійти висновків, що вона має як позитивні, так і негативні сторони. Позитивними аспектами кодифікації оперативно-розшукового законодавства можна вважати такі:

- порядок її ведення регулюватиметься не сукупністю розрізнених, а єдиним кодифікованим нормативним актом;
- вдасться досягти кореляції оперативно-розшукового та кримінального процесуального законодавства, що сприятиме підвищенню ефективності взаємодії оперативних підрозділів та органів досудового розслідування у протидії злочинності;
- забезпечуватиметься автономність правового регулювання в оперативно-розшуковій діяльності;
- детальна правова регламентація оперативно-розшукової діяльності виступатиме запорукою ефективності її ведення, оскільки організація та проведення оперативно-розшукових заходів будуть чітко визначені;

- однозначно розглядатимуться також форми ведення оперативно-розшукової діяльності визначеними законом суб'єктами;
- за рахунок детальної правової регламентації зростуть гарантії законності її ведення;
- розшириться взаємодія між окремими суб'єктами оперативно-розшукової діяльності, оскільки Кодексом встановлюватимуться засади взаємодії оперативних підрозділів у ході ведення оперативно-розшукової діяльності, в тому числі у сфері міжнародного співробітництва;
- підвищиться рівень соціального захисту осіб, що беруть участь у веденні оперативно-розшукової діяльності;
- буде створено достатнє правове підґрунтя для розробки відомчих нормативних актів окремими суб'єктами оперативно-розшукової діяльності.

До негативних наслідків кодифікації нормативно-правового регулювання ведення оперативно-розшукової діяльності слід віднести: оперативні підрозділи діятимуть у жорстких правових межах; значно підвищиться «прозорість» оперативно-розшукової діяльності.

Проте варто зазначити, що виявлених, на перший погляд, недоліків набагато менше, ніж позитивних аспектів, що свідчать на користь розробки та прийняття Оперативно-розшукового кодексу України. Тому варто не пропустити цей історичний момент та вивести правове регулювання ведення оперативно-розшукової діяльності на якісно новий рівень. Уведення Оперативно-розшукового кодексу України забезпечить можливість поєднати досконале правове регулювання оперативно-розшукової діяльності з одночасним гарантуванням прав та свобод людини.

Висновки. Підсумовуючи викладене, слід наголосити на тому, що розробка та прийняття Оперативно-розшукового кодексу України не тільки співзвучна з вимогами часу та відповідає потребам практики діяльності оперативних підрозділів, але й є нагальною та необхідною, тому що створить ефективне правове поле для ведення оперативно-розшукової роботи, наслідком чого виступить належний рівень протидії злочинності та забезпечення національної безпеки держави.

Список використаних джерел

1. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII. Дата оновлення: 02.08.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12> (дата звернення: 14.03.2019).
2. Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів: Указ Президента України від 08.04.2008 р. № 311/2008. Дата оновлення: 17.04.2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0009525-08> (дата звернення: 14.03.2019).
3. Кримінальний процесуальний кодекс: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Дата оновлення: 11.01.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 14.03.2019).
4. Про єдиний реєстр досудових розслідувань: Наказ Генеральної прокуратури від 17.08.2012 р. № 69. Дата оновлення: 30.06.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0680-16> (дата звернення: 14.03.2019).
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України: Закон України 13.04.2012 р. № 4652-VI. Дата оновлення: 08.07.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4652-17> (дата звернення: 14.03.2019).
6. Про заходи щодо посилення боротьби з тероризмом в Україні: Указ Президента України від 8.06.2012 р. № 388/2012. Дата оновлення: 19.06.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001525-12> (дата звернення: 14.03.2019).

References

1. Ukraine (1992), *On Operational Search Activity*: Law, Supreme Council of Ukraine, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12> (accessed: 27 January, 2019).
2. Ukraine (2008), *On reforming the system of criminal justice and law-enforcement agencies*: Decree of the President of Ukraine, Supreme Council of Ukraine, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/311/2008> (accessed: 27 January, 2019).
3. Ukraine (2012), *Code of Criminal Procedure*: Law, Supreme Council of Ukraine, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (accessed: 27 January, 2019).
4. Ukraine (2012), *On United Register of Pre-trial Investigations*: Mandate of the General Prosecutor's Office, Supreme Council of Ukraine, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0680-16> (accessed: 27 January, 2019).

5. Ukraine (2018), *On making amendments to some legislative acts of Ukraine because of adoption the Code of Criminal Procedure of Ukraine*: Law, Supreme Council of Ukraine, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4652-17> (accessed: 27 January, 2019).

6. Ukraine (2012), *On the measures of strengthening the fight against terrorism in Ukraine*: Decree of the President of Ukraine, Supreme Council of Ukraine, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001525-12> (accessed: 27 January, 2019).

Hlushkov V. O., Yesypenko O. H.

ACCORDING TO PROBLEMS IMPROVMENT OF OPERATIONAL SEARCH LAW OF UKRAINE

The article analyzes the problems of legal regulation of operational-search activity in Ukraine and explains the ways of their solution.

After analyzing the codification problem of operational-search laws of Ukraine, the authors of the article state that it has both positive and negative sides. Positive aspects of the codification of operational-search laws should be considered the following:

- *the procedure for its implementation will be regulated not by the set of separate, but the only codified normative act;*
- *it will be possible to achieve a correlation between operational-search and criminal-procedural law, which will increase the effectiveness of interaction between operative units and pre-trial investigation authority in combating crime;*
- *autonomy of legal regulation in operational-search activities will be ensured;*
- *a detailed legal regulation of operational-search activities will serve as a guarantee of the effectiveness of its conduct, as the organization and implementation of operational-search activities will be clearly defined;*
- *the forms of conduction operational-search activities by entities determined by law will also be considered;*
- *due to detailed legal regulation, guarantees of legality of its conduct will increase;*
- *interaction between individual operational-search activities will increase, as the Code will establish the principles of interaction of operative units during the conducting operational-search activities, including in the field of international cooperation;*
- *the level of social protection of persons taking part in conducting operational-search activities will increase;*
- *a sufficient legal basis will be created for the development of departmental normative acts by separate entities of operational-search activities.*

The negative codification consequences of the normative-legal regulation of conducting operational-search activities should include: operative units will act in strict legal terms; the "transparency" of operational-search activity will significantly increase.

As the author's conclusions, it is noted that at first glance the negative aspects are much less than positive aspects, which testifies to the need for the development and adoption of the Operational-Investigative Code of Ukraine. It is necessary to bring out the legal regulation of conducting operational-search activity to a qualitatively new level. The implementation of the Operational-Investigative Code of Ukraine will provide the opportunity to combine the perfect legal regulation of operational-search activity while guaranteeing human rights and freedoms.

Key words: *operational-search activity, operational-search actions, criminal proceedings, secret investigative (wanted) actions.*

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

Денисов С. Ф.,

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

ВІД СУМИ УПЕРЕДЖЕНЬ ДО ДОСВІДУ ШУКАНЬ¹

Писати про актуальність рецензованої роботи видається надмірним. Кожний, хто візьме на себе працю прочитати цю монографію, повинен запастися не тільки неабияким терпінням, але й відомою сміливістю, тому що не кожен зможе терпляче зносити те, що в цій роботі послідовно, глава за главою «зносяться» ідеї, що стали «священними коровами», і подумати про те, що вони можуть бути нікчемними, одночасно, і страшно, і дивно. Тому тим, хто не хоче терпіти муки сумнівів, кому дорогі «аксіоми» у кримінології, краще не випробовувати свою витривалість, і поставити цю книгу назад на полицю. Але, якщо Вам цікаво, наскільки глибока «кроляча нора», Ви не пошкодуєте про витрачені зусилля.

Одразу слід попередити, що *стиль* автора незвичайний. Він віддає перевагу живому викладу, а традиційний академічний стиль йому нудний. Можливо, саме тому читання буде легким, тому що текст написаний вільно в науково-популярному викладі. Хоча сам автор і нарікає на те, що йому довелося використовувати формули, таблиці й графіки, а це часто вносить сум'яття в думки читача, чи варто йому продовжувати читання, або його чекають труднощі, які завжди йдуть за формулами. Але поспішаю запевнити, що не в цьому випадку, оскільки автор цієї монографії в легкій оповідній і невимушеній формі розкриває всі складнощі, які приховані за формулами та графіками.

Монографія написана російською мовою, і це не все незвичайне, що впливає з цієї публікації. У книзі *сотні малюнків* і більше *сотні таблиць*. Більшість малюнків демонструють дані на графіках. У ній чимало авторських малюнків, які ілюструють

¹ Сердюк П. П. Относительное измерение интенсивности преступности: монография. Запорожье: Кругозор, 2016. 1000 с.

зміст досліджень. У монографії досліджені фактичні дані багатьох країн. До кожного блоку автор зробив малюнки. За зізнанням самого автора, він малював ці малюнки комп'ютерною мишкою в програмі Microsoft Paint. Ці малюнки часто пов'язані з деякими особливостями або пам'ятками досліджуваних країн. Нерідко вони в гумористичній формі розкривають зміст, який впливає з результатів досліджень автора. На обкладинці книги зображено криву Гаусса із сірників. Кілька з них уже з обпаленими головками, що, ймовірно, символізує злочинність. Це теж творча задумка автора монографії.

Сам автор зазначає, що *ідея* його книги полягає в тому, щоб перевірити гіпотезу про аналітичну одиницю відносного вимірювання злочинності. Аналітичною одиницею він називає базу порівняння в 1000, 10 000 або 100 000 осіб, яка традиційно використовується в суспільствознавчих науках ось уже більше сотні років. Одразу викликає деякий подив те, що цей «непогрішний» спосіб відносного вимірювання названий гіпотезою. Хіба сотні досліджень досі не підтвердили його непогрішність? У книзі рішуче заявлено, що цей спосіб не тільки не претендує на роль аксіоми, але й уводить нас далеко від істини.

Дослідник не підійшов легковажно до цього питання. Хороша наука ґрунтується на емпіриці, і автор з усією ретельністю взявся до розгляду цього питання. Напевно, що потрібно використовувати емпіричні докази, а не умоглядні домисли. Тому перевірка гіпотези зайняла в автора тривалий час і передбачала чимало математичних розрахунків, які він зробив.

Потрібно було визначити емпіричний матеріал, з яким доведеться мати справу для перевірки гіпотези. Для цього в *першій главі* книги автор зосередив свою увагу з'ясуванню того, чи підходить на цю роль державна статистика? Оскільки в сучасній кримінології практично ніхто не виявляє довіри до статистики, необхідно було виявити, в чому її реальні недоліки? Основна невдоволеність статистикою виявляється в її нездатності реєструвати приховану частину злочинності, яка залишається в тіні. Тому використовуються різні способи того, як можна виявити «темну цифру» злочинності. Автор замість використання терміна «латентна злочинність» віддає перевагу використанню зарубіж-

ному аналогу, і частіше говорить про «темну цифру» злочинності, тобто перекладу з англійської мови "dark figure of crime". Практично всі способи виявлення «темної цифри» злочинності автор називає скомпрометованими і наводить різнобічні докази цього, переважно, математичні й логічні. Найбільш ненадійними способами, на думку автора монографії, виявилися ті, які використовують метод опитування потенційних жертв злочинів (victimization survey) або можливих злочинців (self-report). За іронією, це на сьогодні найбільш затребувані методи, але вони, на жаль, і найбільш скомпрометовані. Причину автор бачить у тому, що респонденти на ці питання найчастіше дають неправдиві відповіді, про що свідчать фактичні дані. Математична перевірка цих даних свідчить про ще більшу ненадійність зазначених методів у порівнянні з офіційною статистикою.

Пропонуючи докази того, що особливі сумніви викликають опитувальні методи виявлення прихованої злочинності, автор наводить не тільки математичні аргументи, а й загальнонаукові закони, які були відкриті у фізиці й біології. При цьому у книзі вони отримали роз'яснення на простих, зрозумілих прикладах, включаючи ілюстрації. Одним із найбільш цікавих, на мій погляд, і, боюся таким, який може залишитися непоміченим, є доказ, заснований на законі «позитивного зворотного зв'язку». Саме тому було прийнято рішення вказати на нього в цій рецензії. Автор приводить приклад із двигуном внутрішнього згоряння. Якщо двигун в автомобіля буде працювати з позитивним зворотним зв'язком, то це означає, що немає жодного механізму, який би запобігав наростанню обертання маховика, і його б швидкість збільшувалася, оскільки паливо подавалося б без контролю. Тиск наростає б, не було б жодного клапана, який би додатково відводив надлишки відпрацьованих газів через те, що збільшується подача палива. Запустилася б ланцюгова реакція, і ймовірно, незабаром двигун би вийшов із ладу. Це приклад того, що могло статися із суспільством, якщо б результати віктимологічних опитувань були б правдою. Кількість злочинів збільшувалася б за експонентною, викликаючи у свою чергу, або звикання, або ж відповідну «гонку озброєнь». Велика частина суспільства, яка виступала б у ролі жертв, страждаючи від злочинців, які грали б

роль «хижаків», вступила б у цю гонку, і мова б йшла не про пом'якшення покарань і обмеження криміналізації, а про озброєння жертв. Стримування виявляється не тільки в механізмі юстиції, а й у можливості оптимального задоволення потреб людини в межах співпраці. Фактично, це дає можливість підтримувати суспільство на рівні самоорганізації, у межах оптимального функціонування для цього періоду розвитку й умов середовища. Тому перебільшені показники, які виходять з опитувальних методів просто говорять про неіснуючу ситуацію, оскільки така кількість злочинів, за висловом автора, як виконана робота, повинна говорити про високу зайнятість населення у «виробництві» злочинів, немов економічної або виробничої зайнятості. Не кожна інституалізована сфера економіки здатна показати такі цифри. Це свідчить не на користь опитувальних методів виявлення прихованої злочинності. Якщо вам цього може здатися мало, то кожен знайде в цій книзі й інші докази, які можуть бути до вподоби.

У книзі наводяться аргументи на користь того, що дані офіційної статистики можуть бути істотно перекручені як у бік перебільшення, так і в бік зменшення. Але все ж ці дані більш близькі до реальності, ніж ті, які отримані шляхом опитувань респондентів. Багато доказів стосовно цього питання наведено в першій главі книги. На думку автора монографії, використовуючи дані офіційної статистики, можна оперувати ними як свого роду вибіркою. Вона може бути або вибіркою до реальної злочинності, або вибіркою до здатності державних органів реєструвати злочини, а принцип вибірки дає можливість використовувати статистику в дослідницьких цілях для виявлення наявності або відсутності кореляції.

Автор дійшов до висновку, що всі відомі досі в кримінології методи обчислення «темної цифри» злочинності непридатні для її обчислення. Але, на його погляд, існує хороший метод обчислення математично очікуваного числа злочинності з урахуванням дисперсії. В основу цього способу покладено математичну ймовірність, яка заснована на кількості населення, що відіграє ключову роль у всіляких соціальних явищах.

У *другій главі* книги автор розглядає пояснення того, чому не можна застосовувати метод відносного обчислення злочинності,

виходячи з аналітичної бази в 10 000 або 100 000 населення. Цей метод, на його думку, не враховує вплив всього населення на кількість скоєних злочинів. Підхід, коли території з різною кількістю населення порівнюються з використанням існуючої формули обчислення інтенсивності злочинності, виявляє суттєву помилку. Вона полягає в тому, що у формулу як подільник включена сукупність усіх злочинів, скоєних усім населенням, а не аналітичною базою порівняння в 100 000 осіб. Це призводить до того, що в регіоні з великою кількістю населення, кількість злочинів буде більшою, а база порівняння завжди одна й та ж – 100 000 осіб.

Це найбільш цікава, на наш погляд, частина рецензованої роботи, адже вона зачіпає проблему, якої не бачили і не бачать нині багато дослідників, практично, у більшості суспільствознавчих наук і медичній статистиці, епідеміології тощо. У тому, що автор монографії показав різнобічні докази наявності зазначеної помилки в такому відносному обчисленні, сумніватися не доводиться. Були вжиті необхідні пошуки в найбільш емпіричних науках, демографії, біології, і окремо в математиці. Для належної емпіричної обґрунтованості, по суті, були зроблені найбільш масштабні дослідження і перевірена гіпотеза кореляції чисельності населення й кількості облікованих злочинів. Як уже неодноразово зазначалося істориками науки, на цьому шляху автору вдалося відкрити низку похідних закономірностей, які становлять інтерес для кримінології.

На жаль, у навчальній, науковій та науково-популярній літературі панує лише один спосіб відносного вимірювання злочинності. Він полягає у використанні аналітичної, тобто штучної, одиниці обчислення й порівняння стану злочинності в різних країнах і регіонах, що відрізняються за кількістю населення. Цією одиницею є, як правило, 10 000 або 100 000 населення, які й являють собою базу розрахунку.

Дослідник у книзі зазначає, що кількісні закони виявляють себе в безлічі прикладах, у тому числі й в астрономії. Досить оригінальні приклади такого впливу не дадуть змоги залишитися байдужим, обов'язково дадуть емоційний відгук. Урахування конкретної чисельності популяції, що мешкає в певному ареалі

має вирішальне значення, оскільки саме ця кількість населення породжує кількість подій у ньому. Автор аргументовано відхиляє доводи скептиків, які ґрунтуються на декількох приватних прикладах. Він радить їм побачити картину в цілому на більш широкій емпіричній базі.

Автор книги, застосувавши «бритву Оккама» до питання про те, що більшою мірою впливає на злочинність, чисельність населення, або кількість усіляких факторів, від повного місяця до злиднів, зазначає, що чисельність населення не вимагає множення сутностей, тобто безлічі інших теорій, що пояснюють причину скоєння злочинів. Але встановлення кореляції не претендує на пояснення причин злочинності. Кореляція говорить тільки про те, що чисельність населення впливає на ймовірність різних вчинків, у тому числі негідних.

Простота викладу ідеї очевидна, але автор також після публікації книги доклав чимало зусиль і запропонував ще більш простий виклад цієї проблеми у створеному ним анімаційному фільмі під назвою «Проблема відносного вимірювання інтенсивності злочинності», який знаходиться у відкритому доступі на його YouTube-каналі за посиланням: https://www.youtube.com/channel/UCb_-du3wP20ZyeXOUeDG9Sg/videos.

Третя глава книги найбільша за обсягом. У ній показано доказову базу того, що існує кореляція між чисельністю населення та кількістю зареєстрованих злочинів або виявлених осіб, які вчинили злочини. Це дало автору можливість використовувати чисельність населення відповідного віку як опорну точку для виявлення «темної цифри» злочинності, і для пропорційного порівняння стану злочинності в різних регіонах і країнах. Емпіричною базою дослідження стали статистичні дані по 25 країнам світу всіх заселених континентів. Розглянуто держави різного рівня економічного й культурного розвитку. Від найбільш розвинених до найбільш відсталих. У цій главі підтверджуються та спростовуються важливі для кримінології гіпотези. Автор повністю спростував гіпотезу позитивного впливу щільності населення на кількість зареєстрованих злочинів. Навпаки, кореляція підтверджена тільки з кількістю населення, а не його щільністю. Оскільки кореляція між кількістю населення та кількістю зареєс-

трованих злочинів підтверджена, то це стало вагомим доказом проти використання аналітичної бази порівняння стану злочинності, виходячи з 10 000 або 100 000 населення.

Усе в книзі демонструє важливу закономірність, що кількість населення країни або регіону, або іншого довільного територіального масштабу, впливає на частку злочинності в них. Це має означати, що відповідна сукупність населення виробляє певний продукт – злочинність, який підлягає кількісному вимірюванню. Відносно ж вимірювання злочинності ґрунтується на методі, відповідно до якого вся сукупність злочинів країни або регіону переноситься на відносний масштаб в 1000, 10 000 або 100 000 населення. При цьому відбувається порівняння з іншими регіонами, що відрізняються за кількістю населення. Автор говорить про те, що традиційно порівнянню підлягають регіони, в яких більша кількість населення «виробляє», як правило, більшу кількість злочинів, а останні без будь-якого пропорційного обліку порівнюються з регіонами, де проживає в рази менша кількість населення, у результаті чого вони «виробляють» менше злочинів. Це порівняння некоректне з точки зору будь-якої науки. Автор невблаганний у своїй рішучості і підкреслює, що склалася модель відносного порівняння стану злочинності на різних територіях, яка глибоко помилкова, і з неї не можна «витягнути» компроміс, що, мовляв, вона лише частково спотворює дані, але в цілому придатна для того, щоб робити оцінки щодо тенденцій. Книга захоплює читача такою впевненістю, і це ідеальний виклик для скептика, яким, по-хорошому, є кожен серйозний дослідник.

Різниця країн, багато різноманітних ситуацій не залишили сумнівів у тому, що така кореляція між чисельністю населення й кількістю вправаних злочинів існує. Чудово те, що наведені докази сприяли тому стану, коли математична ймовірність цілком співвідноситься з цією кореляцією. А якщо така кореляція є, то і відносно вимірювання злочинності таким способом, як прийнято досі, не заслуговує на довіру.

Четверта глава книги в більш докладній формі викладу оповідає про математичне питання впливу чисельності населення на злочинність. Вона являє собою класичний формат полемі-

ки, коли оцінюються аргументи дослідників цього питання. Оцінено можливість використання методу найменших квадратів під час дослідження проблеми впливу кількості населення на стан злочинності в регіоні.

Автор обуршує на читача всю міць математичного аналізу шуканого предмета, робить він це так, як зробила би ревно турботлива людина, оскільки не залишає читача один на один з математичним апаратом. Усе пояснюється з безхитрою простотою, оскільки сам нарікає на попередників, що не піклуються про пояснення того, як вони отримали показаний результат.

У цій главі автор доводить на прикладах конкретних досліджень, що, якби дослідники не застосовували аналітичну одиницю відносного обчислення і враховували важливість кількості народонаселення, а не порівнювали б його з коефіцієнтами, то в такому випадку, вони б уникнули помилкових висновків.

У *п'ятій главі* книги мова йде про використання комп'ютерного моделювання для перевірки гіпотези впливу чисельності населення на кількість скоєних злочинів. Прикладів використання комп'ютерного моделювання в дослідженні злочинності дуже мало. Існуючий досвід вивчення злочинності в комп'ютерних моделях побудованих на використанні шаблонів моделей, розроблених програмістами для вирішення масштабних прикладних завдань. Автор книги блискуче зміг використовувати цей потужний інструмент дослідження для вирішення спірного питання про вплив чисельності населення на кількість скоєних злочинів. Більш неупереджений спосіб важко собі уявити.

Для цього автор вибрав програму побудови комп'ютерних симуляцій з відносно простим інтерфейсом, розроблену компанією «Екс Джей Технолоджіс» AnyLogic Professional 6.4.1. на основі програми Eclips, яка використовується як віртуальна машина, а оболонка для мови програмування – Java 6. За допомогою цієї програми була побудована комп'ютерна модель за механізмом агентного моделювання, що імітує життєвий цикл із заданими параметрами протягом віртуального часу. Автор звірив результати моделювання з реальністю. І отримані дані показали, що модельні результати відповідають реаліям, на прикладах українських міст – Білої Церкви та Рівного.

Симуляція моделей двох міст з населенням, відповідно 200 000 і 250 000 осіб, які умовно були названі «Ньютоново» і «Евклідово», припускала різницю в кількості населення на 50 000 осіб. У місті «Ньютоново» середня кількість зв'язків між агентами була 4,0, а в місті «Евклідово» – 5,0. Запуск і стократний прогін цих двох моделей продемонстрували, що різниця в кількості делінквентів у цих містах становила в середньому 0,6 %, що демонструє важливість різниці в кількості населення для показника злочинності в місті.

У *шостій*, заключній главі книги, коротко описана закономірність сприйняття нових наукових ідей, яка, як мені видається, цілком доречно завершує книгу, і не є докором скептикам, а, навпаки, в ній доведена біологічна схильність людини до скептичного сприйняття всього нового. Автор переконує, що найкращим способом сприйняття теорії є не віра, а перевірка її дослідним шляхом. І всім читачам його книги він радить вчинити саме так.

У *висновку* автор книги досить радикально висловлюється про те, що кримінологи перебільшено витрачають свій цінний час на умоглядні вишукування, і що нерідко, їх судження своїм шляхом нагадують «фокуси» філософів і теологів. Він *пропонує* інший шлях – *шукати природничі форми вирішення кримінологічних загадок*.

Ця книга буде корисною всім дослідникам, які цікавляться кількісними аспектами в науках про суспільство, особливо тим дослідникам, викладачам, аспірантам і студентам юридичних та соціологічних факультетів, академій, інститутів, осіб, які цікавляться питаннями кримінології.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**НАУКОВИЙ ВІСНИК СІВЕРЩИНИ.
СЕРІЯ: ПРАВО**

**НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
№ 2 (4)**

Відповідальні за випуск

Доній Н. Є.,
Пекарчук В. М.

Коректор

Сила Л. М.

Комп'ютерна верстка і макетування

Олефіренко В. М.

За достовірність інформації в статтях
відповідальність несуть автори публікацій.

Підписано до друку 21.12.2018 р. Формат 60×84/16.
Друк різнографія. Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 7,9.
Тираж 100 пр. Зам. № 24/18.

Редакційно-видавнича група Академії Державної пенітенціарної служби
14000, м. Чернігів, вул. Гонча, 34.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 5378 від 06.07.2017 р.